

# SLOVENSKÁ REČ

časopis  
pre výskum  
slovenského jazyka  
orgán  
Jazykovedného ústavu  
Ludovíta Štúra  
Slovenskej akadémie  
vied

## HLAVNÝ REDAKTOR

František Kočiš

## VÝKONNÁ REDAKTORKA

Anna Oravcová

## REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav  
Dvonč, Ján Findra, Jozef Furdík,  
Eugen Jóna, Ján Kačala, František Ko-  
čiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna  
Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ru-  
žička

## REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

## OBSAH

|                                                                                                |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| J. Bosák, Hovorovosť ako dynamický faktor . . . . .                                            | 65 |
| J. Mlacek, Žánrová členitosť parémii so sú-<br>vetnou konštrukciou . . . . .                   | 73 |
| S. Šoková, Slangové a hovorové názvy niekto-<br>rých objektov a lokalít v Bratislave . . . . . | 79 |
| J. R. Nižňanský, Terminologická vrstva lexiky<br>v Slovníku slovenských nárečí . . . . .       | 84 |

## DISKUSIE

|                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|----|
| F. Buffa, O nahrádzaní starších nárečových slov<br>novšími . . . . .                    | 91 |
| V. Uhlár, Historik B. Varsik o tzv. juhoslaviz-<br>moch v strednej slovenčine . . . . . | 96 |

## SPRÁVY A POSUDKY

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Životné jubileum Jána Findru. J. Mistrík . . . . .                                        | 103 |
| Súpis prác doc. Jána Findru za roky 1963–1982.<br>L. Dvonč . . . . .                      | 106 |
| Životné jubileum prof. Eugena Jónu. M. Majtán . . . . .                                   | 116 |
| Za profesorom Vladimírom Šmilauerom. M.<br>Majtán . . . . .                               | 117 |
| 19. letný seminár slovenského jazyka a kultúry.<br>D. Augustinská . . . . .               | 118 |
| Lingvistika v 11. ročníku zborníka Studia Aca-<br>demica Slovaca. S. Ondrejovič . . . . . | 120 |

## ROZLIČNOSTI

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| Vráca, Jazierca, Vrátna, Kamenné vráta. V.<br>Uhlár . . . . . | 123 |
| Cejlón – Cejlónča (cejlónča). J. Jacko . . . . .              | 124 |
| Akronym, či akronymum? L. Dvonč . . . . .                     | 126 |
| Názov Zimbabwe a jeho deriváty. J. Jacko . . . . .            | 127 |

Ján Bosák

## HOVOROVOSŤ AKO DYNAMICKÝ FAKTOR

1. Široké rozvinutie funkcií spisovného jazyka pod vplyvom súčasného spoločensko-politického a vedecko-technického rozvoja, prejavujúce sa predovšetkým v rozšírení počtu aktívnych používateľov spisovného jazyka, vo výraznom zvýšení hovorených prejavov v spisovnej komunikácii, ako aj v čoraz širšom i hlbšom pôsobení prostriedkov masovej komunikácie, nachádza svoj výraz všeobecnejšie v tendenciách po demokratizácii, determinologizácii a univerbizácii (podrobnejšie o nich v rámci projektu Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, Buzássyová — Bosák, 1984), ktorých reflexom v jazyku je celá oblasť javov označovaná ako hovorovosť. Pod hovorovosťou sa v našej situácii najčastejšie rozumie hovorový štýl, užšie potom aj hovorové slová, resp. hovorová vrstva (v rámci slovnej zásoby), hovorové prostriedky (keď sa majú na mysli všetky jazykové roviny), hovorové útvary (pri stratifikácii jazyka), ojedinele aj hovorová slovenčina, resp. hovorový jazyk.

Pri striktnom dichotomickom členení slovenčiny na spisovný jazyk a nárečia (resp. aj s pribráním slangov, teda nespisovných útvarov vôbec) spisovný jazyk sa primárne stotožňoval predovšetkým s písanou podobou, „hovorovým útvarom“ boli nárečia. Celú problematiku zhrnul J. Štolc v štúdií O vzťahu nárečí a spisovného jazyka (Kultúra spisovnej slovenčiny, 1967), ale takéto východisko sa dlhé roky akceptovalo tak v teórii spisovného jazyka, ako aj v rozvíjaní jazykovej kultúry a jej usmerňovaní. Pochopiteľne, že potom sa hovorové slová alebo hovorové jazy nepokladali „za celkom spisovné“.

Metodologicky z protikladného stanoviska vychádzala M. Ivanová-Šalingová (1963). Podľa nej hovorová slovenčina je „... hovorená forma spisovného jazyka, zbavená na jednej strane výlučných znakov písaného jazyka, na druhej strane neobsahujúca jazy čisto nárečové“ (op. cit., s. 17). Na nevhodnosť takeéhoto chápania upozornil už Š. Peciar (1965), pretože tu

vlastne išlo o stotožnenie hovorového štýlu spisovnej slovenčiny s hovorenou formou spisovného jazyka.

Z oblasti javov, ktoré zahrnujeme do hovorovosti, je doteraz najjednoznačnejšie vymedzený hovorový štýl, ako ho definoval Š. Peciar (1965, s. 47—48): „Hovorový štýl je cielavedomý výber a usporiadanie (organizácia) tých spisovných prostriedkov (lexikálnych, slovotvorných, gramatických a hláskoslovných), ktoré aktívni používatelia spisovného jazyka používajú v ústnych prejavoch pri každodennom jazykovom styku v pracovnom, priateľskom a rodinnom prostredí.“

Nejednoznačnejšia a protirečivejšia je však už situácia pri hierarchickej klasifikácii štýlov súčasnej spisovnej slovenčiny (Mistrič, 1977). Na prvom stupni sa vyčleňujú vecné štýly proti umeleckému štýlu, na druhom stupni sa vecné štýly členia na štýl súkromného styku (hovorový štýl) a štýly verejného styku, a tie potom na treťom stupni na náučný, publicistický, rečnícky a administratívny štýl. Hoci aj sama schéma už odráža asymetriu hovorového štýlu voči ďalším štýlom, v praxi (najmä lexikografickej) sa tento fakt nerešpektuje a hovorový štýl sa kladie na jednu rovinu so štýlmi verejného styku, ktoré sa komunikačne realizujú aj v písanej aj v hovorenej podobe, pričom primárna podoba týchto štýlov — okrem rečníckeho štýlu — je písaná, kým hovorový štýl sa realizuje iba v hovorenej podobe (v písanej iba sporadicky). Pritom práve ústne prejavy sú dnes najfrekvencovanejším spôsobom používania spisovného jazyka a jedným z určujúcich faktorov synchronnej dynamiky (Král, 1981); táto tendencia sa uplatňuje všeobecne vo všetkých slovanských jazykoch (porov. v tejto súvislosti materiály z 10. zasadania Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky Vývojové procesy a tendencie v súčasných slovanských spisovných jazykoch a ich synchronna dynamika, uverejnené v Jazykovednom časopise, 32, 1981, č. 2 a v časopise Slavica Slovaca, 10, 1981, č. 3).

2. Pre neprotirečivé chápanie hovorového štýlu je v prvom rade nevyhnutné vymedziť pojem bežný hovorený jazyk. Š. Peciar (1965) už v spomínanej polemike s M. Ivanovou-Šalingovou (1963) presvedčivo dokázal, že hovorový štýl nemožno stotožňovať s hovorenou podobou spisovného jazyka (u niektorých jazykovedcov pretrváva tento postoj aspoň v latentnej podobe dodnes) a navrhol, aby sa táto odlišnosť zvýraznila aj terminologicky zavedením pojmu „bežne hovorená (ústna) reč“, zahrnujúca všetky javy od hovorenej podoby spisovného jazyka až po miestne nárečia. Hoci sa odvtedy s týmto termínom prakticky nepracovalo (jednoznačne sa ustálilo používanie pojmov písomnosť — ústnosť), pri analýze hovorovosti sa bez neho nemožno zaobiť.

Bežný hovorený jazyk sa využíva ako dorozumievací prostriedok v bežnej dorozumievacej sfére, ktorú charakterizuje istá uvoľnenosť, ekonomickosť komunikácie, menšia záväznosť a expresívnosť (Jedlička, 1974). Jazykové prejavy v bežnej dorozumievacej sfére sú hovorené, spontánne, s priamym kontaktom komunikujúcich, neoficiálne. Jazykové prostriedky využívané v bežnej dorozumievacej sfére majú široký diapazón, a to od hovorenej podoby spisovného jazyka až po teritoriálne a sociálne nárečia. Bežný hovorený jazyk je teda v porovnaní s útvarmi národného jazyka neštruktúrny útvar, predstavuje vlastne „prienik množín jazykových prostriedkov patriacich jednotlivým existujúcim útvarom“ (Krčmová, 1981).

Pracovať s pojmom bežný hovorený jazyk sa nám ukazuje metodologicky veľmi závažné. Ak sa totiž hovorový štýl (hovorový jazyk) chápe ako súhrnné, nadradené pomenovanie pre všetky realizačné útvary v bežnej dorozumievacej sfére, potom sa v ňom nevyhnutne pripúšťa používanie nespisovných, slangových alebo nárečových slov až po hranicu, keď ešte neprevažujú nad spisovnými prvkami (napr. Peciar, 1981, s. 355), čo však protirečí základnému atribútu hovorových prostriedkov — spisovnosti. Za presnejšie a metodicky precíznejšie pokladáme užšie chápanie: hovorový štýl (hovorový jazyk) je len jedna z foriem, ktorou sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére (Jedlička, 1974; Krčmová, 1981 a i.).

Pracovať s pojmom bežný hovorený jazyk nám umožňuje presnejšie vymedziť miesto hovorového štýlu — a širšie aj hovorových prostriedkov — v bežnej dorozumievacej sfére. Objektívne je tento metodologický postup odôvodnený tým, že v bežnej dorozumievacej sfére sa čoraz výraznejšie prejavuje konkurencia hovorenej podoby spisovného jazyka a nespisovných útvarov (porov. Barnet, 1981) ako dôsledok narastania funkcií spisovného jazyka a rozširovania hraníc spisovnosti. Z tohto pohľadu sa nám ukazuje nevyhnutné chápať hovorovosť širšie, teda nielen ako štylistické hodnotenie jazykových prostriedkov (zatiaľ hlavne v lexikografickej praxi), ale najmä ako výrazný dynamizujúci faktor celého jazykového mechanizmu.

3. Viazanie hovorovosti jazykových prostriedkov (hláskoslovných, morfológických, lexikálnych, syntaktických) na ústne (hovorené) prejavy nositeľov spisovného jazyka je síce jej primárny atribút, ale aj s užším rozsahom. Širšie a komplexnejšie je také vymedzenie hovorovosti, ako ho vo svojich prácach uplatňujú napríklad E. A. Zemskaja (1979) a A. Jedlička (1974; 1981), keď za hlavné faktory (črty) hovorovosti pokladajú spontánnosť, neoficiálnosť, dialogickosť a situačnú zakotvenosť. Hoci J. Mistřík (1977) pri vymedzení hovorového štýlu uvádza týchto znakov viac —

úštnosť, konverzačnosť, súkromnosť, situačnosť, tendenciu k stručnosti, expresívnosť — dajú sa v podstate tiež zredukovať, pretože tendencia k stručnosti nemusí byť v každom prípade príznakovou charakteristikou (pozri 4.), rovnako ako expresívnosť nie je výlučnou črtou iba výrazových prostriedkov hovorového štýlu.

Chápanie hovorovosti v užšom a širšom zmysle má aj ďalší aspekt: užšie skúmame konkurenciu hovorových javov ako prejavov synchronnej dynamiky na úrovni jazykových prostriedkov, zároveň však aj širšie ako konkurenciu na úrovni komunikačných útvarov jazyka. Takéto širšie chápanie hovorovosti je o to nevyhnutnejšie, že na rozdiel od ruštiny, kde popri kodifikovanom spisovnom jazyku (kodifikovaný literárny jazyk) paralelne jestvuje aj hovorová ruština (ruskaja razgovornaja reč), pričom hovorová ruština má užšiu a uzavretejšiu bázu nositeľov (Zemskaja — Kitajgorodskaja — Širiajev, 1981), alebo od češtiny, kde existuje samostatný nadnárečový útvar obecná čeština a popri nej aj hovorová čeština (štýlový variant vnútri spisovného jazyka; porov. Jedlička — Formánková — Rejmánková, 1970), v slovenčine sa existencia takéhoto „prechodného útvaru“ všeobecne neakceptovala. Výnimkou je stratifikačný model J. Horeckého (1979; 1982), kde sa po prvý raz vymedzil samostatný komunikačný útvar medzi spisovným jazykom a nespisovnými útvarmi ako tzv. štandardná forma, v ktorej sa realizuje národný jazyk v takých komunikačných sférach, kde sa z rozličných príčin nemôže vyžadovať „čistá“ spisovná forma. V podstate tu ide o hovorenú podobu spisovného jazyka, do ktorej ľahšie prenikajú nekodifikované a nekodifikovateľné prvky z nespisovných útvarov a z cudzích jazykov. Horeckého model tiež vystihuje tie tendencie, ktoré v projekte zahrnujeme do chápania hovorovosti v širšom zmysle (teda na úrovni komunikačných útvarov).

Na druhej strane v súčasnej jazykovej situácii nemožno brať ako hlavný faktor rozvoja spisovného jazyka slovenské nárečia. Funkcia nárečí postupne upadá aj v dôsledku toho, že spisovný jazyk sa ako dominantný komunikačný útvar začína uplatňovať aj v ďalších oblastiach. Nárečia nie sú dnes dynamizujúcim faktorom v rozvoji slovenčiny, ich štruktúru čoraz viac ovplyvňuje a destabilizuje spisovný jazyk ako prestížny komunikatívny útvar. Pôvodné (tradičné) nárečia si dnes zachováva len staršia generácia, ktorá pracovala v poľnohospodárstve a nedostávala sa do kontaktu s nositeľmi iných nárečí. U príslušníkov mladších generácií sa tradičný dialekt v istých svojich znakoch a vo funkčnom využívaní začína meniť. Pre vývin slovenských nárečí je príznačné to, že nevzniká jeden spoločný interdialekt, ale niekoľko väčších alebo menších celkov, ktorých zemepisné ohraničenie nemožno určiť. Pevná, invariantná štruktúra, cha-

rakteristická pre teritoriálny dialekt, sa vo vyšších útvaroch stráca, destabilizuje sa. Dôležité je zistenie, že hoci sa interdialekty jednoznačne utvárajú na nárečovom základe, nemožno ich hodnotiť ako útvary nadnárečové alebo mimonárečové (celú problematiku zhrnul I. Ripka, 1980).

Hlavnými dynamizujúcimi faktormi súčasného rozvoja slovenčiny sú jazykové prostriedky používané predovšetkým v profesijnej a záujmovej oblasti, menej v priateľskom a rodinnom prostredí. Sféru súkromnej komunikácie, ktorú väčšina bádateľov pokladá za hlavný znak hovorovosti, čoraz viac ovplyvňujú jazykové prostriedky z týchto „nesúkromných“ komunikačných sfér.

4. S kvantitatívnym narastaním hovorových prostriedkov v slovnej zásobe sa nevyhnutne vynára otázka ich štýlového prehodnotenia v rámci jednotlivých útvarov (foriem) jazyka. Pretože doteraz sa všeobecne prijíma tvrdenie, že za hovorové prostriedky treba pokladať „... všetky pomenovania, ktoré sú skrátené, skrátením deformované, alebo vyjadrené skratkou“ (Mistriek, 1977, s. 111), vychádzame pri prehodnocovaní hovorovosti práve z procesu, kde sa tieto operácie realizujú — z univerbizácie. (Opierame sa najmä o funkčno-štruktúrne vymedzenie univerbizácie u M. Dokulila, 1962, s. 115 n.; univerbizačné štruktúry skúmame z hľadiska pohybu a zmien ich štýlovej platnosti, ako to uplatňuje vo viacerých prácach A. Jedlička, 1965; 1969; 1974).

Univerbizácia sa v súčasnej slovenčine uplatňuje čoraz častejšie. Realizuje sa v bežnom hovorenom jazyku a v komunikačnej sfére zamestnaneckej (profesijnej), záujmovej a rodinnej, ale hlavným faktorom prispievajúcim k zneutrálňovaniu univerbizovaných štruktúr a k vzniku nových sú prostriedky masovej komunikácie, lebo ich prostredníctvom sa univerbizované podoby dostávajú aj do písaného jazyka. V prostriedkoch masovej komunikácie ide jednak o úsilie podať maximálne množstvo informácií, pričom sa komunikačný cieľ dosahuje aj za cenu úspor v komunikačnom procese, limitujúcim faktorom je kapacita komunikačného kanála (napr. vymedzený priestor pre titulky v tlači). Na druhej strane — a to je rozhodujúci faktor — cieľom takýchto komunikátov využívajúcich univerbizované podoby je upútať príjemcu a pôsobiť na neho v určených intenciách (pragmatický aspekt).

Keď vezmeme do úvahy prvý faktor — ekonómiu komunikačného procesu —, nemožno pokladať všetky univerbizované podoby za príznakové. Všeobecne sa ako štylisticky rovnocenné už dávnejšie hodnotia jednoslovné názvy jazykov (*slovenčina* — *slovenský jazyk*), názvy mäsa (*hovädzina* — *hovädzie mäso*), názvy remesiel (*garbiarstvo* — *garbiarske remeslo*) a niektoré ďalšie, no už nie *textilka* — *továreň na textil*, *zasadačka* — *zasadacia sieň* a pod. (napr. Kučerová, 1974).

Ale ako ukazuje náš analyzovaný materiál, dvojslovné pendanty univerbizovaných slov, ako *bežecké lyže* — *bežky*, *presilová hra* — *presilovka*, *výskumný pracovník* — *výskumník*, *samoobslužná predajňa* — *samoobsluha*, *nástenné noviny* — *nástenky*, *žuvacia guma* — *žuvačka*, *osobný automobil značky Škoda* — *škodovka*, *miestenkový lístok* — *miestenka*, *abonentný lístok* — *abonentka* a mnohé ďalšie fungujú iba v úzko vymedzenej sfére, v bežnej dorozumievacej sfére je ich výskyt skôr sporadický. Rovnako výrazná je tendencia v používaní univerbizovaných podôb v názvoch pomenovaní príslušníkov zamestnania, hnutia a pod., napr. *odborár* (člen odborov, člen ROH), *ochranár* (člen zväzu pre ochranu prírody), *spojár* (pracovník spojov), *jachtár* (pretekár v jachtingu) atď., kde často univerbizovaná podoba nahrádza akési „strešné“ pomenovanie.

Na zneutrálňovanie výrazne pôsobí aj vnútroštruktúrny faktor: univerbizovaná podoba sa stáva bázou pre ďalšie tvorenie slov, napr. *zubný lekár* — *zubár* — *zubárka* — *zubársky*, *zubárstvo* a pod. Na štylisticky neutrálne sa prehodnotila celá skupina slov typu *prvák* (žiak prvej triedy), *treťák* (žiak tretej triedy) atď., ktoré sa hodnotili ako hovorové (porov. Peciar, 1965).

Mení sa aj štýlová platnosť slova *panelák*. Kým pri jeho vstupe do slovnnej zásoby slovenčiny (zhruba pred dvadsiatimi rokmi) sa slovo *panelák* jednoznačne hodnotilo ako slangové, potom prevažne ako hovorové, dnes vzhľadom na jeho každodennú frekvenciu v mestských aglomeráciách ho možno hodnotiť ako slovo na prechode do neutrálnej pozície. Ďalším dôvodom je i to, že po rozšírení panelovej výstavby nie je viacslovným ekvivalantom slova *panelák* „panelový dom“, ale „panelový obytný dom“, čo je z hľadiska ekonomie komunikačného procesu príliš predimenzované pomenovanie.

V súčasnej slovenčine narastá aj počet univerbizovaných slov ako výsledok metaforizácie. Rozhodujúcim činiteľom pri ich vzniku je princíp ekonomie — vyskytujú sa predovšetkým v publicistických textoch, a ešte častejšie v titulkoch a medzitulkoch. V dôsledku toho prevažná časť týchto univerbizovaných štruktúr nemení svoju štýlovú platnosť. Mechanizmus univerbizácie s využitím metafory je založený na tom, že viacslovné pomenovanie začne zastupovať určujúci člen. Tento spôsob univerbizácie je najčastejší pri názvoch jednotlivých športových disciplín: *vrh guľou* — *guľa*, *skok do diaľky* — *diaľka*, *skok o žrdi* — *žrd*, *beh na 1500 metrov* — *1500 metrov* atď., ale často sa vyskytuje aj v spojeniach *zlatá medaila* — *zlato*, *strieborný odznak BSP* — *striebro* a pod.

Narastá aj počet univerbizovaných kompozít. Ide o proces, keď sa viacslovné spojenie so zložitejšou gramatickou formou mení na zložené slovo, ktoré sa obyčajne stáva východiskom ďalšieho tvorenia slov. Pretože

v tomto prípade ide len o istý stupeň zjednodušenia, štýlová charakteristika zostáva nezmenená. Často sa opäť tento typ využíva v športovej publicistike: *hráč stredú poľa — strednopoliar, zápasník vo voľnom štýle — voľnoštýliar, hráč prvej ligy — prvoligista* atď.

Pri posudzovaní štýlovej platnosti univerbizovaného slova berieme do úvahy nielen jeho miesto na osi slangovosť — hovorovosť — neutrálnosť — knižnosť, ale rovnako aj prevažujúci výskyt v komunikácii, v komunikačnej sfére, v ktorej funguje ako najproduktívnejší prostriedok. Tento nadradený protiklad predbežne označujeme ako oficiálnosť — neoficiálnosť, resp. oficiálne jazykové prostriedky — neoficiálne jazykové prostriedky.

Lexikon jazyka obsahuje ako podskupinu (podmnožinu) všetky viac-slovné spojenia ako výsledok pomenovacích aktov (nominácie). V komunikačnom akte sa realizuje výber spojení z lexikonu podľa príslušných komunikačných sfér a cieľa komunikácie — na tomto stupni sa uplatňuje dichotómia oficiálny jazykový prostriedok — neoficiálny jazykový prostriedok. Oficiálne jazykové prostriedky sú záväzné pre vybrané, určené komunikačné sféry (používanie odbornej terminológie, štandardizovaných úradných názvov a pod.). V profesijnej, záujmovej a rodinnej sfére sú tieto oficiálne názvy fakultatívne, prevažuje ich frekventované používanie v univerbizovanej podobe, v dôsledku čoho strácajú svoju príznakovosť. To znamená, že v neutrálnej spisovnej pozícii môžu paralelne vedľa seba fungovať oficiálny viac-slovný názov a neoficiálna univerbizovaná podoba.

5. Súčasný vývin slovenčiny ukazuje, že sféra používania hovorových prostriedkov sa výrazne rozširuje. Predovšetkým v rámci nej samej sú dynamizujúcimi činiteľmi jazykové prostriedky používané v profesijnej a záujmovej oblasti. Dôležitým činiteľom pri prehodnocovaní hovorovosti je ďalej to, že sa prostredníctvom živého publicistického štýlu mnohé hovorové jazykové prostriedky dostávajú aj do písaných prejavov. Z výrazného rozšírenia komunikačných sfér vyplýva napokon aj to, že kritérium hovorovosti nemožno opierať len o existenciu neutrálneho pendantu, neutrálnej pozície, ale žiada sa pripustiť aj paralelnú existenciu dvoch rovnocenných neutrálnych variantov v prípadoch ako *bežky/bežecké lyže, lyžovačka/lyžovanie, organovať/hrať na organe, presilovka/presilová hra* a pod. Nadradeným protikladom je tu neoficiálnosť — oficiálnosť.

Z naznačených východísk možno načrtnúť túto dynamickú štruktúru hovorovosti:

- I. neutrálne spisovné prostriedky
- II. oblasť neutralizácie príznakov hovorovosti
- III. jadro hovorového štýlu  
(spisovné jazykové prostriedky)

#### IV. oblasť prehodnocovania nespisovných prostriedkov

##### V. nespisovné jazykové prostriedky (slangy, v obmedzenej miere nárečia)

Hoci v našej analýze vychádzame zo širších aspektov ako štylistických či slohových, naznačené predbežné výsledky najviac korešpondujú s tým prístupom, ako ho v rámci systematiky štylistických tried slov v slovenčine rozpracúva a prehľbuje J. Findra (napr. 1981). Ukazuje sa, že pri prehľbenom systémovom pohľade na štylistické a sémantické procesy v slovnej zásobe doterajšia klasifikácia slovnej zásoby podľa štýlov neodráža vždy a adekvátne všetky dynamické javy a ich zmeny.

#### Literatúra

- BARNET, V.: Synchronní dynamika spisovného jazyka. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 123–130.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1984.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. Zv. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- FINDRA, J.: K štylistickej klasifikácii slovnej zásoby. In: Studia Academica Slovaca. 10. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 99–113.
- HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13–22.
- HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982. 112 s.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Hovorový štýl súčasnej spisovnej slovenčiny. Slovenská reč, 28, 1963, s. 17–32.
- JEDLIČKA, A.: K charakteristice slovní zásoby současné spisovné češtiny. In: Acta Universitatis Carolinae – Philologica. 1. Slavica Pragensia VII. Red. V. Barnet a i. Praha, Univerzita Karlova 1965, s. 13–27.
- JEDLIČKA, A.: Univerbizace a multiverbizace v pojmenovacích strukturách. In: Acta Universitatis Carolinae – Philologica. 4–5. Slavica Pragensia XI. Praha, Univerzita Karlova 1969, s. 93–101.
- JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v současné komunikaci. Praha, Univerzita Karlova 1974. 228 s.
- JEDLIČKA, A.: Vývojové procesy a synchronní dynamika jazyka v konfrontačním osvětlení. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 107–116.
- JEDLIČKA, A. – FORMÁNKOVÁ, V. – REJMÁNKOVÁ, M.: Základy české stylistiky. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970. 226 s.
- KRÁL, A.: O dynamice zvukového plánu současnej spisovnej slovenčiny. Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 145–150.
- KRČMOVÁ, M.: Běžné mluvený jazyk v Brně. Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1981. 198 s.
- KUČEROVÁ, E.: Z problematiky slovných spojení (lexikalizované spojenie ako pomenovacia jednotka). In: Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie. Bratislava, Veda 1974. s. 7–40.
- MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.
- PECIAR, Š.: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 8. Red. F. Miko. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, s. 42–70.
- PECIAR, Š.: Hovorový štýl v slovenskej a českej jazykovej situácii. In: Studia Academica Slovaca. 10. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 347–368.

RIPKA, I.: Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. In: Jazykovedné štúdie. 15. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 227–231.

ŠTOLC, J.: O vzťahu nárečí a spisovného jazyka. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 29–40.

ZEMSKAJA, E. A.: Russkaja razgovornaja reč: lingvističeskij analiz i problemy obučenija. Moskva, Russkij jazyk 1979. 240 s.

ZEMSKAJA, E. A. — KITAJGORODSKAJA, M. V. — ŠIRIAJEV, E. N.: Russkaja razgovornaja reč. 1. Obščie voprosy — Slovoobrazovanie — Sintaksis. Moskva, Nauka 1981. 276 s.

Jozef Mlacek

## ŽÁNROVÁ ČLENITOSŤ PARÉMII SO SÚVETNOU KONŠTRUKCIOU

Paremiológia ako osobitná oblasť folkloristiky vyčleňuje viac druhov malých folklórnych útvarov, parémii. Vedie ju k tomu nielen bohatstvo týchto jednotiek, ale aj ich významová a tvarová pestrosť. Uvedený fakt zároveň naznačuje, prečo je členenie paremiologických jednotiek potrebné aj pri ich jazykovednom opise. Výsledky tohto opisu bývajú často rozdielne, niekedy takmer protirečivé. Rozpory sa prejavujú už v základných otázkach tohto triedenia, ako je počet paremiologických útvarov, hranice medzi nimi, určenie podstatných vlastností jednotlivých žánrov a pod. Spomínané sporné otázky sa riešia predovšetkým v širších súvislostiach. Pri vymedzovaní jednotlivých paremiologických žánrov sa vychádza z poznávania folklórnych, literárnych aj jazykových vlastností konkrétnych útvarov, jednotlivé žánre sa nevydeľujú izolovane, ale vo vzťahoch k iným útvarom. Práve takýto komplexný prístup ku všetkým týmto otázkam a ku všetkým týmto jednotkám sa ukazuje ako bádateľsky najproduktívnejší (preto ho uplatňujeme aj v našich príspevkoch o týchto problémoch — porov. napr. Mlacek, 1983a).

Cieľom tohto príspevku je nadviazať na uvedené všeobecné prístupy k triedeniu paremiologických útvarov, a to podrobným rozborom všetkých známejších parémii so stavbou podradovacieho súvetia a s koreláciou čo — to, resp. čo — Ø. Pokúsime sa odstrániť rozdielne zaradenie tej istej jednotky v rozličných slovníkoch a zároveň overiť spomínaný komplexný prístup k členeniu parémii na konkrétnom materiáli uvedeného typu, napr. frazeologická jednotka *Čo si si navaril, to si aj zjedz* vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku (2. diel, 1982, s. 408) sa hodnotí ako bežná frazéma, nie ako príslovie (s pojmom porekadlo sa v tomto slovníku nepočíta), kým

v Slovníku slovenského jazyka (I, s. 651) sa trochu odlišne zachytená tá istá jednotka (*Čo si kto navaril, to bude jesť*) pokladá za príslovie a v Malom frazeologickom slovníku E. Smieškovej (1974, s. 150) sa variant tejto frazeologickej jednotky v podobe *Čo si kto navaril, nech si aj zje (to nech si zje)* určuje ako porekadlo.

Pred vlastným triedením jednotiek sledovaného typu uvedieme stručný pohľad na to, ako sa tieto parémie hodnotia a vysvetľujú v našich paremiologických zbierkach a v rozličných slovníkoch. Podstatná časť týchto jednotiek sa zaraďuje vo všetkých opisoch medzi príslovia. Nie je to náhoda. Parémie tohto typu totiž majú vo väčšine prípadov zreteľný zovšeobecňujúci, ba až didaktizujúci význam, majú výraznú dvojčlennú stavbu, často symetrickú (napr. *Čo oči nevidia, to srdce nebolí*), pričom symetria sa niekedy podporuje aj rýmom. Napriek tomu sú v hodnoteniach takýchto jednotiek aj zreteľné rozdiely.

Zaradenie jednotiek sledovaného typu v Slovenských prísloviach, porekadlách a úsloviach A. P. Záturského nie je jednoznačné. V jednotlivých kapitolách a podkapitolách tejto základnej zbierky slovenskej paremiológie sa materiál uvádza pod zdvojenými označeniami, napr. Príslovia a porekadlá, Príslovia a úslovie, zriedkavejšie aj Porekadlá a úslovie, príp. ďalšími. Podstatná časť jednotiek konštrukčného typu čo — to, resp. čo — Ø sa zaraďuje do častí, kde sa uvádzajú príslovie, ale interpretácia jednotlivých konkrétnych prípadov môže byť rozličná. A. Melicherčík, ktorého všobecnú charakteristiku príslovia sme parafrázovali vyššie, takmer všetky parémie sledovaného konštrukčného typu zaraďuje medzi príslovie. Medzi jeho výberom porekadiel (Melicherčík, 1959) nie je ani jediná jednotka s takouto stavbou. Jedinú jednotku tohto druhu uvádza autor medzi pranostikami (*Čo do Ďura narastie, to po Ďure skape*). Treba však hneď dodať, že nie všetky prípady, ktoré A. Melicherčík zaradil medzi príslovie, plne zodpovedajú jeho vlastnému vymedzeniu príslovia.

V Slovníku slovenského jazyka aj v Malom frazeologickom slovníku od E. Smieškovej sa väčšina týchto jednotiek tiež hodnotí ako príslovie, ale niektoré sa zaraďujú aj k porekadlám, resp. aj k úsloviám (porov. frazeologické jednotky *Čo ťa nepáli, nehas*; *Čo na srdci, to na jazyku*; *Čo je v piesni, nech sa kliesni*; *Čo na nôž, to za groš*). Popri parémiách, pri ktorých sa hodnotenia v našich najbežnejších prameňoch zhodujú, existujú aj pri tomto jedinom konštrukčnom type prípady, pri ktorých sa spomínané zaraďovanie rozchádza. Ukázal to napokon už príklad trojakého hodnotenia tej istej jednotky, ktorý sme uviedli na začiatku tohto príspevku.

Jednotky sledovaného konštrukčného typu parémií sa v uvedených prístupoch zaraďujú do troch paremiologických žánrov: medzi príslovie, porekadlá a úslovie. Úslovie sú tu v každom smere okrajovým javom, a tak

v tejto všeobecnej charakteristike sa budeme dotýkať najmä prísloví a porekadiel, ich vlastností aj hranice medzi nimi.

Ak budeme vychádzať iba zo základného rozlíšenia prísloví a porekadiel, ktoré poskytuje literárna veda a paremiológia (Mukařovský, 1971; Permiakov, 1979), môžeme povedať, že obidve jednotky majú oproti bežnej výpovedi istý zovšeobecňujúci význam. K tomu treba však dodať, že kým v prísloví sa ide od konkrétneho k zovšeobecňujúcemu významu, v porekadle sa už zovšeobecnený, známy výrok usúvzťažňuje s konkrétnym prípadom. Rozdiel medzi obidvoma parémiami je teda predovšetkým v ich komunikačnom zacielení. (Tento rozdiel sa názorne prejavuje v niektorých dvojiciach paralelných jednotiek, z ktorých jedna je príslovím a druhá porekadlom, napr. *Šidlo vo vreći neutajíš. — Vyklúlo sa šidlo z vreca.* V prvej jednotke je obsiahnuté nielen isté obrazné konštatovanie vzťahujúce sa na príslušnú konkrétnu situáciu, ale aj odkaz na zovšeobecňujúcu platnosť tohto konštatovania. V druhom prípade je to konštatovanie, ktoré obrazným spôsobom charakterizuje danú konkrétnu situáciu.) Porekadlá sa chápu ako obrazné výroky, kým príslovia bývajú aj neobrazné (tzv. gnómicke príslovia), ale majú zasa — a to súvisí so spomínaným zovšeobecňujúcim významom — platnosť poučenia, rady, odporúčania atď. Z komunikatívnej a významovej platnosti obidvoch jednotiek vyplývajú aj ich adekvátne jazykové vlastnosti, ako sú gnómický príznen, imperatív, gnómická 2. osoba singuláru v prísloviach, minulý čas, 3. osoba singuláru v porekadlách. Príslovia nie sú nijako formálne zakotvené v kontexte, v ktorom sa vyskytujú, porekadlá sa tvarom niektorej zložky priamo zapájajú do kontextu. Treba ešte dodať, že hoci sa uvedené príznaky obidvoch druhov parémií ukazujú dosť rôznorodé, existujú medzi nimi isté vzájomné vzťahy, väzby, a tak nemožno ich zoskupenie pokladať za elektický prístup k určovaniu prísloví a porekadiel a hraníc medzi nimi. Jednotky, pri ktorých je súlad medzi uvedenými komunikatívnymi, významovými aj formálnymi znakmi, sa vo všeobecnosti aj pri sledovanom jednom konštrukčnom type najzreteľnejšie zaraďujú medzi príslovia alebo medzi porekadlá.

Jednoznačné sú prípady tzv. gnómických prísloví, ako napr. (uvádzame podľa A. Melicherčika, 1959):

Čo máš urobiť, urob dnes, a čo máš zjesť, nechaj na zajtra. — Čo nechceš, aby iný tebe činil, nečín ani ty jemu. — Čo pri iných haníš, to nechváľ pri sebe. — Čo nevieš chváliť, to nehaň. — Čo raz z úst vypustiš, to ani štyrmi koňmi (párom koní) naspäť nevtiahneš.

Všetky tieto výroky sú neobrazné (preto nemôžu patriť k porekadlám), majú zreteľne zovšeobecňujúci, ba priamo didaktizujúci význam, ktorý sa

vyjadruje adekvátnou jazykovou formou (gnómická 2. osoba singuláru, gnómický prítomník).

Druhým pólom sú v rámci tohto určovania zreteľné porekadlá. Spomedzi výrazov sledovaného konštrukčného typu sem patrí jednotka *Čo sa babe chcelo, to sa jej prisnilo*. Jej konštatujúci charakter, podopretý tvarom minulého času slovies, jasne odporuje jej staršiemu zaradeniu medzi príslovia. Je to evidentne porekadlo. Medzi krajnými „čistými“ prípadmi stoja menej výrazné typy frazeologických jednotiek, napr.:

*Čo Jurko nepochopí, tomu (to) sa Juro nenaučí. — Čo sa doma navarí, to nech sa doma aj zje. — Čo oči nevidia, to srdce nebolí. — Čo ťa nepáli, nehas. — Čo si kto navaril, nech si aj zje. — Čím hrniec navrie, tým aj črep páchne.*

Niektoré spomedzi tých jednotiek sa v jednotlivých prístupoch k určovaniu prísloví a porekadiel hodnotia rozdielne. Príčina rozdielnosti je asi v tom, že pri jednotkách tejto skupiny sú zastúpené znaky, ktoré sa vyskytujú pri oboch jednotkách, teda paralelné znaky (napr. obraznosť), ba prejavujú sa tu znaky, ktoré si do istej miery odporujú. Sledujme však tento problém na celkom konkrétnom prípade.

Prečo sa napr. parémia *Čo ťa nepáli, nehas* hodnotí v Slovníku slovenského jazyka ako porekadlo? Pravdepodobne preto, že ide o jednotku s výraznou obraznosťou. Okrem toho jej zámenná zložka (*ťa*) do istej miery oslabuje jej gnómičnosť, pretože ponúka paradigmatické obmieňanie (*Čo vás nepáli, nehasíte; Čo nás nepáli, nehasíme*). Pravda, takéto zmeny do istej miery narušajú pevnú ustálenosť základnej podoby, ale zásadne neprotirečia platnosti celej jednotky. O zaradení tejto jednotky medzi príslovia rozhoduje predovšetkým jej zreteľný zovšeobecňujúci význam, ktorý zásadne nenarušajú ani spomenuté paradigmatické obmeny (obmenené podoby nie sú na tej istej úrovni ako základný tvar, pociťujeme ich ako aktualizované), ďalej výrazné didaktizujúce určenie, ako aj formálne jazykové znaky (gnómičká 2. osoba singuláru prítomného času prvého slovesa a imperatív druhého slovesa). Ukazuje sa teda, že spomínané znaky sa tu rozchádzajú. Preto sa niekedy takéto jednotky hodnotia ako príslovno-porekadlové výroky. Pri uvedených príkladoch z tejto skupiny zreteľne prevažujú znaky prísloví, a tak ich všetky zaradíme medzi príslovia.

Hoci aj v rámci sledovaného typu jednotiek platí všeobecná zásada, že príslovia a porekadlá tvoria prevažnú väčšinu celej paremiológie, predsa v ňom nachádzame aj jednotky, ktoré nemožno zaradiť do uvedených dvoch paremiologických kategórií. Napríklad v Záturského zbierke je medzi prísloviami aj takáto jednotka: *Čo nedojeme, to dopijeme* (s. 108).

Keď porovnáme jej významové vlastnosti so všeobecnými znakmi príslovia a porekadla, zistíme, že tu chýba predovšetkým očakávaný zovšeobecňujúci význam, že je to skôr ustálený výraz, ktorým sa ani nepouča, neradí (ako pri prísloví), ani sa obrazne nehodnotí (ako pri porekadle), ale ktorý sa ako hotový, ustálený celok spája s istou situáciou. Jednotky takéhoto typu nazývame povrávkami (Mlacek, 1982).

Len okrajovo dodávame, že medzi príslovia sa tradične zaraďujú aj ďalšie povrávky, ktoré síce nepatria do sledovaného konštrukčného typu, ale prítomnosťou slova *čo* — hoci v inej slovnodruhovej platnosti — i svojou konštrukciou ho do istej miery pripomínajú. Ide o takéto prípady: *Čo je po honore, keď niet nič v komore.* — *Čo nás po bohatstve, keď zdravia nemáme.* — *Čo nič nebudeme mať, len aby sme boli zdraví.* Tieto jednotky ešte výraznejšie ako predchádzajúci príklad zo sledovaného typu signalizujú svoju odlišnosť od prísloví aj od porekadiel (nepřítomnosť zovšecobnenia, zakotvenie v konkrétnej situácii, ktoré sa prejavuje aj posunom modálnej hodnoty k zvolacej platnosti). Všetky uvedené jednotky patria medzi povrávky.

Ostáva ešte jedna menšia skupina parémii analyzovaného konštrukčného typu. Ide o spomínané jednotky *Čo na srdci, to na jazyku.* — *Čo je v piesni, nech sa kliesni.* — *Čo na nôž, to za groš.* — *Čo figeľ, to groš.* Ako sme naznačili, tieto jednotky sa alebo jednotne označujú ako úslovia, alebo sa ich zaradenia v jednotlivých slovníkoch a zbierkach rozchádzajú (napr. jednotku *Čo na srdci, to na jazyku* Slovník slovenského jazyka hodnotí ako úslovie, E. Smiešková v Malom frazeologickom slovníku ako porekadlo).

Náš rozbor termínu úslovie (1983b) ukázal, že pokiaľ sa v istej teórii s týmto pomenovaním počíta, ide vždy o označenie menších, najmä nevetných, resp. dokonca nesamostatných jednotiek (v opozícii k pomenovaniam príslovie a porekadlo). Uvedené konkrétne jednotky sledovaného typu majú práve naopak súvetnú stavbu, ktorú sme tu sledovali. Podnetmi na ich hodnotenie ako úsloví boli najmä ich implicitnosť, skratkovitosť výrazu a s ňou súvisiaca špecifická obraznosť, ktorá do istej miery zastiera zreteľnosť ich významu. Ak tieto jednotky podľa formálnych znakov ich výstavby i podľa možnosti, resp. nemožnosti ich spájania s kontextom (teda vlastne podľa Permiakovovej aj podľa Mukařovského metódy) nemožno hodnotiť ako úslovia, ide celkom zreteľne o príslovia.

Podobne ako pri predchádzajúcich problematických prípadoch aj tu treba konfrontovať uvedený predbežný záver s významovými a komunikatívnymi vlastnosťami týchto jednotiek. Ak si správne interpretujeme významovú platnosť všetkých uvedených jednotiek, prichádzame k záveru, že prvá z nich vyjadruje predovšetkým konštatovanie, charakteristiku,

a tak ju treba pokladať za porekadlo, kým ostatné tri naznačujú zreteľne zovšeobecňujúci význam, zovšeobecňujúci zámer, odporúčanie, návod, a tak ich hodnotíme ako príslovia. Svojou obraznosťou sa síce blížia tieto jednotky k porekadlám, príp. až k povrávkam (najmä jednotka *Čo je v piesni, nech sa kliesni*), ale ich rámcová platnosť — podopretá aj spomínanými formálnymi znakmi — je dostačujúcim dôvodom na to, aby sa všetky tri sporné jednotky chápali ako príslovia.

Rozbor konkrétneho paremiologického materiálu ukázal, že konštrukčný typ parémii so súvetnou stavbou a s koreláciou *čo — to* (*čo — Ø*) nepatrí medzi tie, ktoré sa takmer automaticky zaraďujú do jediného paremiologického žánru. Zreteľná je v tomto prípade prevaha prísloví, ale na druhej strane nemožno prehliadať ani existenciu porekadiel a povrávok s rozoberanou syntaktickou stavbou. Predchádzajúci rozbor zároveň potvrdil produktivnosť zvoleného klasifikačného postupu, ktorý dovolil jednotne a neprotirečivo zatriediť všetky paremiologické jednotky rozoberaného konštrukčného typu do príslušných paremiologických žánrov.

#### Literatúra

MELICHERČÍK, A.: Slovenský folklór. Chrestomatia. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 792 s.

MLACEK, J.: Povrávky. In: *Studia Academica Slovaca*. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 349–362.

MLACEK, J. (1983a): Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 129–140.

MLACEK, J. (1983b): Z problematiky úslovia. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 6–14.

MUKAŘOVSKÝ, J.: Prísloví jako součást kontextu. In: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, Československý spisovatel 1971, s. 277–359.

PERMIÁKOV, G. L.: Grammatika poslovičnoj mudrosti. In: *Poslovicy i pogovorki narodov Vostoka*. Moskva, Nauka 1979, s. 7–61.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968.

SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 294 s.

Veľký slovensko-ruský slovník. Zv. 2. Red. E. Sekaninová — E. Kučerová. Bratislava, Veda 1982. 839 s.

ZÁTURECKÝ, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. 3. vyd. Bratislava, Tatran 1974. 756 s.

## SLANGOVÉ A HOVOROVÉ NÁZVY NIEKTORÝCH OBJEKTOV A LOKALÍT V BRATISLAVE

1. Bežné jazykové prejavy na území Bratislavy charakterizujú aj hovorové a slangové názvy niektorých stavebných objektov a lokalít hlavného mesta SSR. Tieto názvy sa používajú popri oficiálnych a neutrálnych pomenovaniach na označovanie uzavretých alebo verejne prístupných objektov (budov, domov, inštitúcií, obchodných a spoločenských stredísk a pod.), ako aj na označovanie otvorených (verejných) priestranstiev (ulíc, námestí, parkov, štvrtí, rekreačných stredísk a pod.).

V hovorových a slangových názvoch bratislavských lokalít sa odrážajú súčasné tendencie k dynamizácii a aktualizácii (realizujú sa napr. univerbizáciou). Popritom sa prejavuje istý (aj keď ustupujúci) tradicionalizmus (používanie starších názvov, ich modifikácií a deformácií). Spôsobujú to viaceré faktory, ktoré sa týkajú charakteristiky používateľov týchto názvov, napr. ich generačná, územná, sociálna, profesionálna, resp. iná príslušnosť. Dôležitú úlohu má pritom jazyková situácia v užšom zmysle (resp. konkrétna komunikačná situácia), ktorá ovplyvňuje výber daného slangového alebo hovorového názvu.

K hovorovým názvom lokalít Bratislavy patria predovšetkým univerbizované pomenovania typu *Steinerka*,<sup>1</sup> *Miletička*, *Dimitrovka*, *Kablovka* atď. Pri tvorení slangových názvov bratislavských lokalít sa okrem tradičnej univerbizácie (*Gottwaldovo námestie* — *Gotvalďák*), skracovania (*Exnárova ulica* — *Exka*), metaforizácie (*Stará sladovňa* — *Mamut*) a deformovania súčasných názvov vyskytuje aj deformovanie starších pomenovaní. K takým patria napr. názvy *Firšnál* (z nem. *Fürstenallee*), *Dorkapla* (z nem. *Dornkappel*) a pod.

V Bratislave existuje, resp. dožíva skupina pôvodných starobratislavských usadlíkov, tzv. starých Prešpurákov, ktorí sú nositeľmi bilingvistických (slovenčina — maďarčina) a trilingvistických (slovenčina — maďarčina — nemčina) tradícií. Aj napriek tomu, že v súčasnosti je vplyv tejto jazykovo-sociálnej skupiny minimálny, zvyšky jej slovnej zásoby sa za-

<sup>1</sup> Písanie začiatočných písmen pri hovorových a slangových názvoch lokalít je nejednotné a patrí stále k diskusným a polemickým otázkam. Keďže cieľom nášho príspevku nie je riešenie tohto problému, všetky názvy lokalít (pokiaľ nejde o apela-tíva) píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Ako odôvodnenie uvádzame, že názvy (spisovné, hovorové alebo slangové) zastupujú pomenovanie konkrétneho miesta alebo lokality, a to aj bez ohľadu na štylistickú platnosť názvu.

chovávajú v slangových slovách, resp. názvoch niektorých bratislavských lokalít, napr. *Firšnál*, *Sahara* (dnešné Gottwaldovo námestie), *Dorkapla* (dnešná Trnávka), zried. *Cukermandel/Cukrmandl* (niekdajšia časť podhradia) a pod. Výskyt týchto názvov, resp. názvov tohto typu je v dnešnom hovorenom jazyku Bratislavy pomerne zriedkavý.

Popri uvedených názvoch sa vyskytujú tradičné pomenovania lokalít, ktoré sú známe aj mladším Bratislavčanom. Ide predovšetkým o dôležité miesta v centre mesta alebo o miesta, ktoré sú istým spôsobom typické pre Bratislavu. Sú to napr. *Štefánka* (1. známa, dnes renovovaná bratislavská kaviareň; 2. niekdajšia Štefánikova ulica, dnes ul. Obrancov mieru), *Manderla* (1. pomenovanie niekdajšej výškovej dominanty mesta, nazvanej podľa jej pôvodného majiteľa; 2. v prenesenom význame sa týmto pomenovaním označujú obchody a bufety v prízemí tejto budovy); *manderlák* (nie ako názov, ale ako apelatívum) sa používa v spojeniach typu *stretnúť sa pri manderláku* a pod. Do skupiny populárnych bratislavských názvov lokalít patria aj tie, ktoré označujú niekdajšie tradičné (súkromné) predajne v centre mesta. Obchody sa nazývajú podľa niekdajších majiteľov alebo vlastníckych firiem (resp. podľa iniciálok ich mien alebo priezvisk), napr.: (*veľký, malý*) *Baťa* (predajne obuvi v centre mesta pomenované podľa niekdajšieho známeho výrobcu obuvi), *Aso* (*Ander und Sohn*, aj *Ander*; neskôr premenované na Kamzík, v súčasnosti stravovací podnik Gastrocentrum), *Brouk* (podľa majiteľa Brouka, dnes obchodný dom Dunaj), *Halmoš* (galantéria na Suchom mýte nazvaná podľa niekdajšieho majiteľa), *Klich* (mäsiarstvo na Poštovej ulici vedľa Gastrocentra nazvané podľa niekdajšieho súkromného vlastníka), *Ráček* (mäsiarstvo na Starej Vajnorskej ceste nazvané podľa niekdajšieho majiteľa), *Vanek* (mäsiarstvo na námestí SNP nazvané podľa niekdajšieho súkromného majiteľa) a pod.

Popri starých a starších názvoch obchodných zariadení a inštitúcií sa zachovávajú aj niektoré staršie názvy ulíc. Na rozdiel od predchádzajúcich názvov je ich používanie a poznanie obmedzené na pôvodných Starobratislavčanov. Mládež tradičné starobratislavské názvy ulíc, ako *Kozia* (dnes Sulekova ulica), *Ventúrska* (z *Ventúriho*, dnes Jiráskova ulica), *Uhorská* (*Molotka*, kedysi Molotovova, dnes Obchodná ulica), *Mariánska* (dnes Markušova ulica), *Špitálska* (dnes ulica Československej armády) a pod., takmer nepozná alebo ich používa veľmi zriedkavo. Známejšie sú názvy niektorých blokov domov a ulíc, napr. *Unitas* (blok domov medzi Steinerovou ulicou a Račianskym mýtom), *Charitas* (blok domov na Heydukovej ulici aj budova na tej istej ulici, v ktorej sa nachádza diétna jedáleň, nazývaná tiež *Charitas: stravovať sa v Charitase*), *Avión* (blok domov na Americkom námestí, v prenesenom význame obchody v prízemných miestnostiach

alebo niekdajšia stanica diaľkovej autobusovej dopravy). YMKA (dom, v ktorom sa nachádza kino Dukla; YMCA je podľa Slovníka cudzích slov angl. skratka pre *Young Men's Christian Association* — Kresťanské združenie mladých mužov, porov. Ivanová-Šalingová — Maniková, 1979, s. 936).

2. Pri tvorení starších názvov niektorých bratislavských lokalít sa uplatňovala aj recesia, ktorá je typická pre súčasné hovorové a slangové názvy miesta. Svedčí o tom napr. názov (*Staré*) *Mexiko* (dnes Trnávka patriaca do obvodu Ružinov aj niekdajšie pohostinstvo v Horskom parku; obidva názvy spája jedna motivácia, a to chýr o nebezpečnosti týchto miest). Humorom je poznačený názov *Plienková kolónia*, ktorým sa označujú novovybudované sídliská (kedysi sa tento názov používal len na označovanie Krasňan). Na pomenovanie sídliska Krasňany sa používa aj starší slangový názov *Habeš* (vznikol z názvu *Hromadná bytová výstavba HBZ*, zároveň ako narážka na názov *Habeš*, ktorým sa označovala dnešná Etiópia — staršie Abesínia), ktorý sa síce používa častejšie, ale predovšetkým medzi osobami strednej generácie. Žartovný je aj názov *Lakatošova križovatka* aj *Lakatoška* (novší hovorový názov *U milicionára*), ktorým sa označuje Račianske mýto (hovorovo *Račianske*, slangovo *Račko*).

Hlavné mesto Slovenska sa vyznačuje zvýšenou migráciou obyvateľstva zo všetkých slovenských krajov. Relatívne veľmi nízky vekový priemer obyvateľstva mesta signalizuje, že popri pôvodných bratislavských názvoch, z ktorých mnohé patria už len do histórie mesta, utvára sa tradícia nových názvov lokalít mesta. Prejavuje sa to predovšetkým ustupovaním starobratislavských a bratislavských názvov miest novým (oficiálnym, hovorovým, slangovým) názvom, resp. ich koexistenciou.

V niektorých jazykových prejavoch bratislavská mládež používa starobratislavské názvy lokalít mesta pri komunikovaní so staršími osobami alebo keď reprodukuje ich reč obsahujúcu tieto staré názvy, napr. ... *keď si babka začne spomínať na zmrzlinu či cukrovú vatu z C u k r m a n d l u, hneď je na mätko* ...

3. Dynamická povaha jazyka sa prejavuje aj pri utváraní nových názvov lokalít, ktoré majú nádej zaužívať sa a dostať sa do povedomia používateľov jazyka. Azda najväčšia pestrosť pri vzniku nových názvov lokalít sa prejavuje v pomenovaní spoločenských a kultúrnych podnikov a pohostinských zariadení prevažne nižšej (cenovej) kategórie. Na tvorení týchto názvov sa vo výraznej miere zúčastňuje mládež, a preto sa nové, predovšetkým hovorové a slangové názvy často vyznačujú (vysokou) expresívnosťou.

Hovorové a slangové názvy spoločenských, kultúrnych, pohostinských a stravovacích zariadení sa tvoria niekoľkými spôsobmi. Jedným z nich je nadväzovanie na tradíciu označovania jednotlivých podnikov podľa ich

vedúcej a dôležitej osobnosti, príp. organizácie, ktorá má vzťah k lokalite (napr. majiteľ, hlavný čašník, vlastníace družstvo a pod.), pričom špecifický charakter pridáva názvu predložka *u* (s gen.): *Miško*, *U Miška* (pohostinstvo na Vajnorskej ulici), *Pribilíne*, *U Pribilince*, *Priboš*, *Pribčo* (pohostinstvo na Družstevnej ulici nazvané podľa majiteľa), *Slovák* (pohostinstvo v Mlynskej doline), *Budvar*, *Budvarka* (výčap piva na Moskovskej ulici) a pod. Takéto slangové názvy dostávajú aj niektoré oficiálne názvy vech, pohostinstiev a vinární, napr. vináreň na Obchodnej ulici *U sedliaka* (slangovo *Sedlák*, *K sedlákovi*), reštauračných podnikov, napr. *U Dežmára* (slangovo *Dežo*, *Dežovia*, *U Deža*).

Metaforické názvy spoločenských, reštauračných podnikov a pohostinstiev sú motivované vonkajšími podmienkami a okolnosťami, ktoré sa týkajú pomenúvaného zariadenia, napr. *Kukuričák* (slangový názov pohostinstva pri Slovnafte, ktoré bolo vybudované na mieste niekdajšieho kukuričného poľa), *Kukurica* (slangové označenie vysokej budovy vojenského internátu na Kukučínovej ulici), *Vysoká* (študentmi používaný názov vechy na Vysokej ulici; spojenie *študovať na Vysokej* je slangové vyjadrenie o vysedávaní v tejto vechi), *Ponorka* (vináreň Pri obuvníckej bašte, do ktorej sa schádza suterénnymi schodmi, ako aj podnik Danubius; týmto slangovým slovom sa označuje aj verejné WC), *Mamut*, *U mamuta* (slangový názov najväčšej bratislavskej pivárne na Cintorínskej ulici) a pod. Iným zdrojom metaforiky pri pomenúvaní lokalít je (čierny) humor, napr. pri názvoch *Funus* (názov pohostinstva na Hlbokej ceste), *Šušeň* (komorné espresso na Jiráskovej ulici), *Frantovia* (vináreň Františkáni), zried. *Hydraulický lis* (detská cukráreň na Hviezdoslavovom námestí, kde sú nízke stoličky) a pod.

Univerbizáciou sa tvoria hovorové a slangové názvy viacerých lokalít v meste, predovšetkým však ulíc, závodov a spoločenských a kultúrnych podnikov, napr. slangové názvy *Dulák* a hovorové *Dimitrovka* (CHZJD), *Bezka* (BEZ) a pod. Skracovaním, príp. metaforickou univerbizáciou spojenou so skracovaním sa tvoria názvy typu *Pekáč* (PKO), *Veko*, *Véčko* (1. V-klub, 2. Večerník, 3. pulóver s výstrihom do V) a pod. Medzi mládežou je obľúbené skracovanie názvov ulíc a námestí, napr. *Exka* (Exnárova ulica, hudobná škola na tejto ulici), *Tolka* (Togliattiho ulica), *Vazka* (Vazovova ulica, gymnázium na Vazovovej ulici), *Drienka* (Drieňová ulica, prenes. telocvičňa na tejto ulici), *Šafko* (Šafárikovo námestie, v prenesenom významne FF UK), *Račko* (Račianske mýto) a pod. Deformovanie sa uplatňuje pri tvorení názvov *Štrkáč* (1. sídlisko Štrkovec, 2. Štrkovské jazero; niekedy sa označuje aj ako *Šutrák*, *Šuter*).

Používanie univerbizovaných (hovorových a slangových) názvov lokalít v Bratislave je všeobecný jav. Zdá sa však, že skracovanie, metafori-

zovanie a deformovanie charakterizuje predovšetkým jazykové prejavy mladých a mladších používateľov jazyka.

4. Takéto súčasné názvy bratislavských lokalít je možné diferencovať z viacerých aspektov. Oproti všeobecne používaným slangovým názvom typu *lazy* (nové sídlisko vzdialené od centra mesta), *bodega* (zo špan. vináreň, lahôdkáreň, zastarané označenie bufetu, predajne lahôdok) stojí skupina aktuálnych názvov, ktorých poznanie a používanie je podmienené príslušnosťou používateľa jazyka k istej sociálnej, odbornej, záujmovej a profesijnej skupine. Dá sa teda povedať, že tieto hovorové, a predovšetkým slangové názvy majú platnosť iba v rámci užšieho okruhu používateľov. Taký je napr. názov *Salaš*, ktorým sa označuje pracovisko riadenia letovej prevádzky v Bratislave na letisku (toto pracovisko sa totiž nachádza v budove pripomínajúcej podtatranskú architektúru), i názov hotela *Hurban* (z voj. slangu; označuje niekdajšie Hurbanove kasárne na Mickiewiczovej ulici) a pod.

Bohatý repertoár hovorových a predovšetkým slangových názvov slúži na pomenovanie bratislavských študentských domov a internátov („intra-kov“), ako aj na pomenovanie niektorých typov škôl. Sú to napr. *Mlyny* (internát na Osmolovovej ulici v Mlynskej doline), *Suvorák* (internát na Suvorovovej ulici), *Nešporák* (internát na Nešporovej ulici), *Horský*, *Horák* (internát v Horskom parku), *Šupka* (Stredná škola umeleckého priemyslu) a pod. Podobná pestrosť sa prejavuje aj pri tvorení slangových názvov niektorých tovární, napr. *Slopanaft* (Slovnaft), *Cvernovka*, *Nitiareň*, *Špulkáreň* (Závody MDŽ, pracovnícky tohto závodu — *špulky*) atď.

5. Názvy niektorých miest, resp. lokalít sa v hovorenom jazyku od oficiálnych pomenovaní odlišujú len nepatrne (napr. deminutívum *Majka* utvorené od neutrálneho názvu *Mája*, ktorým sa označuje obchod s dámskou konfekciou na Obchodnej ulici; názvom *Večera* sa zas expresívne označuje pohotovostná predajňa potravín v centre mesta *Večierka*). Často sa používajú hovorové eliptické tvary neutrálnych názvov, a to predovšetkým pri označovaní reštaurácií a podnikov (*Slovenská*, *Maďarská* — reštaurácia, *Diétna* — reštaurácia). Táto tendencia sa výrazne prejavuje pri tvorení názvov ulíc typu *Steinerova*, *Obchodná*, *Gorkého*, *Vajnorská* a pod.

V hovorenom jazyku mesta sa používajú teda staré (klasické), novšie a najnovšie názvy lokalít. Staršie názvy sú frekventované v prejavoch príslušníkov staršej generácie, pre mladšiu generáciu obyvateľov majú tieto pomenovania príznakovú, expresívnu hodnotu a sú slangového charakteru.

Okrem sociolingvistických faktorov, ktoré sa týkajú používateľov jazyka (generačná, územná, sociálna, profesijná a záujmová príslušnosť, pričom osobitnú úlohu zohráva vek a starobratislavský, resp. bratislav-

ský pôvod), sú dôležité faktory vyplývajúce zo špecifiky bezprostrednej jazykovej komunikácie a z jej konkrétneho zámeru v jednotlivých komunikačných situáciách. Na jednej strane sa prejavuje tendencia k intelektualizácii, dynamizácii a ekonomizácii pri tvorení súčasných hovorových a slangových názvov lokalít, na druhej strane sa udržiavajú niektoré starobratislavské názvy (svojou povahou expresívnejšie), a to predovšetkým v súvislosti s istou tradíciou alebo s istým praktickým cieľom (napr. na odlišovanie viacerých obchodov s tým istým druhom tovaru na tej istej ulici, napr. v prípade mäsiarstva *U Vanka*).

#### Literatúra

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 936.

Jozef R. Nižnanský

### TERMINOLOGICKÁ VRSTVA LEXIKY V SLOVNÍKU SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

Slovnú zásobu slovenských nárečí tvoria pomerne ustálené výrazové prostriedky štylisticky neutrálneho jadra slovnej zásoby, ku ktorej sa pripája expresívne zafarbená vrstva synonym a sémanticky značne členená vrstva terminologických výrazov.

Slová z jadra nárečovej zásoby bývajú východiskom pri vzniku a utváraní nových výrazov potrebných na označenie nových reálií, využívajú sa často v prenesenom význame, ich základný význam sa posúva a aktualizáciu sa stáva termínom v užšom zmysle slova. Takto používané slová označujú už nové veci alebo ich súčasti, odlišné javy, činnosti, vlastnosti, pričom ešte niektorou charakteristickou vlastnosťou súvisia (niekedy však nemusia súvisieť) s pôvodným obsahom východiskového slova. Na rozsiahlom, nárečovo značne členenom území sa vytvorila aj dosť diferencovaná terminológia, lebo vznikala nielen zo všeobecne známej, ale aj z krajovej, oblastnej alebo lokálnej nárečovej slovnej zásoby.

V systéme spisovného jazyka sa termín definuje ako pomenovanie pojmu v sústave daného (vedného alebo výrobného) odboru a terminológia ako súhrn termínov, odborných názvov (porov. Horecký, 1955, s. 9) a pod.

V nárečovej slovnej zásobe za terminológiu možno označiť názvoslovie prírodných reálií, rodinných vzťahov, špeciálnejších poľnohospodárskych odvetví, staršej priemyselnej výroby — výroby remeselníckeho i domáceho typu a viacerých záujmových činností či doplnkových zamestnaní, ktorým sa venovali, príp. ešte venujú isté skupiny ľudí alebo jednotlivci.

Podľa územne vymedzenej pôsobnosti možno zhruba rozoznávať terminológiu, ktorá sa používa na celom našom jazykovom území (rodinná, spoločenská, poľnohospodárska, dobytkárska, dopravná, kuchynská a pod.), ktorá sa uplatňuje iba v niektorých oblastiach podľa prírodných daností a výrobných špecifikácie (vinohradnícka, drevorubačská, salašnícka, banícka, železiarska a i.) a ktorá sa vyskytuje síce na celom území, ale ako charakteristický slovný inventár rozličných spoločenských a záujmových výrobných odvetví, príp. zriedkavejších profesií (remeslá, ľudové doplnkové zamestnania).

Ako termíny sa v nárečiach uplatňujú neodvodené slová slovnej zásoby s priamou i nepriamou motiváciou a odvodené slová, vyjadrujúce vzťah k označovanej veci, pomenovanému javu, danej činnosti a pod., utvorené predponou či príponou alebo oboma prostriedkami. Môžu to byť jednoslovné i zložené termíny (porov. Buffa, 1982, s. 210). Pri slovníkovom spracovaní sa s nimi či ich členmi stretáme ako so samostatnými lexémami, ktoré tvoria heslové slová.

Popri uvedených slovách — prevažne substantívach ako termínoch — rozsiahlu terminologickú skupinu predstavujú aj dvojslovné alebo viac-slovné terminologické spojenia, združené pomenovania, v ktorých sa substantíva spájajú a) s adjektívami deverbatívneho typu (zsl. *jedáca dzina*, *sípací koš*; strsl. *strúhacia lavica*, *zakáľací nuoš*; vsl. *koľaci drut* a pod.); b) s neodvodenými adjektívami (*hrubá pila*, *makí klát*; *kislá voda*, *mladí zať*; *biľa šľifka*, *dobrá chvíľa*); c) s pasívnymi minulými prídastiami, odvodenými z dokonavých a najmä nedokonavých slovies (*nabíjaní dom*, *lámaní kamen*; *zaprážená poľiouka*, *pľetení koláč*; *podbite grule*, *kasane čížmi*); d) s adjektívami odvodenými z rozličných substantív (*ruková mašina*, *husací koš*; *chrptoví remeň*, *dvorná dieuka*; *kupni chľip*, *furmanska karčma*) a vyjadrujú vzťah.

Tieto druhy združených terminologických pomenovaní mávajú v niektorých nárečiach hodnotu voľných spojení, príp. variabilne ustálených spojení, najmä ak sa popri nich používajú aj jednoslovné synonymá či tautonymá a heteronymá alebo univerbizované termíny, ktoré vznikli z adjektívneho člena dvojslovného pomenovania, príp. sa utvorili elipsou (*rebrinový vos* — *rebrinák*; *dušičkoví bochník* — *dušička*; *pľetení koláč* — *pľetenák* — *calta*, *kislá voda* — *kiselka*, *kislička*; *rožni statek* — *rožina*, *svadzebna paľenka* — *svadzebna*).

Združené pomenovania s nezhodným prívlastkom sa sémanticky aj formálne často približujú k voľným spojeniam, najmä ak popri nich fungujú synonymné či tautonymné jednoslovné výrazy alebo spojenia so zhodným prívlastkom, príp. oboje (*koš na cedzení muštu — zajhuvací koš — cedzák — koš — zajha; vrch stromu — vršiak, políc na miski — misník; kolač z makom — makovník, plachta na šace — ševník*). V slovníkovom spracovaní možno tieto spojenia chápať viac ako úzko nárečové termíny, v celonárečovom kontexte ako vlastné termíny fungujú skôr jednoslovné názvy alebo spojenia so zhodným prívlastkom. V slovnej zásobe nárečí nemožno vždy presne vymedziť stupeň lexikálnej či terminologickej ustálenosti slovných spojení nefrazeologického typu. Pri spracúvaní výrazov tohto druhu neraz bývajú pochybnosti, či ide o termíny, ustálené alebo voľné spojenia. Z hľadiska nárečovej lexiky ako celku sa niektoré združené pomenovania zdajú voľnými spojeniami, no v rámci jedného nárečia majú platnosť termínu (*bielá múka, mrtvá zem; nabrzluo mlieko, dobrí chodák; veľki palec, zadňa chiža*). Pri takejto významovej diferencovanosti nárečových slovných spojení, pri odchylných teoretických názoroch na ich zaradenie, ako aj pri nejednotnom nárečovom povedomí o týchto spojeniach prichádza k individuálnejšiemu hodnoteniu týchto nárečových slovných spojení. V ukázkovom zväzku Slovníka slovenských nárečí (1980) ustálené či terminologizované spojenia sa uvádzajú znakom \*, čiže sa vyčleňujú do osobitnej časti hesla. Vyskytujú sa však prípady, že heslové slovo alebo niektorý jeho význam je možné doložiť iba ustálenými spojeniami. Na prvý pohľad to môže vzbudzovať zdanie, že príslušné slovo sa vyskytuje iba v terminologickom spojení, hoci také prípady existujú najmä pri archaizmoch. V takomto prípade akoby sa formálne narúšala aj stavba hesla, čomu by sa dalo azda predísť, keby sa ustálené slovné spojenia neuvádzali osobitným znakom a nasledovali by bezprostredne za vetnými exemplifikáciami, príp. voľnými spojeniami. Z týchto dvoch alternatív zdá sa druhá praktickejšia.

Ustálené spojenia s preneseným významom sa vytvorili na základe metafory alebo metonymie. Určujúcim členom týchto pomenovacích jednotiek býva neodvodené adjektívum hodnotiaceho typu a je nositeľom prenesenosti významu aj určovaného člena (*mľkvé zrno — nevyvinuté zrno v zahorenom klase, bosí kón — nepodkutý; radosní chliep — tradičný chlieb na svadbe, kotné haluški — pirohy; švabľova voda — vajcovka*). Takýchto spojení je v nárečovej slovnej zásobe značné množstvo (porov. Habovštiak, 1977, s. 103). Pri inom druhu ustálených spojení sa obidva alebo viaceré členy syntagmy používajú v prenesenom význame. Tento typ lexikalizovaných prenesených spojení sa uplatňuje často v názvoch prírodných reálií — rastlín, plodov, hmyzu atď. (*zajačí chládek, kukučkin chleba —*

hliva na strome; *čertovo rebro*; *hadza hlava* — vážka a pod.), v názvoch jedál (*stracené kura*; *chudobná pečena* — haruľa; *kračunov brat* — kračúnik), podobne aj v pomenovaniach rozličných iných vecí, javov a vlastností (*kačací krk* — fľaštička mierka na pálenku, *cigánska rosa* — skoré mrazíky; *čertova partieka*, *pravá ruka* atď.). Takéto frazeologicky ustálené spojenia sa v Ukázkovom zväzku SSN uvádzajú sčasti vo frazeologickej časti hesla, pomenovania rastlín, hmyzu a pod. v osobitnom význame.

Viacčlenné ustálené spojenia, ktoré sú vlastne vetnou frázou a vyjadrujú istú skutočnosť (*čert babu bije* — *slnéčko sa umívá* — keď za jasného slnečného počasia prší — *padá ruta* — *ruda*; *toho už zubi nebolá* — umrel; *čerti sa žeňia* — *sňehová víchrice* — *fujavica* a i.), treba pokladať za opisné, expresívne i žartovne ladené obrazové synonymá či tautonymá dvojslovného alebo jednoslovného pomenovania istej skutočnosti, nie sú to pravé terminologické spojenia. Z lexikografického hľadiska nemajú hodnotu samostatnej lexémy. Tento druh spojení napĺňa a ilustruje frazeologickú časť hesla, pri slovníkovom spracovaní slovnej zásoby nemôže zastupovať heslovú lexému a dostáva sa do hesiel jednotlivých plnovýznamových slov spojenia.

Z hľadiska pôvodu terminologickú vrstvu nárečovej slovnej zásoby tvoria domáce slová i slová prevzaté z iných jazykov. Vo všetkých okruhoch životného prostredia nachádzame obidva druhy pomenovaní. Často sa vyskytujú popri sebe s tým istým významom (*baba* — *kuglof*, *pekáč* — *protvan*, *ozubec* — *grif*, *podkladok* — *kajel*, *kosierik* — *forgo*, *úkol* — *forhavz* a pod.). Neraz sa pri pôvodne aktualizovanom prevzatom slove význam posunie, nadobudne neutrálny obsah a prípadnú aktualizáciu slova vytvára adjektívny člen už združeného pomenovania; napr. vo východoslovenských nárečiach je *paska* veľkonočný a miestami aj vianočný koláč (porov. zsl. *vánočná calta* — *velkonočná c.* — *svadebná c.*). Novšie sa vyskytuje i termín *svadzebna vianočka* (Uzov. Pekľany). Preberanie termínov cudzieho pôvodu sa uskutočňovalo celé stáročia, podmieňovali to najmä spoločenské, politické a hospodárske pomery na našom území a styky s kultúrami iných národov. Pri vývoji a zmenách týchto faktorov dochádzalo aj k zmenám frekvencie tejto slovnej zásoby, čo možno pozorovať dodnes.

Okrem termínov domáceho pôvodu je v našich nárečiach značné množstvo takých výrazov, ktoré sa síce prevzali z cudzích jazykov, ale už dávno zdomácnili, prispôbobi sa domácej jazykovej štruktúre a nepocituje sa ich cudzojazyčný pôvod, dostali sa do jadra slovnej zásoby. Patria sem i niektoré spätne prevzaté slová z iných prostredí. Pôvod iných slov nie je zasa celkom jasný a vo vzťahu k rovnako znejúcim domácim výrazom nemožno určiť, či ide o polysémické slová alebo homonymá.

Terminologická vrstva cudzieho pôvodu sa najčastejšie vyskytuje v kultúrnej, administratívnej a náboženskej oblasti (najmä latinizmy), v remeselníckom, baníckom, železiarskom a pod. názvosloví (germanizmy), v slovnej zásobe salašníckeho pastierstva (karpatizmy), v kuchynskej nomenklatúre a v názvoch jedál, v špeciálnejších poľnohospodárskych odvetviach atď. Na internacionalizácii slovnej zásoby slovenského jazyka a najmä jeho terminologickej vrstvy sa zúčastnili jazyky bezprostredne susediacich aj vzdialenejších národov prostredníctvom rozmanitých kontaktov a vzťahov. Názvoslovie cudzej proveniencie neostalo však iba v spomínaných okruhoch, nepoužívali ho len členovia istých profesií a ich rodinní príslušníci. Dostalo sa aj do ich okolia, medzi nositeľov nárečí.

Popri cudzej odbornej terminológii používali sa i staré domáce názvy alebo vznikali nové kvôli zrozumiteľnosti pomenovania reálií a napokon aj ako prirodzený dôsledok uplatňovania sa jazykového povedomia používateľov tejto slovnej zásoby. Zvyčajne v cudzojazyčnom prostredí vyučený remeselník mnohé cudzie termíny používal ako charakteristický znak svojej profesie i spoločenského postavenia, niektoré zachovával pod vplyvom jazykového povedomia prostredia a konzumentov jeho výrobkov (napr. zsl. *falbok* — *trojnožka*, *durchšlág* — *prébojník*). Nastávalo tu vzájomné ovplyvňovanie. Značná časť takýchto pomenovaní, ktoré bežne poznajú a používajú aj upotrebitelia remeselníckych výrobkov, patrí do nárečovej slovnej zásoby (porov. Lipták, 1979, s. 124), napr. *colštok*, *fošna*, *opsec*, *kápka*, *lišta*, *glazúra*. Pravda, špeciálne prevzaté termíny (majster ich neraz v praxi ani neupotrebil), ktoré nie sú bežné v nárečovej slovnej zásobe konzumentov výrobkov (*šľiftajer*, *nuthóbel*, *filcfecna*, *borvitňa*, *ciflinger*, *kantciger* atď.) patria do osobitnej remeselníckej lexiky, ocitajú sa na periférii nárečovej slovnej zásoby. V poľnohospodárskych odboroch, kde malo prevahu domáce etnikum, rozvíjala sa terminológia predovšetkým zo základu jadra domácej slovnej zásoby. Aj v takej špecifickej oblasti, ako je napr. vinohradníctvo, do ktorého terminológie sa spolu s nemeckými prisťahovalcami, zaoberajúcimi sa týmto výrobným odvetvím, dostalo množstvo germanizmov, možno konštatovať veľkú synonymitu v pomenovacej slovnej zásobe. Vari okrem názvu na „lis“ (a odvodenín), ktorý sa v zsl. a strsl. nárečiach označuje termínom *preš*, *préš*, *pres*, od Novohradu na východ aj *šajt*, *šajtov*, *šotou* (pričom *pres*, *prejš*, *prejšč* zdá sa miestami novším termínom), nieto vari pomenovania reálií, prác a javov, čo by neboli domáceho pôvodu, príp. nepatrili medzi dávno udomácnenú slovnú zásobu (Nižnanský, 1982, s. 26). Dost podobná situácia sa ukazuje aj v iných výrobných okruhoch a profesiách.

Terminológiu niektorých špeciálnejších ľudových zamestnaní a profesií ovplyvnili rozličné záujmové organizácie a príslušná odborná literatúra.

Napríklad s včelárskou terminológiou sa u nás stretáme v rukopisných pamiatkach i v publikáciách od 18. stor., kde sa uvádzajú vtedajšie domáce názvy i názvy prevzaté z rozličných jazykov, nezriedka aj kalkové pomenovania včelárskych reálií a javov. Viaceré z nich sa nedostali do nárečovej slovnej zásoby, niektoré osvetoví pracovníci presadili aj do ľudovej reči (*plást, plášč, plaster* — *šúš, šúščié, voština*; *bunka* — *dierka, kupka, súdoček, očko, chiška* a i.). Bol to jednak proces oživovania starého domáceho i prevzatého názvoslovnia, jednak uvádzanie novej terminológie, súvisiacej s modernejšou technológiou. Významným činiteľom tu bola rozšírenosť organizovanosti príslušníkov profesie a rozšírenie modernej terminológie vedno s praxou na odbornejšej úrovni. Výskyty týchto činiteľov sa datujú sčasti od rozhrania posledných storočí, intenzívne však pôsobili v rokoch po druhej svetovej vojne. Pri lexikografickom spracúvaní nárečovej slovnej zásoby treba tejto ľudovej terminológii, ovplyvňovanej dlhší čas odbornou literatúrou, venovať osobitnú pozornosť.

Nárečový charakter už nemá súčasná odborná terminológia v priemysle, nová v poľnohospodárstve, ani prevažná väčšina slovnej zásoby v súčasnej administratíve, v obchodnej nomenklatúre atď., hoci sa dostala aj do aktívnej slovnej zásoby používateľov nárečí v istej hláskoslovnej adaptácii — je to terminológia usmerňovaná spisovnou normou.

Nárečovú slovnú zásobu a jej terminologickú vrstvu možno využiť v spisovnej terminológii, najmä v poľnohospodárstve, potravinárstve (porov. Palkovič, 1969, s. 163) a v iných výrobných odvetviach, lebo ľudová reč má byť pevným základom tam, kde tvorí spoľahlivú oporu pre spisovnú terminológiu, kde ľudové termíny vyhovujú normám spisovného jazyka i terminologickým hľadiskám jednotlivých odborov (Horecký, 1956, s. 68). Teda nárečová slovná zásoba je ešte stále bohatým prameňom, z ktorého možno čerpať a oživovať mechanizujúcu sa zásobu súčasného spisovného jazyka nielen v umeleckej a publicistickej praxi, ale aj v odbornej terminológii.

#### Literatúra

BUFFA, F.: O slovnej zásobe šarišských nárečí zo štruktúrneho hľadiska. In: *Nové obzory*. 24. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1982, s. 209–216.

HABOVŠTIK, A.: Ustalené spojenia v slovenských nárečiach. In: *Studia Academica Slovaca*. 6. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977, s. 99–112.

HORECKÝ, J.: Miesto odbornej terminológie v slovnej zásobe. *Slovenská reč*. 20, 1955, s. 9–13.

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 148 s.

LIPTÁK, Š.: O výskume remeselníckej ľudovej terminológie a jej zaradení do nárečového slovníka. In: *Dialektologický zborník*. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.–19. apríla 1975. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 121–126.

NIŽNANSKÝ, J. R.: Územné rozloženie niektorých vinohradníckych termínov. Slovenská reč, 47, 1982, s. 23–32.

PALKOVIČ, K.: Nárečová terminológia súvisiaca s dojením a spracovaním mlieka. In: Jazykovedné štúdie. 10. Štolicov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 162–175.

Slovník slovenských nárečí. Ukážkový zväzok. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1980. 284 s.

Ferdinand Buffa

## O NAHRÁDZANÍ STARŠÍCH NÁREČOVÝCH SLOV NOVŠÍMI

1. Sociálno-ekonomické zmeny na dnešnom našom vidieku, súvisiace najmä so zanechaním tradičného roľníckeho spôsobu života, odrážajú sa najmä v dnešnej nárečovej lexike. Najmarkantnejšie sa to prejavuje v odumieraní slov spojených s oným spôsobom života a v pribúdaní viacerých nových slov. Uvedené zmeny v slovníku sú pochopiteľné, ak ide o zánik pomenovaní vecí, ktoré vyšli z používania (porov. Buffa, 1966; Blanár, 1957), a ak ide o pribúdanie pomenovaní pre nové veci, dovtedy používateľom nárečia neznáme. Takýchto prípadov je aj v dnešných nárečiach pomerne hodne (Buffa, 1977).

V našom príspevku sa zameriame na také prípady, keď sa samotná realia nemení, ale jej staré nárečové pomenovanie vystrieda novší výraz, spravidla zhodný so spisovným. Takéto zmeny odrážajú predovšetkým vplyv spisovného jazyka na rečový prejav najmä mladších ľudí hovoriacich nárečím. Odzrkadľuje sa to napr. aj v takomto komentári staršieho rozprávača: *Mlačí vám už nepoví, ale hovorí; dnes sa jaksik poondživá na tú slovenčinu* (Kopčany SKA). Ďalej takéto zmeny odrážajú napr. aj zmenený vzťah hovoriaceho ku skutočnosti, často ako dôsledok toho, že aj vidiecky človek prichádza dnes s ňou častejšie do kontaktu ako kedysi a pod.

Hoci sa spomínané zmeny v nárečovom slovníku dejú spontánne, ľudia, najmä starší, si ich živo uvedomujú, pretože dnes často ešte žijú v ich jazykovom povedomí staršie slovníkové prvky popri novších výrazoch. Tým sa v nárečiach prechodne veľmi rozmnožila synonymia, ako to dokumentuje napr. aj komentár jedného nášho rozprávača z Hlbokého (SEN): *Ľegdo povidá tlačienka, ľegdo prezburšt*. Takéto komentáre nie sú v našich nárečových materiáloch (archivovaných v nárečovom oddelení Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV) ojedinelé a sú rozličnej povahy, preto sa budeme v našom príspevku o ne opierať.

Uvedené novšie slová, preberané zo spisovného jazyka do nárečí, istý čas koexistujú v jazykovom povedomí ľudí hovoriacich nárečím vedľa starších pomenovaní pre ten istý designát. Poučná je tu najmä situácia u ľudí, zväčša starších, ktorí hovoria iba nárečím. Takíto ľudia majú za-

fixovaný ako jediný pôvodný starší názov (napr. *mašina* pre „vlak“), ale pod vplyvom reči svojho najbližšieho okolia, najmä mladších ľudí, stále častejšie počúvajú pre uvedenú reáliu používať novšie (spisovné) pomenovanie *vlak*, nuž aj oni ho začínajú spontánne používať, najmä ak sa tento výraz vyskytuje častejšie. A tak v povedomí takéhoto človeka, hovoriaceho iba nárečím, sú istý čas vedľa seba pre uvedenú reáliu oba názvy *mašina* — *vlak*, preto ich v slovníku uvedeného hovoriaceho pokladáme za synonymá. V slovníku mladšieho príslušníka uvedeného nárečia môže byť situácia vo vzťahu takýchto dvoch názvov trocha iná: preňho môže byť bežnejšie slovo *vlak*, kým starší výraz *mašina* pozná z reči starších ľudí, ale aj uňho sú obe takéto slová v jeho jazykovom povedomí známe. Z tohto dôvodu aj napriek tomu, že jedno slovo je spisovné a druhé nárečové, hodnotíme z hľadiska jazykového povedomia používateľa hovoriaceho nárečím takýto pár slov ako synonymá. Takéto spisovné slovo, bežne používané v nárečovom kontexte, sa totiž stáva súčasťou lexiky príslušného nárečia, čo umožňuje najmä fakt, že ide o geneticky i štruktúrne veľmi blízke jazykové útvary v rámci jedného národného jazyka.

2. Synonymnosť takých lexikálnych nárečových prvkov, z ktorých jeden ustupuje a druhý na jeho miesto nastupuje, je zrejmá najmä z prípadov, keď ich rozprávač použil v spontánnom prejave tesne za sebou a bez komentára. Obyčajne býva pri nich také poradie, že na prvom mieste je starší výraz: *nás povolali na asentírku, na odvot* (Necpaly PDZ); *do teji, do čaju* (Lúčky RUŽ); *na buorg, na dlžobu* (Lipt. Michal RUŽ); *dávala kartičke, listke* (Nemecká BB). Dakedy sa k takémuto novšiemu synonymu pripája aj akoby vysvetľujúce slovo *no*, napr.: *šlicuhi, korčule no* (Lisková RUŽ); *f sklepe, no v obchođe* (Medzibrod BB). V iných prípadoch sa priamo poukazuje na synonymitu, napr.: *escajge, to je príbor* (Tajov BB); *porcije sa daňe* (Kovarce TOP); *díchavicä, prieduški to povedajú* (Komjatná RUŽ).

Inokedy nárečovní rozprávači komentujú novší výraz slovom *teraz* (fčil a pod.). Rozprávač použijúc starší výraz, ktorý mu bol zrejme viac povedomý, hneď doplnil, že teraz to nazývajú už ináč. Pritom ako novším slovom býva spravidla slovo zo spisovného jazyka, napr.:

*rajs teraz volajú riža* (Horša LVI); *susák, teraz vravia múčnica* (Horša LVI); *šnupfichel, teras sa povie vreckouka* (Priekopa MAR); *krample, teras povedá šiški* (Veličná DK); *krpka, teras to volajú demižón* (Veličná DK); *husári, teraz jasci volajú* (Lisková RUŽ); *švankés, po terajšom tlačénka* (Lipt. Revúce RUŽ); *krájanie haluški, to teraz volajú rezance* (Konská LM); *kamenáreň, teras sa povie kameňolom* (Tajov BB); *vandráci, fčil se povi, že trampí* (Brodské SKA).

V daktorých prípadoch ide o novšie hovorové slovo, napr. *lohadza, teraz vravé geršňa* (Zuberec DK); *komuorka, teraz e to špajzička* (Turecká BB) alebo o nárečové slovo rozšírené na väčšej zemepisnej oblasti, napr.: *šiaf, bečka sa čil volá polla nového* (Vlask VRB); *chudobňica, teras to volajú baba* (Sliache RUŽ); *kabáče, čil očuje aj pagáče* (Valaská Belá PDZ).

Ďalej sú aj také prípady, že nárečový rozprávač skomentoval obe slová takýchto dvojíc, t. j. staršie i mladšie slovo, čím dal jednoznačne najavo svoju orientáciu v tomto pohybe nárečovej lexiky. Aj tuná ide často o nahradenie pôvodom cudzieho slova domácim, spisovným slovom, napr. *tedi sa volali jágri a čil sa volajú lesníci lebo horári* (Dražovce NIT); *to volali že rešpektír, čil je to ďelakohlat* (Mýtna N. Ves TOP); *filfáski to prvej volali, teras košík* (Lipt. Revúce RUŽ).

V daktorých prípadoch aj staršie domáce pomenovanie ustúpilo novšiemu spisovnému, napr.: *prvej krv zalála, a fčil len poráška* (V. Rovné ŽIL); *starí ľudia hovorili polonat, nehovorili obedovat* (Valaská Belá PDZ). Ojedinele pôvodný domáci výraz vystriedalo slovo cudzieho pôvodu, známe na väčšom území, napr.: *volakedi volali hlatki koláč, a teraz volajú kúcheň* (Medzibrod BB).

Zriedkavejšie máme doložené prípady, keď na prvom mieste takejto synonymnej dvojice slov je novší výraz, napr.: *išli do dóchotku, do penzie* (Dražovce NIT); *na úroki, na interesi* (Ploštín LM); *omáčka, to je čušpajs* (Súlovce TOP). Ďalej sú známe aj také prípady, že za novším slovom rozprávač uviedol staršie pomenovanie rozlične komentované (slovami ako *predtým, prv* a pod.), z čoho vychodí, že popri terajšom bežnom (novšom) slove je ešte známe aj staršie pomenovanie, ktoré sa dávnejšie bežne používalo v reči predchádzajúcej generácie, ale aj mladšia generácia takéto staršie slová ešte dobre pozná, má ich vo svojom jazykovom povedomí a v reči so staršími ľuďmi ich naisto aj používa. Aj v tejto skupine synonymným starší ľudový výraz vystriedalo novšie pomenovanie pochádzajúce zo spisovného jazyka. Starší výraz bol často cudzieho pôvodu, napr.:

na balík paklik sa dakedi vpravelo (Kvačany LM); *haluški prú volali gľocki* (Račice PDZ); *haluški prvej volali gagni* (Lipt. Revúce RUŽ); *oňi to prerobili na poschodí, tedi sa rikauo štok*; *na nádraží, tedi sa rikauo, že na štación* (Brodské SKA); *dovoľená, to bolo drej urláp* (Liesek TRS).

Zriedkavejšie išlo o nahradenie pôvodného domáceho názvu novším pomenovaním (prevzatým zo spisovného jazyka), napr.:

na Vianoce hovorilo sa Hodi (Lipt. Revúca RUŽ); *modrá skalica, pretím modrí kamenčok* (Hor. Strehová LUČ); *chuapci a dzifčence, rikauo sa, že pachouci a dzifki* (Brodské SKA).

Aj v dvojiciach s novším slovom na prvom mieste sú známe prípady s komentovanými oboma slovami, napr.:

teraz volajú zemiaki, a ftedi volali krumple (Kráľová BB); teraz dzeci vravá raňajki, ale mi zme povedali frištuk (V. Rovné ŽIL); teras povedia špajs, a ftedi sa to volalo komora (Lisková RUŽ); tedi sa to nemenovauo zeleňina jak fčil, ale grincajch (Brodské SKA).

Dôraznejšie sa takýto „protiklad“ vyjadruje tak, že sloveso pri novšom slove je v negatívnej podobe, napr.: *ftedi ňepovedali opchod, ale sklep* (Lisková RUŽ); *volakedi ňepovedali na pozemku, aľe na grunte* (Tajov BB) a pod.

Ako z citovaných príkladov vidieť, v takýchto synonymných dvojiciach najčastejšie išlo o konkurenciu staršieho, pôvodom cudzieho výrazu s novším výrazom domáceho pôvodu, teda typ *asentírka* — *odvod*, *bôrg* — *dlžoba* a pod. Len zriedkavejšie si takto konkurovali dva pôvodom domáce názvy typu *sklep* — *obchod*, *dýchavica* — *priedušky*. Odzrkadľuje sa tu zrejme vplyv spisovného jazyka, ktorý bol menej tolerantný k slovám cudzieho pôvodu ako nárečia. A to, že staršie slovo sa vyskytuje častejšie na prvom mieste, súvisí pravdepodobne s tým, že rozprávačmi boli najčastejšie starší ľudia, ktorým bol iste bližší starší výraz.

Viaceré z uvedených tzv. starších slov sa teraz už možno používajú iba veľmi zriedkavo, často s archaizačným štylistickým zámerom. Sú to slová typu *grincajch* „zelenina“, *rešpektír* „ďalekohľad“, *urláp* „dovolenka“ a pod. Inokedy zasa nové slová sa zdajú známe iba v pasívnej slovnej zásobe popri bežnom, ešte živom nárečovom pomenovaní. Vyplýva to z komentárov typu „po našom je to ...; my to voláme ...“ a pod.:

klinec, hrebík po našom (Koválov SEN); repa, teda burbundija po našom (Kosihy LEV); pľesňivec, koče lapki po našom (Čimhová TRS); mi voláme rižu ríškaša (Veličná DK) a pod.

V daktorých prípadoch sa novšie pomenovanie ešte pociťuje ako štylisticky príznakové, čo rozprávač vyjadril slovom „krajšie, elegantnejšie“, napr.: *geti, krajšie sa povie spotki* (Part. Lupča LM); *pasula, elegantnejšie fizolňa* (Medzibrod BB). Takto, prirodzene, komentujú naši rozprávači aj iné, napr. hláskoslovné javy, ako to vidieť z príkladov typu: *šparhelt po starosvecki je šporhet* (Medzibrod BB); *Ábelová sa po staroverski povidala Jabelová* (Lučenec), ale takéto javy sa vymykajú z našej témy.

3. Pretože všetky ustupujúce nárečové slová, ktoré nahradili novšie ekvivalenty, nemáme takto okomentované samotnými rozprávačmi, pripájame ešte všeobecnú poznámku o takých dvojiciach zastaraných a nov-

ších slov, ktoré sú známe na väčších oblastiach, príp. aj vo všetkých našich nárečiach. Ako sme už na začiatku spomínali, prejavuje sa pri nich markantný vplyv spisovného jazyka v tom zmysle, že za staršie nárečové slová, spravidla cudzieho pôvodu, sa postupne vžíva slovo prevzaté zo spisovného jazyka, ktoré je obyčajne domáceho pôvodu. Hlavným dôvodom na takéto nahrádzanie zaužívaných slov novými je ten fakt, že dnešný človek — najmä mladý — prichádza do kontaktu so spisovným jazykom na každom kroku, kým v minulosti bol tento kontakt — najmä v zastrčených dedinách — len sporadický. K tomu pristupuje ďalší, nie menej dôležitý fakt, že s mnohými javmi dnešný človek prichádza do styku oveľa častejšie ako kedysi, takže aj ich pomenovania sú v jeho reči dnes oveľa frekventovanejšie. Zreteľne sa to prejavuje napr. v oblasti cestovania. Niekedy cestovanie bolo zriedkavou, až výnimočnou záležitosťou, takže sa vystačilo — pokiaľ ide o označenie dopravných prostriedkov — s pomenovaniami ako *motor* „automobil“ a *mašina* „vlak“, ojedinele aj *eroplán* „lietadlo“ a *šif(a)* „loď“. Dnes, keď už osobných automobilov je na dedine viac, akc dakedy bolo bicyklov, je už nevyhnutné rozlišovať osobné auto od nákladného auta, traktora a autobusu, lebo sú to aj na vidieku už bežné, každodenné veci. Podobne sa nevystačí so slovom *mašina*, resp. *cúg*, ale sa používajú špecifikované výrazy *osobný vlak* (príp. *motorový vlak*, *motorka*), *nákladný vlak*, *rýchlik* atď. No a v súvislosti s častým cestovaním sa dnes pre mnohých ľudí bežnou vecou stala aj *stanica* (staršie *štácia*, resp. *štación*), ďalej *sprievodca* i *sprievodkyňa* (kedysi *konduktor* i *konduktorka*), *cestovné lístky* (predtým *kartičky*, resp. *kartky*) atď. Podobné príklady by sme mohli uviesť aj z iných oblastí dnešného života, napr. zo zdravotníctva, obchodu, administratívy, bývania a pod. (porov. Buffa, 1974).

Spomínané nahrádzanie starších názvov novšími sa, prirodzene, nedeje naraz v celom rozsahu a u každého používateľa nárečia v rovnakej miere, lebo je to jav živý a postupne prebiehajúci v závislosti od mnohých vonkajších okolností. Tak napr. starší človek bývajúci a pracujúci v rodnej obci má ešte veľmi dobre zafixované vo svojom jazykovom vedomí staršie slová a bežne ich vo svojom najbližšom okolí aj používa, kým ich novšie synonymá, ktoré tiež pozná, používa najmä vtedy, keď sa potrebuje trochu „lepšie“ vyjadriť (napr. v rozhovore s úradnou osobou, s cudzím človekom a pod.). Naproti tomu mladší človek, pracujúci mimo svojho vidieckeho bydliska, používa novšie synonymá už v oveľa väčšom rozsahu, vlastne skoro stále, okrem kruhu svojej rodiny, ak žije ešte so svojimi rodičmi, s ktorými — ak treba — bežne používa staršie výrazy, lebo ich dobre pozná. Takto u dnešných používateľov nárečia možno hovoriť o značnom rozsahu synonymných dvojíc starších a novších, spravidla spisovných slov, z ktorých

budúcnosť majú, prirodzene, novšie slová, kým staršie pomenovania čaká postupný zánik, pokiaľ sa „nezachránia“ v dajakom ustálenom frazeologickom spojení a pod. Takýto zánik postupne postihuje aj prvky z ostatných jazykových plánov našich nárečí. Ich rozsah bude však treba dôkladne preskúmať. Zovšeobecňovať však tento fakt na celé nárečia a hovoriť o ich zanikani pokladáme za predčasné, lebo zatiaľ na takéto úsudky nemáme dostatočné dôvody. Dnešné nárečia najmä v dôsledku rozsiahleho preberania spisovných prvkov smerujú síce k postupnému splynutiu so spisovným jazykom, ale dnes ešte ostávajú živou dorozumievacou i vyjadrovacou formou najmä v súkromnom jazykovom styku (porov. aj Kočiš, 1984).

#### Literatúra

BLANÁR, V.: K zániku slov v ľudovej reči. In: Jazykovedné štúdie. 2. Red. J. Štolc. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 65–73.

BUFFA, F.: Zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí. Jazykovedný časopis, 27, 1966, s. 139–147.

BUFFA, F.: Odras socialistickej prítomnosti v rečových pomeroch našej dediny. Slovenská reč, 39, 1974, s. 193–198.

BUFFA, F.: O najnovších zmenách v slovníku slovenských nárečí. Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 53–57.

KOČIŠ, F.: Štruktúrna stratifikácia jazyka ako základ teórie spisovného jazyka. Slovenská reč, 49, 1984, s. 37–48.

Vlado Uhlár

#### HISTORIK B. VARSÍK O TZV. JUHOSLAVIZMOCH V STREDNEJ SLOVENČINE

Nebolo by správne, keby sme obišli bez poznámky rozsiahlu štúdiu historika medievalistu a onomastika B. Varsíka z tejto problematiky (*K otázke juhoslavizmov v strednej slovenčine*. In: Slovanské štúdie. 21. Bratislava, Veda 1980, s. 93–130). V nej sa autor vracia k téme spracúvanej najmä v 3. zväzku jeho veľkého diela Osídlenie Košickej kotliny (1977) a opätovne zdôrazňuje, že spoločné znaky západnej a východnej slovenčiny (v protiklade k strednej slovenčine) svedčia o priamom spojení a susedstve západoslovenských a východoslovenských dialektov „ešte za čias avarských“, keď bolo medzi nimi spojenie juhom — jednak Ipelskou a Slanskou kotlinou a jednak starou vojenskou cestou od ohybu Dunaja pri Vacove popod Matru a Bukové vrchy, a hneď prikladá aj vedúcu myš-

lienku svojej štúdie, že „odchýlky v strednej slovenčine môžu byť len novšieho pôvodu“.

Na základe rozsiahlej literatúry (neuvádza významné dielo R. Krajčoviča *Slovenčina a slovanské jazyky I — Praslovanská genéza slovenčiny* z roku 1977 ani *Jazykovedné štúdie 14*, Stanislavov zborník z roku 1977 s materiálmi z vedeckej konferencie o pôvode a najstaršom vývine slovenčiny v Smoleniciach v decembri 1974) sa obširne zaoberá vývinom názorov lingvistov na tzv. juhoslavizmy v strednej slovenčine. A v závere svojej štúdie tvrdí, že juhoslavizmy tu neboli od príchodu Slovanov na Slovensko, ale vznikli iba neskôršie v dôsledku priameho vzájomného styku medzi západoslovanským (slovenským) a juhoslovanským (srbochorvátskym) obyvateľstvom v oblasti južnej časti stredného Slovenska a v dôsledku silných migrácií slovanského obyvateľstva v Karpatskej kotline za veľkých zlomov v 9.—12. storočí, ako bolo aj obdobie po páde Avarskej ríše (nepochybné však aj pri príchode Avarov, pozn. V. U.) a obdobie po príchode Maďarov do Podunajska a potom za obsadzovania okrajových území Karpatskej kotliny Maďarmi v 11.—12. stor.

Možno už novšia provokujúca mienka I. Popoviča (*Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden, 1970), že slovenská reč je vo svojom jadre juhoslovanská a iba neskôr bola pozápadoslovančená (pcčštená), ako cituje B. Varsik, bola posledným nástoječivým podnetom Varsikovej štúdie.

Po maďarskom lingvistovi I. Kniezsovi, s ktorým síce aj polemizuje, B. Varsik ochotne opakuje, že v severnej časti stredného Slovenska (Turiec, Liptov, Orava) bolo pôvodné obyvateľstvo iné (západoslovenské) než v južnej časti stredného Slovenska a aj tzv. juhoslavizmy sa dostali na severné Slovensko len za „veľkej kolonizácie v 13.—14. stor.“ z juhu cez oblasť Novohradských vrchov do Ipelskej kotliny a ďalej na sever (ako už predtým prišli do oblasti Novohradských vrchov juhoslovanskí, neskôr najmä kajkavskí utečenci pred Bulharmi zo Slavónie a Báčky).

Z diferenčných znakov strednej slovenčiny proti západným a východným slovenským nárečiam B. Varsik komentuje iba tie, pre ktoré sú podklady v starých slovenských toponymách zaznamenaných už v latinských listinách 11.—13. stor. V nich, pochopiteľne, niet dokladov na významné tvaroslovné diferenčné javy, ako je stredoslovenská pádová prípona inštr. sg. fem. a zámen *-ou* (*ženou, matkou, mnou*) proti nestredoslovenskému *-ú (-u)* a slovesný tvar 3. os. pl. prez. (*oňi sa (sü)* z pôv. *sęto*, kým inde je tvar *sú (su)* z pôv. *sęto*, nehovoriac o osobitných jerových striedniciach.

Slovesné tvary 1. os. pl. prez. *volámo, robímo, idemo* (Gemer a vých. Novohrad), ktoré za juhoslavizmy s L. Novákom uznáva aj E. Pauliny, B. Varsik veľmi zjednodušene pokladá iba za vplyv valaskej kolonizácie

v ukrajinskom (rusinskom) jazykovom rúchu, hoci práve ani na najvýchodnejšom Slovensku v Zemplíne ich niet.

Včasné listinné doklady toponým poskytli B. Varsikovi príležitosť rozvíjať vlastné stanovisko 1) najmä v otázke epentetického *l*, 2) vo výsledku zmeny spoluhláskovej skupiny *dl > l*, 3) vo výskyte typu so zmenou začiatkovej skupiny *ořt-*, *ořt-* s cirkumflexovou intonáciou na *rat-*, *lat-*, 4) vo výskyte patronymických miestnych názvov so sufixom *-ince*, ba dokonca prichádza s prekvapujúcim obohatením tzv. juhoslavizmov názvom *Nemce*, lebo túto slovenskú formu treba vraj tiež pokladať za juhoslovan-ský typ.

K osídleniu severného Slovenska B. Varsik síce pripomína, že „prvý prúd vnútornej kolonizácie [vraj iba] v 11.—12. storočí prichádzal do Turca zo (stredoslovenskej) hornej Nitry“, teda z jazykovo starobylého Nitrianska, odkiaľ pokračoval do Liptova a na južnú Oravu, ale v zajatí svojich predpokladov dokonca tvrdí (s. 105): „Vznik dedín *Selce* a *Sielnica* vo Zvolenskej stolici — a *Sielnica* a *Sliače* v Liptove súvisí už s veľkou kolonizáciou v 13. a 14. storočí, ktorá smeruje z juhu na sever.“

Pripomíname, že i v Ponitří na severozápad od Prievidze je potok *Sielnica*, pri ňom dedina *Sielnica*, potom *Poruba* (preto potom *Porubský potok*, doložený r. 1330), osada *Sláče* v chotári Veľkého Kliža na hradskej ku Skýcovu a chotárný názov *Psáselie* v Hornej Vsi. Akoby sa tu zabúdalo, že v takýchto prípadoch ide o miestne názvy apelatívneho pôvodu, ktoré takmer vždy patria k najstaršej toponymickej vrstve, lebo v istom časovom období a za rovnakých alebo obdobných prírodných podmienok prostredia príslušníci toho istého jazykového spoločenstva tak isto využívali základný slovný fond a zhodné slovtvorné postupy na utváranie rovnakých terénnych a obdobne aj miestnych názvov. Patrilo to k základným toponymickým prostriedkom.

Naproti tomu štruktúrna jednota stredoslovenských nárečí (ako to výrazne vyjadril už V. Šmilauer v súvislosti so známou polemikou historika D. Rapanta proti V. Chaloupeckému o starý Liptov v r. 1933—1934) dokazuje, že Paulinym iba predpokladaný pôvodný západoslovenský element severného Slovenska bol nevýznamný a úplne sa strávil pri pomerne silnom prúde nitrianskeho stredoslovenského osídľovacieho postupu do Turca a Liptova azda už pred 9. storočím; o jeho istej intenzite svedčí i to, že napr. osídľovacie vyžarovanie značnej koncentrácie západoslovenského obyvateľstva na okolí Žiliny v 9. stor. (dokladajú ho sídliskové nálezy i v samej Žiline, mohylník v Krasňanoch, Bitarovej a inde, hradisko nad Divinkou a pod.) neobstálo v blízkom Turci. V oveľa nižšej miere to platí o nepodloženom zásahu do Liptova od Zvolena a Banskej Bystrice, kde

v 9.—12. stor. nestačili na osídľovanie okolia Detvy a Horehronia, nie to na ovplyvňovanie priestorov v Turci a Liptove za širokou bariérou Kremnických vrchov, Veľkej Fatry a Nízkyh Tatier.

B. Varsik by chcel otázku *Sielnice* a *Sliačov* pri Zvolene a v Liptove využiť ako doklad, že tzv. juhoslavizmy typu *selo*, *šilo*, *salo* (za *sedlo*, *šidlo*, *sadlo*) sú iba novším prínosom z ďalšieho juhu. Lenže *Lipt. Sielnica* v strede Liptovskej kotliny je prastaré stredoslovenské jadro osídlenia Liptova (doložená síce až r. 1256, ale z nej vychádzali osídľovacie roje do okolia), a *Sliače* s *Liskovou*, *Lazmi*, *Malatinou* a *Lupčou* sa dokladajú v donačnej listine turčianskemu kláštoru premonštrátov r. 1251 už ako dve dediny (r. 1251 *utraque Stelach*, r. 1252 *due ville Scelech*). To platí aj o *Lipt. Teplej* (r. 1264 z nej donácia Klemensovi, potom Kelemeny) i o *Revúci* r. 1233 (v jej chotári pri Váhu vznikol neskôr Ružomberok). — Tvary *Modly* z r. 1255, r. 1271 *Molley* v Turci sú kultúrnym vplyvom, obdobne aj formy *domek*, *stromek* a pod. v Liptove (porov. aj Krajčovič, 1977, s. 142 n.).

S nepodloženým zdôrazňovaním veľkého doosídľovania Liptova a Turca z juhu od Hontu a Zvolena je v protiklade aj jazykový vývin týchto stredoslovenských nárečí v takej diferenciacnej problematike, ako je palatalizácia velár, ktorá v južnej strednej slovenčine (s jadrom v Gemeri) vznikla pred znelostnou neutralizáciou v 12. storočí (porov. Pauliny, Fonologický vývin slovenčiny, 1963, s. 190), v dôsledku čoho tam vznikli morfológickým vyrovnávaním tvary nom. a ak. pl. *ruke*, *nohe*, *muchy*, *vrchy*, *rohe* a neskôr aj dat. a lok. sg. fem. *ruki*, *miski*, *muchi* („*haluške na miski*“ namiesto *halušky na miske*), kým Liptov a Turiec si bez ovplyvnenia z južnej strednej slovenčiny predpokladanou kolonizáciou z Hontu a od Zvolena zachovali pôvodné tvary *ruky*, *nohy*, *vrchy* a obdobne *k ruke*, *muchy*, *miske*. Pravdaže, tak je aj na stredoslovenskej hornej Nitre.

B. Varsik v úpornej snahe dokázať čisto západoslovenský ráz strednej slovenčiny podceňuje charakteristické osobitosti stredoslovenských nárečí, ktoré sú samy osebe presvedčivé aj bez tzv. juhoslavizmov, hoci však aj ony do nich patria.

B. Varsik sám správne upozorňuje, že viaceré javy v zápisoch miestnych názvov v stredovekých listinách idú na vrub pisárov, ktorí do týchto listín vnášali svoje odlišné jazykové vedomie, iné nárečové javy (podľa svojho pôvodu a inokedy tradíciou starších zápisov). Týka sa to aj otázky tzv. epentetického *l*, ktoré sa vyskytlo v zápise obce *Chlievany* pri Bánovciach nad Bebravou; zo 42 stredovekých dokladov sa v zápisoch tejto obce tzv. epentické *l* vyskytuje iba raz (1276 *de Hleulan*; ináč *Chlewan* a pod.). V názve *Rybian* (r. 1323 *terra Riblyen*) sa epentetické *l* zachovávalo dlhšie;

B. Varsik ho pokladá za vplyv maďarského zemianstva na okolí, ktoré zaniklo v slovenskom obyvateľstve, takže sa potom už písalo *Riben* (r. 1466 atď.; z náreč. *Ribeni*).

Teda v názve *Chlievan* v zápise *Hleulan* išlo o chybu pisára nitrianskej kapituly, ale v úsilí dokázať nepôvodnosť tvarov s *rat-*, *lat-*, ktoré „sa museli iba postupne udomáčňovať namiesto pôvodných *rôt-*, *lôt-*“ (s. 108) na stredoslovenskom území až pri Zlatých Moravciach, B. Varsik bez problémov uvádza o vrchu *Lakeť* zápis listiny z r. 1406 vo forme *Loket* (*Kynykhegy seu Loketh*).

V súvislosti s touto problematikou sa všemožne snaží zmenšiť, ba eliminovať dokladovú hodnotu takéhoto typu v Liptove v názve osady *Ráztoky* (dolož. k r. 1229). Takýchto zväčša terénnych názvov je na strednom Slovensku, v Liptove a na Orave, hodne a odtiaľto zo severného Slovenska sa salašníckou kolonizáciou dostali do Trenčianskej stolice a do Sliezska. — Slovo *ráztoka* i názvy *Ráztoka*, *Ráztoky* sú jazykové rezíduá, v nich je pôvodný apelatívny význam „miesto, kde sa voda rozteká, rozlieva na plytčinách, kde sa preto tvoria menšie ramená“. B. Varsik je ochotný predpokladať, že názov osady *Ráztoky* priniesli do Liptova zemaniam z Hontu, kde zemianska rodina z Lipt. *Ráztok* mala v 14. storočí majetok v skromnom Lišove (k r. 1311). A hneď rozvíja svoju hypotézu: „Takto si rodina z *Ráztok* mohla priviesť aj časť svojich poddaných z Hontu do Liptova, ako sa to často stávalo, a tak sa mohli šíriť aj rečové vplyvy z južných krajov stredného Slovenska do severných krajov stredného Slovenska.“ Pravdaže, celkom možné je aj opačné pôsobenie (Kubíniovci a Szentivániovci mali neskôr majetky aj v Tekove, Novohrade a inde na juhu).

Historické doklady s formami *rat-*, *lat-* v toponymách sú charakteristické pre celú stredoslovenskú oblasť, teda aj pre sever, hoci aj v ich apelatívnom základe a podobe ide iba o lexikalizované jednotlivosti. Pomenovanie vrchu *Rázdel* na „rázdele a rázvodí“ medzi severným Požitavím pri Skýcove a tekovským Ponitrim nad Veľkými Uhercami má dokonalý protiklad v názve vrchu *Rázsutec* (náreč. *Rasutec*) dokonca priamo v Terchovej, hoci v nej prevládlo nárečie západoslovenského typu (bez asibilácie a s *ď*, *ť*, *ň*). Z hľadiska dávneho osídľovacieho postupu z Ponitria Turcom do Liptova nemožno neuvážiť, že k hojným názvom typu *Ráztoky*, *Ráztočné*, *Ravence*, *Ravne* v Liptove sú na hornej Nitre výrazné modely v názve vrchu *Rázdel*, dediny *Ráztočno* (pri Handlovej) a v chotárnych názvoch *Rázdelie* (Malé Uherce) a *Ráztoky*, napr. pri rieke Nitre v Pažiti a Žabokrekoch nad Nitrou. A ak sa bežne argumentuje stredoslovenským vplyvom v názvoch *ráztoka*, *Ráztoky* (prostredníctvom valaskej kolonizácie) na trenčianskom Považí a na moravskom Valašsku a Sliezske, v slovenčine východného Slovenska, odkiaľ tiež valasi prichádzali, sa tieto

formy nepoznajú (sú *Roztoky*), teda ich neprinášali valasi z východu a juhu.

Nie je bez zaujímavosti, že B. Varsik dokonca chce rozmnožiť počet tzv. juhoslavizmov o miestne názvy *Nemce* (sú *Hontianske Nemce*, *Tekovské Nemce*, mladšie *Zvolenské Nemce*), lebo vraj na západnom Slovensku mali takéto osady tvar *Nemčice*, ako je to na Morave a v Čechách (s. 121). Napokon uzatvára takto: „... názov *Nemce* na strednom Slovensku vznikol zo základného tvaru *Nemci*, ako vznikali miestne názvy po príslušníkoch nemeckej národnosti v oblasti srbochorvátskej. Možno teda považovať názov *Nemce* za vplyv srbochorvátsky.“ Pravdaže, aj v slovenčine jestvoval etnický názov vo forme *Nemčín* (porov. obec *Nemčiňany* v obvode Zlatých Moraviec, r. 1258 *Nempchen*, r. 1284 *Nimchin*), hoci forma *Nemec* zovšeobecnela (v priezviskách je aj podoba *Nemčík*), preto je pochopiteľná aj podoba *Nemce*.

K svojim vývodom o juhoslavizmoch pridáva aj podobu názvu *Uherce* v hornom Ponitří. (Žiadalo by sa pridať aj podoby *Moravce* a možno aj *Kovarce*.) Zabúda sa však, že aj v názvoch osád čo do tvaru jestvuje vývin a staršie formy zavše za istých podmienok ustupujú novším, rozšírenejším a frekventovanejším. Podľa etnického mena *Moravan* sú *Moravany* pri Piešťanoch a pri Michalovciach na vých. Slovensku, ale od formy *Moravec* sú *Zlaté Moravce* (r. 1113 *Morowa*; *Morava?*), kým od novšej podoby *Moravčík* sú doložené iba hojné osobné mená (priezviská).

A ako ustúpila podoba „*Hrnčäre*“ novšej podobe *Hrnčiarovce* (r. 1113 *Grincha*, *Nitrianske Hrnčiarovce*, v súčasnosti už Nitra), obdobne *Hrnčiarovce nad Parnou* pri Trnave (r. 1267 *Girinch*), tak ustúpila podoba „*Uhrice*“ (r. 1274 *Vgrich*) a azda aj „*Uhrovec*“ (r. 1321 *Vgroch*), ak nejde iba o vplyv pisárov a známejšej lokality s hradom *Uhrovec* (pri Bánovciach nad Bebravou, r. 1258 *Vgroug*, 1295 *Vgrog*), najmä ak temer v susedstve na Klíži je *Uhrovská dolina*. Pravdaže, tým zaujímavejšia je skutočnosť, že sa napokon uplatnila západoslovenská forma *Uherce* — *Veľké Uherce*, *Malé Uherce* (v nárečí by sme čakali *Uhorce*).

Pripomeňme však, že aj v Čechách popri miestnych názvoch *Uhřice* sú aj takéto názvy v podobe *Úherce*, a to až štyri razy, ako aj na Morave sú *Srbce* (po osídlení Lužickými Srbmi). A tam predsa nik nebude hľadať juhoslavizmy!

Napokon nejeden príklad na vývin podoby miestnych názvov uvádza aj sám B. Varsik; napr. aj v Ponitří staršia forma *Lovásy*, kde toponymizačný proces na identifikáciu sa uplatnil použitím plurálu (*lovás*, pl. *lovásy* „jazdci“), ustúpila novšej patronymickej forme na *-ovce* (r. 1570 *Lovazy* aliter *Lowazowcze*, teda *Lovásovce*, dnes *Koniarovce*).

Ani formy miestnych názvov so zakončením na *-ince* netreba osobitne

interpretovať ako juhoslavizmy novšieho pôvodu namiesto u nás bežných názvov na -ovce (sú aj -ovice: Kolárovice, Petrovice, Rakovice, Trakovice). Rozšírenie podôb miestnych názvov na -ince od Trnavy (Špačince, r. 1275 Spacha) cez Ponitrie (Čeladince; r. 1113 Čeladince v povodí Žitavy Scala, 1156 Sulad; 1278 Chalad), južný Gemer (Licince) až do Zemplína (Žbince) a do Zakarpatskej Ukrajiny (Domanince, Baranince) svedčí, že v toponymizačnom procese sa z viacerých možností uplatňovala vždy tá najvhodnejšia, hoci nám už často uniká rozhodovanie pomenúvateľov pri výbere slovotvorného postupu v miestnych názvoch. Na južné Slovensko sa v stredoveku dostávali isté skupiny juhoslovanského etnika, ale tzv. juhoslavizmy sa nedokladajú v apelatívnej podobe tu, ale na strednom (až severnom) Slovensku.

Stáva sa, že pod presilou jednotlivých, neraz izolovaných javov sa stráca uvážlivý pohľad na veľkú tvárnosť vývinu jazyka, ktorý aj napriek búrlivej minulosti a istým vplyvom (neraz iba izolovaným) iných etnických jednotiek zachoval si svoju vlastnú osobitosť. Historik B. Varsik aj ako onomastik pracuje s rozsiahlym jazykovým materiálom z listín, má čo povedať k vývinu slovenskej národnosti, za uváženie stoja jeho vývody z oblasti toponymie, hoci jeho temperament, sebadomie a štylizácie zavše nevedú k správnym záverom. Celkový západoslovanský ráz slovenčiny je nesporný a postupným integračným vývinom sa upevnila jej jednota aj napriek niektorým pomerne odlišným javom v nej, najmä v stredoslovenskej oblasti. Z nich niektoré význačnejšie nie sú ani juhoslovanského pôvodu, len sa zjednodušene označujú za juhoslavizmy. „Dnes si už nik pri tomto termíne nepredstavuje, že išlo o nejaké šírenie jazykových javov z juhoslovanského územia na sever do slovanského územia,“ hovorí E. Pauliny. Veľký „kolonizačný“ pohyb na severné Slovensko z hlbokého juhu v 13.—14. stor. sa dokázateľne preceňuje. B. Varsik na jednej strane rozmnožuje tzv. juhoslavizmy v miestnych názvoch o typ *Nemce*, ale v závere svojej štúdie zasa všetky zamieta — okrem jednej výnimky („bezpečnými juhoslavizmami v strednej slovenčine sú len tvary *rat-*, *lat-* za praslovanské *ořt-*, *ořt-*“). Takéto protirečenia však existujú najmä v prácach diskusného (až polemického) rázu. V oblasti názorov na slovenčinu a jej vývin sa vyskytovali tendencie nie vždy najzdravšie. V diskusii však treba dať prednosť jazykovým faktom pred nepodloženými a zveličovacími hypotézami.

### Životné jubileum Jána Findru

Doc. PhDr. Ján Findra, DrSc., sa narodil 25. 3. 1934 v Málinci, okr. Lučenec. Gymnázium B. Slančíkovej-Timravy v Lučenci navštevoval v rokoch 1950—1953. Vysokú školu pedagogickú v Bratislave (odb. slovenčina — dejepis) absolvoval v rokoch 1953—1957. Niekoľko rokov pôsobil ako stredoškolský profesor na Pedagogickej škole v Lučenci. Od roku 1961 doteraz pracuje na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Hodnosť kandidáta filologických vied získal roku 1966, titul PhDr. r. 1969, hodnosť DrSc. r. 1984 a za docenta sa habilitoval r. 1973.

Ako význačný jazykovedec strednej generácie sa Ján Findra dve desaťročia podstatne a s úspechom zúčastňuje na rozvoji slovenskej lingvistiky. Vedecko-výskumnú a publikačnú činnosť orientuje na oblasť súčasného spisovného jazyka, menovite na štylistiku, lexikológiu, jazykovú kultúru a jazykovú výchovu, teóriu vyučovania slovenského jazyka a teóriu umeleckého prednesu. Z teoreticko-metodologického hľadiska je pre vedeckú prácu J. Findru príznačné dôsledné uplatňovanie funkčného kritéria v hodnotení jazyka a jeho prvkov, ako aj dôraz na dialektiku vzťahu medzi obsahom a formou. Z hľadiska metodologického treba osobitne uviesť, že vždy vychádza z materiálu a nikdy nerobí lačné teoretické závery.

Od svojich bádateľských začiatkov najviac pozornosti venuje J. Findra štylistike. Zameriava sa na teoreticko-metodologické otázky lingvistickej štylistiky, skúma štýl umeleckej prózy, analyzuje vecné texty ako verbálne komunikáty, z historického aspektu skúma formovanie a vývin náučného štýlu spisovnej slovenčiny. V posledných rokoch venuje osobitnú pozornosť nižším — jazykovým a nadvetným — kompozičným prostriedkom ako stavebným jednotkám textu. Mnohé jeho zistenia a závery prekračujú rámec lingvistickej štylistiky a presahujú do literárnej vedy.

Vo svojich štylistických štúdiách publikovaných v Slovenskej reči, v Jazykovedných štúdiách, v Kultúre slova a v zborníku Litteraria analyzuje jazyk a štýl slovenských prozaikov (Mináča, Šikulu, Jašíka, Hečku, Laskomerského, Ďuričkovej). Nejde mu pritom o pozitivistický opis použitých jazykových a kompozičných prostriedkov, ale o ich funkčnú zviazanosť s ostatnými zložkami umeleckej štruktúry (ideovo-estetickou, sujetovo-kompozičnou). Už pri týchto analýzach epických textov sa J. Findra usiluje vyvodzovať všeobecne platné teoretické zovšeobecnenia, napr. v súvislosti s kategóriou individuálneho štýlu (porov. zborník Pedagogickej fakulty v B. Bystrici, 1969, s. 9—17). Individuálny štýl ako základnú štylistickú kategóriu podrobne skúma v monografii *Rozbor štýlu prózy* (1971). Vymedzuje ju na základe analýzy prostriedkov a postupov Jašíkovho individuálneho štýlu. Tým, že funkčné uplatnenie jazykových a kompozičných prostriedkov v Jašíkových prózach skúmal vo vzájomnej funkčnej väzbe a zároveň sledoval vzťah jazykovej zložky k ostatným zložkám ich štruktúry, podarilo sa mu presvedčivo charakterizovať nielen Jašíkov individuálny

štýl vcelku, ale aj štýl jeho jednotlivých románov. Dokázal, že štýlové osobitosti Jašíkových próz sú podmienené variabilným vzťahom medzi subjektívnosťou a expresívnosťou výrazu z jednej strany a napätím medzi epickým pohybom textu a exponovaním lyrického tvaru z druhej strany.

V posledných rokoch venuje jubilant hodne pozornosti otázkam výstavby textu a najmä stavebným jednotkám textu. Text chápe ako systémový celok, v ktorom v dialektickom napätí koexistuje individuálne (jedinečné) a kolektívne (sociálne, systémové). Samostatne (originálne) spracoval problematiku odseku (porov. najmä zborník *Litteraria*, 15, 1973, s. 66—119), ktorý ako súčasť celkového formálno-významového plánu prehovoru považuje za základný stavebný prostriedok textu. Vychádzajúc z dialektiky vzťahu medzi obsahom a formou, postuluje tézu, že obsahové, t. j. vnútorné tematické členenie má paradigmatický charakter a determinuje vonkajšiu, grafickú segmentáciu textu do odsekov. Odsek sa v texte neangažuje izolovane, jeho individuálna funkcia ako „nadväzba“ nad jeho paradigmatickými danosťami sa vymedzuje v kontexte, v dotyku s ostatnými prostriedkami. Analýzou odseku a ďalších stavebných jednotiek textu ozrejmuje aj dialektický vzťah medzi jazykom a myslením a myslením: a dorozumievaním (vyjadrovaním).

Problematike vzťahu medzi výrazovým prostriedkom (ako stavebnou jednotkou textu) a kontextom, ako aj dynamike vzťahu medzi paradigmatickým zaradením prvku a jeho syntagmatickým uplatnením sú venované Findrove štúdie o štylistike lexikálnych prostriedkov publikované v *Jazykovednom časopise*, v *Slovenskej reči* a v *Kultúre slova*. Pritom z lexikologického a štylistického hľadiska skúma kategóriu synonymie, polysémie a homonymie. Zdôrazňuje tézu, že slovná zásoba predstavuje vzájomne podmienený a logicky usúvzťažnený systém prvkov. Polysémiu, homonymiu a synonymiu hodnotí ako systémové kategórie, ktoré sú vo vzťahu podobnosti a odlišnosti (*Slovenská reč*, 43, 1978, s. 129—139). Pozornosť zaslúži aj Findrova štylistická klasifikácia slovnej zásoby na základe makroparadigiem, ktoré sú reprezentované štylistickými triedami slov, a mikroparadigiem, ktorými sú jednotlivé vrstvy slovnej zásoby (porov. *Studia Academica Slovaca*, 1981, s. 99—113). Najmä v týchto štúdiách sa jasne zrači Findrovo teoretické východisko o dynamickom vzťahu medzi výrazovým (jazykovým a kompozičným) prostriedkom a textom (kontextom). Textové možnosti nechápe ako individuálny kontextový (syntagmatický) jav, ale ako systémovú vlastnosť prvku, na základe ktorej má svoje miesto aj v paradigme. Význam kontextu vidí v tom, že v ňom možno sledovať pohyb od individuálneho uplatnenia prvku v istej (i novej) funkcii k jej systémovému fixovaniu (porov. najmä *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, s. 159—164). Na tomto teoretickom základe vypracúva J. Findra svoju teóriu štylémy (porov. referát *Štyléma a text* na konferencii o texte v r. 1981 — v tlači).

Spomedzi štúdií, ktoré presahujú do oblasti literárnej vedy, treba osobitne spomenúť štúdiu *Rozprávač a sujet* (*Litteraria*, 12, 1971, s. 169—204). J. Findra v nej skúma, ako koncepcia rozprávača ovplyvňuje rozloženie vzťahov v sujetovo-kompozičnom pláne epickej štruktúry. Závažný vedecký a kultúrno-spoločenský dosah má *Slovník literárnovedných termínov* (1979), prvá pôvodná práca tohto druhu na Slovensku, v ktorej J. Findra ako hlavný autor spracoval heslá zo štylistiky a hraničné heslá z poetiky.

Popri umeleckých textoch pomerne veľa pozornosti venuje jubilant vecným

textom. Opäť mu pritom nejde iba o analytický prístup, ale aj o budovanie teórie. Taká je napr. programová štúdia *Funkčná vyváženosť výrazu v náučnom texte* (Slovenská reč, 45, 1980, s. 257—268), v ktorej naznačuje metodiku rozboru vecných textov, ako aj postupy pri štylovej a žánrovej typológii vecných, najmä náučných textov. Problematike náučných textov, predovšetkým v súvislosti s výskumom formovania a vývinu náučného štýlu spisovnej slovenčiny, venoval J. Findra sériu štúdií v Slovenskej reči a v Jazykovedných štúdiách. Tieto práce svedčia o tom, že v budúcnosti je vo výhlade monografia o vzniku, vývine a dnešnej podobe náučného štýlu spisovnej slovenčiny. Otázok publicistického štýlu sa týkajú práce o intonácii rozhlasovej reči, jazykovo-štylistické analýzy publicistických textov, ako aj štúdie venované problematike publicistických žánrov (porov. napr. *Studia Academica Slovaca*, 1982, s. 157—170; zborník *Jazyk a štýl publicistiky*, 1982, s. 90—94).

Do rámca pracovných a odborných záujmov docenta Jána Findru patrí aj umelecký prednes. Vo svojich prácach o teoretických, metodických i praktických otázkach umeleckého prednesu vychádza jednak zo zistení, ku ktorým došiel vo svojich jazykovo-štylistických interpretáciách umeleckých textov, a jednak z podnetov, ktoré získal ako predseda alebo člen porôt na vrcholných súťažiach v umeleckom prednese (Akademický Prešov, Hviezdoslavov Kubín, Vansovej Lomnička). Okrem mnohých štúdií a článkov v tejto oblasti osobitne spomeňme menšie publikácie *Poznámky o súčasnom umeleckom prednese* (1969); *Umelecký prednes prózy* (1975) a predovšetkým široko koncipovanú knihu *Umenie prednesu*, ktorá vyšla v dvoch vydaniach (1974, 1978). J. Findra v nej podáva ucelenú koncepciu umeleckého prednesu a rieši základné teoreticko-metodologické otázky zvukovej interpretácie umeleckého textu. V knihe sa po prvý raz v slovenskej odbornej literatúre teoreticky rozpracúvajú otázky umeleckého prednesu prózy.

Ako vysokoškolský pedagóg aplikuje J. Findra výsledky svojich výskumov aj na školskú prax. Od začiatku svojej výskumnej činnosti pravidelne publikoval v Slovenskom jazyku a literatúre v škole mnoho článkov zameraných na teóriu vyučovania slovenského jazyka a slohu. Rozsiahla a záslužná je práca jubilanta na stredoškolských a vysokoškolských učebniciach, ktoré napísal samostatne alebo ako spoluautor: *Slovenský jazyk a sloh pre 2. ročník pedagogických škôl* (1963, spoluautor); *Slovenský jazyk a sloh pre 3. a 4. ročník pedagogických škôl* (1965, spoluautor); *Cvičenia zo štylistiky* (1974, 1978, spoluautor); *Cvičebné texty zo slohu* (skriptum, 1982); *Slovenský jazyk a sloh* (pre poslucháčov učiteľstva 1. stupňa ZŠ, 1983, spoluautor).

Obísť nemožno ani prácu jubilanta v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. V denníku *Smer* a v týždenníku *Smer* na koniec týždňa uverejnil takmer tristo populárno-náučných článkov. Nepoužíva v nich metódu príkazov a zákazov, ale uplatňuje funkčný aspekt, naznačuje širokej kultúrnej verejnosti, ako funguje jazyk a jeho jednotlivé prvky v procese jazykovej komunikácie.

Popri svojej mnohostrannej vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti sa jubilant venuje aj spoločenskej a kultúrnopolitickej práci, od r. 1979 aj ako poslanec MsNV. Je predsedom Krajského poradného zboru pre umelecký prednes, predsedom pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti v Banskej Bystrici, členom výboru tejto spoločnosti, členom redakčnej rady Slovenskej reči a Kultúry slova a v r. 1966—1978 bol aj členom redakčnej rady Slovenského

jazyka a literatúry v škole. Je školiteľom vedeckých aspirantov. Redakčne pripravil Zborník pedagogickej fakulty v B. Bystrici, 1977. O docentovi Jánovi Findrovi je osobitné heslo v Encyklopédii Slovenska VI.

V mene kolegov a spolupracovníkov mu želáme veľa zdravia a elánu do ďalšej práce. Poznajúc jeho usilovnosť, húževnatosť, veríme, že sa od jubilanta J. Findru dočkáme ešte mnohých vedeckých a spoločensky prospešných štúdií, článkov a kníh.

J. Mistrík

## Súpis prác doc. Jána Findru za roky 1963–1982

Bibliografia jazykovedných prác J. Findru je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu v tej istej rubrike, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

### 1963

Slovenská gramatika a sloh pre II. ročník pedagogických škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 142 s. (spoluautor).

Noviny a jazyková kultúra. — Smer, 15, 1963, č. 32, s. 5.  
Fráza — nepriateľ myšlienky. — Smer, 15, 1963, č. 42, s. 5.

### 1965

Slovenská gramatika a sloh pre 3. a 4. ročník pedagogických škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965. 184 s. (spoluautor).

Poznámky k stavbe odseku. (Rozbor stavby odseku v románe Rudolfa Jašíka Námetie svätej Alžbety.) — In: V. zborník štúdií Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra. Red. I. Plintovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965, s. 59–74.

Poznámky k syntaktickým figúram v Jašíkovej tvorbe. — In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 140–144.

Realizácia vnútorného monológu v Mináčovej poviedke Nenávisť. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 208–215.

Ku kompozícii slohového útvaru. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/65, s. 304–308.

Slohová výchova na hodinách gramatiky. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/65, s. 139–143.

Nejde len o racionalizáciu pravopisu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/65, s. 180–183.

Poznámky k výkladom a významovej stránke slov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/65, s. 217—221.

1966

Výstavba textu a výber lexikálnych prostriedkov v literatúre pre deti a mládež. — In: Jazyk a umelecké dielo. Sborník z konferencie o jazyku a štýle. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 193—201.

Opakovanie výrazu u Jašíka. — Slovenská reč, 31, 1966, s. 284—291.

Ku kompozícii slohového útvaru. — In: K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 194—198.

Ku koncepcii vyučovania slovenského jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 51—54.

Systém v jazyku a hodiny gramatiky. — In: K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 166—168.

Systém v slovnej zásobe a grafické znázorňovanie. — In: K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 92—94.

Niekoľko poznámok k syntagmatike a ku grafickému znázorňovaniu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 71—78.

Inšpirujúca štylistika. [J. Mistrik, Slovenská štylistika, Bratislava 1965.] — Kultúrny život, 21, 1966, č. 28, s. 4 (ref.).

Slovenskí jazykovedci jazykovej praxi. [Jazyková poradňa 4, Bratislava 1966.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 124—125 (ref.).

K problematike analýzy individuálneho štýlu spisovateľa. (Tézy prednášky v JS 25. 4. 1966) — Jazykovédne aktuality, 1966, č. 3, s. 8—9.

1967

Holý a rozvitý vetný člen. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 361—364.

O jednom prípade porušovania normy v novinách. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 199—202.

K problému umeleckého prednesu. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 296—299.

Vincent Šikula, Možno si postavím bungalov. — In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrik — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 111—121.

Jaroslava Blažková, Ostrov kapitána Hašašara. — In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrik — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 142—153.

Jazyk a štýl nášho zpravodajstva. — In: O jazyku a štýle slovenskej publicistiky. Stenografický záznam zo seminára v Bratislave dňa 3.—4. 10. 1966. Bratislava, Sväz slovenských novinárov — ideovo-výchovné oddelenie 1967, s. 107—126.

Zamyslenie sa nad niektorými metodickými otázkami. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/68, s. 24—27.

Jazykové prostriedky a slohový aspekt pri nácviku štylizácie a pri výklade o slohovom útvaru. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 165—

Stav spisovného jazyka a jazykovej praxe. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 61 — Tamže: O jazyku a štýle regionálnej tlače (s. 260–263). — Poznámka k osnovám pre pedagogické školy (s. 268–269).

Zvukové prostriedky reči v umeleckom prednese. — Umelecké slovo, 5, 1967, s. 178.  
Úvaha po 8. Sládkovičovej Radvani. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/68, s. 62–63.

Gól vsietený hlavičkou. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 243–244.

1968

Frekvencia foném v ústnych prejavoch. — Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 84–94, nem. res., s. 95.

O prednese prózy. — Umelecké slovo, 6, 1968, s. 207–208.

Aký štýl v prednese? — Umelecké slovo, 6, 1968, s. 270–271.

Neheroizovať poéziu. — Smer, 14. 4. 1968, s. 2.

Po IX. Sládkovičovej Radvani. — Umelecké slovo, 6, 1968, s. 129–130 (správa o 9. Sládkovičovej Radvani, krajskej súťaži v prednese poézie a prózy, konanej v roku 1968 v Banskej Bystrici).

1969

Poznámky o súčasnom umeleckom prednese. 1. vyd. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko 1969. 48 s.

K problematike individuálneho štýlu. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Jazyk a literatúra. 13. Red. V. Marčok. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 9–17.

Základy slovenskej spisovnej výslovnosti. — In: Nastava maternijh jezika. Red. D. Letić. Novi Sad, Zavod za unapredjenje opšteg i stručnog obrazovanja SAPV 1969, s. 65–84.

Niektoré problémy vyučovania slohu. — In: Nastava maternijh jezika. Red. D. Letić. Novi Sad, Zavod za unapredjenje opšteg i stručnog obrazovanja SAPV 1969, s. 85–103.

Racionálny štýl a umelecký prednes detí. — Javisko, 1, 1969, s. 356–357.

Pozoruhodná monografia o predložkách. [J. Oravec, Slovenské predložky v praxi, Bratislava 1968.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 15, 1968/69, s. 159 — 3. s. obálky (ref.).

Naozaj vlašný postoj? — Smer, 30. 5. 1969, s. 23. — Tamže: Prestupný listok (20. 6., s. 15). — Nedá sa vykynožiť? (15. 8., s. 8). — O jednom tvare podstatných mien (3. 10., s. 15).

Konferencia o spisovnej slovenčine. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 15, 1968/69, s. 219–221 (správa o konferencii o spisovnej slovenčine v rokoch 1918–1968, konanej v dňoch 10.–12. 12. 1968 v Smoleniciach).

1970

O konkurencii vzťažných zámen *čo/ktorý*. — Kultúra slova, 4, 1970, s. 273–276.

O rozmeroch slohovej výchovy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 16–19.

Rozprávanie a opis v školskej praxi. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 16, 1969/70, s. 307–312.

Nespisovné slovo v titulku. — Kultúra slova, 4, 1970, s. 119–120.

Umelecký prednes a vekové kategórie. — Javisko, 2, 1970, s. 210–211.

- Príspevok k teórii čísloviek. [P. Ondrus, Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine, Bratislava 1969.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 61–63 (ref.).
- Užitočná pomôcka na vyučovacie skladby. [M. Patáková, Ako rozoberať vety, Bratislava 1969.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 16, 1969/70, s. 256 — 3. s. obálky (recenzia).
- J. Mistrík, Štylistika slovenského jazyka, Bratislava 1970. — Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 237–241 (ref.).
- Idem* „do Bystrici“. — Smer, 24. 1. 1970, s. 4. — Tamže: *Hej nie je horšie ako áno* (14. 2., s. 4). — *Nezanedbávajme výslovnosť mäkkého l* (28. 2., s. 4). — *Zápor není nie je spisovný* (7. 3., s. 4). — *Rovná sa, je, sú* (14. 3., s. 4). — *Brat v úvahu* (25. 4., s. 4). — *Bránka = gól?* (16. 5., s. 4). — *Nezamieňajme slová rad a rada* (12. 5., s. 4). — *Správne o správe* (23. 5., s. 4). — *Materská škola a jazyková výchova* (30. 5., s. 4). — *Ako je to s cudzími slovami* (6. 6., s. 4). — *Pani doktor* (13. 6., s. 4). — *Pri príležitosti* (27. 6., s. 6). — *Pripravený na odchod* (5. 9., s. 4). — *Pozrem sa?* (11. 7., s. 4). — *V týchto dňoch* (8. 8., s. 4). — *Úkol — úloha* (19. 9., s. 4). — *Astra — astier* (3. 10., s. 4). — *O skloňovaní cudzích podstatných mien* (10. 10., s. 4). — *Korčule, nie brusle* (14. 11., s. 4). — *Využívanie predložiek u a pri* (10. 11., s. 3). — *Detské hry a detská reč* (5. 12., s. 4). — *Viete, čo je občianka?* (21. 11., s. 4). — *O tzv. odborníckom vyjadrovaní* (19. 12., s. 4).

1971

- Rozbor štýlu prózy. Prostriedky a postupy Jašíkovho individuálneho štýlu. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 216 s.
- Recitácia, recitátor, režisér. 1. vyd. Banská Bystrica, Krajské osvetové strediská 1971. 72 s.
- Rozprávač a sujet. — In: Problémy sujetu. (Litteraria. 13. 1969.) Red. O. Čepán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 169–201, angl. res. s. 202–204.
- O jazyku Slovenského peňažníka. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 98–107.
- Poznámky k štýlu Slovenského Peňažníka. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 169–175.
- K začiatkom odborného štýlu v spisovnej slovenčine. — In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 122–142.
- Hattalova Mluvnica jazyka slovenského a súveký odborný štýl. — In: Martin Hattala. 1821–1903. Materiál z konferencie konanej v Trstenej dňa 21. a 22. októbra 1970. Red. J. Ružička. Trstená, Pripravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 700 rokov Gymnázia v Trstenej 1971, s. 76–87.
- Dynamické poňatie témy a opis. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 233–237.
- A. Jedlička — V. Formánková — M. Rejmánková, Základy české stylistiky, Praha 1970. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 198–202 (recenzia).
- Návrh na „preschválenie“. — Smer, 9. 1. 1971, s. 4. — Tamže: *Čo je zeugma?* (16. 1., s. 4). — *Ist na jahody* (23. 1., s. 4). — *Ešte o spodobovaní spoluhlások* (30. 1., s. 4). — *O univerbizácii* (6. 2., s. 4). — *O tzv. multiverbizácii* (13. 2., s. 4). — *Čo namiesto slova „merítko“?* (20. 2., s. 4). — *„Poriešiť“ problém?* (27. 2., s. 5). — *Prečo „gu kamarátovi“?* (13. 3., s. 4). — *O slangu* (20. 3., s. 4). — *O vetoslede* (22. 4., s. 4). — *Cez to všetko?* (24. 4., s. 4). — *Riečť — povedať alebo o stylistickom zaraďovaní slov* (1. 5., s. 4). — *O používaní privlastňovacích zámen* (22. 5., s. 4). — *Budem po vás žiadať* (5. 6., s. 4). — *O slovesnej väzbe* (31. 7., s. 4). — *„Odvislý“ — závislý* (11. 9., s. 4). — *Bolo to len pozlátko?* (25. 9., s. 4). — *Ešte o vykaní* (2. 10., s. 3). — *Čo zaviniť jedno v* (12. 10., s. 3). — *O používaní častíc* (24. 9., s. 3). — *Vrátili sme sa z Egru* (29. 10., s. 4). — *O nadväznosti viet* (4. 12., s. 4). — *Ešte o nadväznosti viet* (11. 12., s. 3).
- Martin Hattala — vedec a kodifikátor. — Smer, 4. 11. 1971, s. 4 (k 150. výročiu narodenia).

## 1972

- Poznámky o jazyku Kremnice. — In: Hovorová podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 185—198.
- Štýl Jašíkových prvotín. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 6—17.
- Ku kompozícii rozprávania. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 19, 1972/73, s. 36—40.
- O korešpondencii medzi jazykovou a kompozičnou zložkou štýlu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 19, 1972/73, s. 108—111.
- Slohové útvary vo vyučovaní. — In: Teória vyučovania slovenského jazyka. Red. R. Bottán. Bratislava, Alfa 1972, s. 37—49.

Stylizácia je náročná práca. — Smer, 25. 3. 1972, s. 4. — Tamže: *Zahájiť, začať, otvoriť* (24. 6., s. 3). — *Drep v materskej škole* (1. 7., s. 5). — Jazykový cit a jazykové vzdelanie (8. 7., s. 3). — O výstavbe vety (15. 7., s. 4). — Veta a kontext (22. 7., s. 6). — Používanie zámen (29. 7., s. 4). — Módne nemusí byť správne (5. 8., s. 3). — *Jednak — jednako* (15. 8., s. 4). — *Organizácia — organizovanosť* (16. 9., s. 3).

## 1973

- Odsek ako prvok epickej štruktúry. — In: Segmenty a kontext. (Litteraria 15.) Red. V. Kochol. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 66—115, nem. res. s. 116—119.
- Hlavné znaky štýlu naukovej prózy na rozhraní 19. a 20. stor. — In: Universitas Comeniana. Facultas Pedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. ((Materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi.)) Red. V. Betáková et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 151—172, rus. res. s. 234, nem. res. s. 238.
- Jazyk v rozhlase. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 141—149.
- O tzv. krásnom vyjadrovaní. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 19, 1972/73, s. 310—313.

Učiteľ a recitácia. — Javisko, 5, 1973, s. 203—205.

Recitácia nie je stav, ale pohyb. — Javisko, 5, 1973, s. 240—241.

Poznámka o skloňovaní. — Smer, 13. 10. 1973, s. 6. — Tamže: O používaní vymedzovacích zámen (20. 10., s. 6). — O významových rozdieloch (27. 10., s. 6). — *Obečný — všeobecný* (3. 11., s. 6). — *Srdce — srdcami* (10. 11., s. 3). — Keď brankár *chybuje* (17. 11., s. 6). — *Zrovnať* nie je *porovnať* (24. 11., s. 6). — Konkurencia predložiek *na/v* (1. 12., s. 6). — Používanie predložky *podľa* (15. 12., s. 6). — *Metropola — metropolách* (23. 12., s. 4). — *Kvapkadlo, nie kvapátko* (29. 12., s. 6).

Divadelné Stráňavy. — Javisko, 5, 1973, s. 217 (správa o krajskej prehliadke ochotníckych divadelných súborov kategórie C zo stredného Slovenska, konanej v dňoch 12.—15. 4. 1973 v Stráňavách).

K päťdesiatke Márie Ivanovej-Šalingovej. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 40—41.

## 1974

Umenie prednesu. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 256 s. — 2. vyd. 1979.

- Cvičenia zo štylistiky. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 268 s. (spoluautor). — 2. vyd.: 1978.
- Umelecký prednes poézie a prózy v Stredoslovenskom kraji. — In: Zborník z konferencie o záujmovo-umeleckej činnosti v Stredoslovenskom kraji. Red. I. Kovačovič. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko 1974, s. 33—38.
- Individuálna tvorba a vývin funkčného jazykového štýlu. — In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 315—326.
- Slovo a slovník, Bratislava 1973. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 239—244 (ref.).
- J. Oravec — V. Laca, Príručka slovenského pravopisu pre školy, Bratislava 1973. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 180—184 (recenzia).
- Monografia o zloženom súvetí [F. Kočíš, Zložené súvetia v slovenčine, Bratislava 1973.] — Kultúra slova, 8, 1974, s. 313—314 (recenzia).
- Písanie niektorých skratiek. — Smer, 26. 1. 1974, s. 5. — Tamže: *Tvorivá práca* (2. 2., s. 5). — *Spájadlo — spojivo — spojka — sprostredkovateľ* (9. 2., s. 3). — Písmo a pravopis (16. 2., s. 6). — Pravopis nie je jazyk (23. 2., s. 6). — Pravopis a výslovnosť (2. 3., s. 6). — Pravopis, výslovnosť, vyjadrovanie (9. 3., s. 6). — *Dvoma, troma* (16. 3., s. 4). — *Mať dozor — dozorovať* (30. 3., s. 4). — Možno sa na rokovaní zjednať? (13. 4., s. 3). — *Nie je rola ako roľa* (20. 4., s. 6). — Spoluhlásky *l — l* a skloňovanie (27. 4., s. 6). — Úsmevná jazda a dĺžeň (18. 5., s. 6). — Gramatická norma (1. 6., s. 6). — Existuje slohová norma? (8. 6., s. 6). — O povahe slohovej normy (15. 6., s. 6). — Ešte o povahe slohovej normy (22. 6., s. 4). — Súhrne o slohovej norme (29. 6., s. 6). — O výslovnosti zámena *kto* (6. 7., s. 6; 13. 7., s. 6). — K používaniu slova *kilo* (27. 7., s. 6). — Skloňovanie niektorých cudzích slov (3. 8., s. 6). — O polovetnej väzbe (14. 9., s. 6). — O jednom spôsobe vyjadrovania (30. 9., s. 3). — Prostriedky syntaktickej kondenzácie (5. 10., s. 6). — Tesné a voľné vyjadrovanie (12. 10., s. 5). — K funkčnému využitiu tesného a voľného vyjadrovania (19. 10., s. 6). — Kondenzácia a odborný štýl (2. 11., s. 6). — Kondenzácia a opakovanie výrazu (9. 11., s. 6). — Pomenovací nominatív (16. 11., s. 6). — Veda o človeku (23. 11., s. 6). — *Horúčka — horúckový, horúckovitý* (22. 12., s. 4). — Čo je kontaminácia (21. 9., s. 6).

1975

- Umelecký prednes prózy. 1. vyd. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko 1975. 64 s.
- Recitácia — príhovor človeka k človeku. — In: Slovo k občianskym obradom. Red. V. Sásiková. Banská Bystrica, Okresné osvetové stredisko 1975, s. 17—23.
- Tridsať rokov rozvoja slovenskej štylistiky. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 21, 1974/75, s. 275—280.
- Užitočná kniha o jazyku. [J. Ružička, Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu, Bratislava 1975.] — Smer, 13. 9. 1975, s. 6 (ref.).
- Kniha o výstavbe jazykového prejavu. [J. Mistrik, Žánre vecnej literatúry, Bratislava 1975.] — Smer, 27. 9. 1973, s. 6 (ref.).
- Ostávať, zvyšovať*. — Smer, 2. 1. 1975, s. 5. — Tamže: Kabinet odborárskej výchovy (4. 1., s. 6). — *Cestovať, bude cestovať, pocestuje* (11. 1., s. 6). — Predpona a sloveso (18. 1., s. 6). — K používaniu slov *keď* a *keďy* (25. 1., s. 7). — Pohyblivé *-e*, *-o* pri skloňovaní priezvisk (1. 2., s. 6). — K používaniu slova *ale* (8. 2., s. 6). — Poznámka o vetoslede (15. 2., s. 6). — *Vrátane — včítane* (22. 2., s. 6). — O tzv. rozmerovom rytme (1. 3., s. 6). — O druhom stupni prídavného mena (15. 3., s. 6). — Sloveso *hrať* a jeho tvary (22. 3., s. 6). — Opakovanie výrazu a zámená (12. 4., s. 6). — Niekoľko poznámok o stavbe hesla (24. 5., s. 6). — O jazykovej stránke hesla (31. 5., s. 6). — Čo namiesto slova *akonáhle* (7. 6., s. 6). — *Krčiar — krčný lekár* (14. 6., s. 6). — K slovosledu častíc (19. 7., s. 6). — O telefóne trochu inak (20. 9., s. 6). — „Prínosný“ nie je prínosom (11. 10., s. 6). — O poskytovaní rekreácie (29. 11., s. 6).

Jubileum vedca. — Smer, 8. 9. 1975, s. 3 (k 335. výročiu narodenia D. Sinapiusa-Horčíčku).

## 1976

Podnetná kniha o slovenčine v socialistickom Československu. [J. Ružička, Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu, Bratislava 1975.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 22, 1975/76, s. 183–184 (ref.).

J. Mistrík, Žánre vecnej literatúry, Bratislava 1975. — Slovenská reč, 41, 1976, s. 53–56 (recenzia).

Sloní kel a zelenina. — Smer, 17. 1. 1976, s. 6.

Akoby na úvod. — Smer na koniec týždňa, 23. 1. 1976, s. 10. — Tamže: O úlohách jazyka v modernej spoločnosti (30. 1., s. 10). — Kontext, slovo, význam (13. 2., s. 10). — Kontext a synonymá (20. 2., s. 10). — Slovo v kontexte (5. 3., s. 10). — Je *hodne* menej ako *veľa*? (12. 3., s. 10). — Jazyk — dômyselný mechanizmus (19. 3., s. 10). — O jednom význame častíc *i*–*ani* (9. 4., s. 10). — V súčasnom období — *dnes* (23. 4., s. 10). — O hokeji a o iných veciach (30. 4., s. 10). — Interpunkcia pri spojke *a* (7. 5., s. 16). — Celok a časť (14. 5., s. 10). — Prijemná fatamorgána (21. 5., s. 10). — O recitátorovej reči (28. 5., s. 10). — Umelecký prednes a spodobovanie (4. 6., s. 10). O slovách *zlepšiť* a *vylepšiť* (18. 6., s. 10). — O jednej nepravdivosti vo vnútornej stavbe (2. 7., s. 10). — Ešte o škole a nárečí (24. 9., s. 10). — O funkčnom pohľade na jazyk (1. 10., s. 10). — Horná Nitra (8. 10., s. 10). — Vieme dovolenkovat? (22. 10., s. 10). — Je zápalka súpravou? (26. 11., s. 10). — Poznámka o kontextovom členení (17. 12., s. 10). Slovenčina na Hviezdoslavovom Kubíne 15. 10., s. 10).

## 1977

Vývinová kontinuita výkladovej vety v 20. rokoch. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 91–100.

Laskomerský a vývin epickej vety. — In: G. K. Zechenter-Laskomerský. Život a dielo. 1824–1908. Zborník materiálov z vedeckej konferencie 6.–7. decembra 1974. Red. L. Bartko. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1977, s. 112–132, rus. res. s. 226, nem. res. s. 231.

Poznámky o jazyku Kremnice. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 141–162.

Obrazné pomenovanie v odbornom štýle. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 7–29.

Dieťa a umelecký prednes. — Smer, 3. 6. 1977, s. 10.

Kapitoly o jazyku. [Kapitoly o slovenčine, red. J. Kačala, Bratislava 1976.] — Smer na koniec týždňa, 25. 3. 1977, s. 10 (ref.).

Významné slovníkové dielo. [J. Mistrík, Retrográdny slovník slovenčiny, Bratislava 1976.] — Smer na koniec týždňa, 25. 2. 1977, s. 10 (ref.).

Niekoľko slov o inverzii. — Smer na koniec týždňa, 7. 1. 1977, s. 10. — Tamže: O Slovenskej jazykovednej spoločnosti (14. 1., s. 10). — Verejný prejav, jazyk, verejnosť (21. 1., s. 10). — Expresívne vyjadrovanie, expresíva (28. 1., s. 10). — Poznámka o frazeologizmoch (4. 2., s. 10). — Text a textológia (4. 3., s. 10). — Kontext (11. 3., s. 10). — Prehovor a jazykový prejav (18. 3., s. 10). Z lexiky publicistického štýlu (15. 4., s. 10). — Z funkčných možností apoziopézy (22. 4., s. 10). — Elipsa a jej využitie (29. 4., s. 10). — O používaní parentézy (6. 5., s. 10). — Osamostatnený

a pripojený vetný člen (13. 5., s. 10). — Poznámka o tzv. barbarizmoch (20. 5., s. 10). — Dialektizmy v literatúre (27. 5., s. 10). — Štylistika v jazykovej kultúre (17. 6., s. 10). — O kultúre ústneho jazykového prejavu (24. 6., s. 10). — Autor a adresát (1. 7., s. 10). — Človek uprostred slov (8. 7., s. 10). — O exkurze a digresii (15. 7., s. 10). — Výrazové prostriedky recitátora (26. 8., s. 10). — Gesto ako mimojazykový výrazový prostriedok (9. 9., s. 10). — Gesto v dorozumievacích prejavoch (16. 9., s. 10). — Umelecké gesto (23. 9., s. 10). — Pohyb recitátora (30. 9., s. 10). — Ešte o pohybe recitátora (7. 10., s. 10). — Mimika recitátora (14. 10., s. 10). — Postoj recitátora (21. 10., s. 10). — Spev a umelecký prednes (28. 10., s. 10). — Vonkajšie faktory umeleckého prednesu (4. 11., s. 10). — K využitiu syntagmy (11. 11., s. 10). — Archaizmy a zastarané slová (18. 11., s. 10). — K funkcii neologizmov (25. 11., s. 10). — O prirovnaní (9. 12., s. 10). — Nacionálne pomenovania (16. 12., s. 10). Jubilejné Chalupkovo Brezno. — Kultúra slova, 11, 1977, s. 314–315 (správa o 10. súťaži umeleckej tvorivosti učiteľov v dňoch 2.–3. 6. 1977 v Brezne). Prednes poézie na Chalupkovom Brezne. — Smer na koniec týždňa, 10. 6. 1977, s. 10.

1978

Segmentacija teksta. (Problema abzaca.) — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 173–179.  
Jazyk Hečkovho Červeného vína. — In: Literárny archív. 13. Red. E. Kostolná. Martin, Matica slovenská 1978, s. 43–58.  
O funkčných možnostiach polysémie a homonymie. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 129–139.  
Text a kontext. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 39–44.  
O funkčnom uplatnení synonymie. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 65–70.  
O štylistike syntagmy. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 97–103.  
Dialektizmy ako štylistické prostriedky. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 139–144.  
Autor — rozprávač — adresát. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 225–230.  
Vzťah medzi slovom a kontextom. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 260–266.  
Vyjadrenie postoja v prehovore. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 301–306.

J. Mistrik, Štylistika slovenského jazyka, Bratislava 1977. — Jazykovedný časopis, 29, 1978, s. 189–191 (ref.).  
Užitočná kniha o frazeológii. [J. Mlacek, Slovenská frazeológia, Bratislava 1977.] — Smer na koniec týždňa, 27. 1. 1978, s. 10. (ref.).  
Vyjadrenie postoja v jazyku. — Smer na koniec týždňa, 6. 1. 1978, s. 10. — Tamže: Záporné citové hodnotenie (13. 1., s. 10). — O využití poetizmov (20. 1., s. 10). — O používaní onomatopojí (10. 2., s. 10). — K štylistike referátu (17. 2., s. 10). — Význam Februára pre rozvoj jazyka (24. 2., s. 10). — Využitie opozitných pomenovaní (3. 3., s. 10). — Funkčné možnosti slova (10. 3., s. 10). — Slovná zásoba z funkčného hľadiska (24. 3., s. 10). — Jazyk umeleckej literatúry (31. 3., s. 10). — Gnóma a gnómický prítomník (7. 4., s. 10). — Historický prezent (14. 4., s. 10). — Je nás osem miliónov? (21. 4., s. 10). — Zrozumiteľnosť slova v kontexte (28. 4., s. 10). — Odborné slová ako prozaizmy (12. 5., s. 10). — O využití profesionalizmov (19. 5., s. 10). — Úvaha ako slohový útvar (26. 5., s. 10). — Úvaha v umeleckom diele (2. 6., s. 10). — Esej (9. 6., s. 10). — Priama reč (16. 6., s. 10). — Uvádžacia reč (30. 6., s. 10). — Autorská reč (7. 7., s. 10). — Zmiešaná reč a nepriama reč (14. 7., s. 10). — Zákony interpretácie (27. 10., s. 10). — Ako sa stať dobrým rečníkom (3. 11., s. 10). — Nevlastná priama reč (10. 11., s. 10). — Polopriama reč (17. 11., s. 10). — Horizontálne členenie textu (1. 12., s. 10). — Rozprávanie v umeleckej literatúre (8. 12., s. 10). — Priame rozprávanie (15. 12., s. 10). — Makrokompozícia a mikrokompozícia (24. 11., s. 10).  
Jubileum Slovenskej jazykovednej spoločnosti. — Smer na koniec týždňa, 3. 2. 1978, s. 10 (o 20. výročí spoločnosti).  
Kubínsky sviatok slova. — Smer na koniec týždňa, 13. 10. 1978, s. 10. — Kubín sviatočný

- i pracovný. — Smer na koniec týždňa, 20. 10. 1978, s. 10 (správa o 24. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 4.–7. 10. 1978 v Dolnom Kubíne).  
 Z funkčných možností polysémie a homonymie. Teze prednášky v JS dne 26. 10. 1977.  
 — Jazykovedné aktuality, 15, 1978, (č. 1), s. 27–28.

1979

- Slovník literárnovedných termínov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 352 s. (spoluautor).  
 Kontext a stavebné prostriedky textu. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti doktora filozofických vied. Bratislava, Slovenská akadémia vied — Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Vedecké kolégium pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení 1979. 8°. 54 s.  
 O princípe Jašíkovej umeleckej koncepcie skutočnosti. — In: Rudolf Jašík. (Seminár o živote a diele.) Red. V. Miháliková. Bratislava, Smena 1979, s. 39–44.  
 Úzus, norma, kodifikácia a jazyková prax. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 186–187.  
 Z problematiky intonácie rozhlasovej reči. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 152–154.  
 Kubínske podnety a vývin slovenskej recitácie. — Učiteľské noviny, 29, 1979, č. 8, s. 4.  
 Filozofické otázky jazykovedy, Bratislava 1979. — Smer na koniec týždňa, 17. 8. 1979, s. 10 (ref.).  
 Príručný slovník slovenskej výslovnosti. [Á. Kráľ, Príručný slovník slovenskej výslovnosti, Bratislava 1979.] — Smer na koniec týždňa, 6. 7. 1979, s. 10 (ref.).  
 Kapitoly zo slovenskej morfológie. [P. Ondrus, Kapitoly zo slovenskej morfológie, Bratislava 1978.] — Smer na koniec týždňa, 3. 8. 1979, s. 10 (ref.).  
 Slovník jazykovedných termínov. [J. Horecký — A. Rácová. Slovník jazykovedných termínov, Bratislava 1979.] — Smer na koniec týždňa, 29. 6. 1979, s. 10. (ref.).  
 Moderná slovenská rétorika. [J. Mistrík, Rétorika, Bratislava 1978.] — Kultúra slova, 13, 1979, s. 59–61 (ref.).  
 Rozprávač a jeho typy. — Smer na koniec týždňa, 5. 1. 1979, s. 10. — Rozprávač a štylistika textu (12. 1., s. 10). — Rozprávač v modernej próze (19. 1., s. 10). — Opisný slohový postup (26. 1., s. 10). — Charakteristika a karikatúra (2. 2., s. 10). — Aktuálne členenie výpovede (9. 2., s. 10). — Slohový postup a slohový útvar (23. 2., s. 10). — O podstate monológu (2. 3., s. 10). — Vnútorný monológ (16. 3., s. 10). — Dialóg ako kompozičný prostriedok (23. 3., s. 10). — Typy dialógu (6. 4., s. 10). — O slohovej povahe monológu a dialógu (13. 4., s. 10). — *Besedovať — prebeseďovať* (27. 4., s. 10). — Odsek — členiaci prostriedok (11. 5., s. 10). — Princípy členenia textu na odseky (18. 5., s. 10). — Príznakové členenie textu na odseky (25. 5., s. 10). — O slohovej vrstve (8. 6., s. 10). — Výber prvku a slohová norma (15. 6., s. 10). — Žena a umelecký prednes (22. 6., s. 10). — Spisovný jazyk a jazyková kultúra (13. 7., s. 10). — Štylistika ako veda (20. 7., s. 10). — Výskumné metódy v štylistike (27. 7., s. 10). — Slovo ako zbraň (24. 8., s. 10). — O funkčnom jazykovom štýle (31. 8., s. 10). — Individuálne rozdiely v reči (7. 9., s. 10). — Povstalecká vatra SNP (14. 9., s. 10). — O používaní trpného rodu (9. 11., s. 10). — Podmienky výberu výrazu (16. 11., s. 10). — Vonkajšie faktory výberu (23. 11., s. 10). — Forma prejavu ako činiteľ výberu (30. 11., s. 10). — Vedľajšie činitele výberu (7. 12., s. 10). — Vzájomná súčinnosť faktorov (14. 12., s. 10).  
 Výpoveď o dobe a človeku. Náš rozhovor s predsedom krajského poradného zboru pre umelecký prednes doc. dr. J. Findrom, CSc. — Smer, 26. 1. 1979, s. 3–4 (rozhovor V. Luptákovskej s J. Findrom).

1980

- Synonymia v jazyku. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 69—74.
- Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 69—76.
- Odsek a odstupňovanie textu. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 71—80.
- Funkčná vyváženosť výrazu v náučnom texte. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 257—268.

Úvahy o prednesu prózy. — Amatérska scéna, 17. 1980, č. 2, s. 19; č. 3, s. 18—19.

1981

- K stylistickej klasifikácii slovnej zásoby. — In: Studia Academica Slovaca. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 99—113.
- Paradigmatické a syntagmatické zaradenie prvkov v štylistike. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 159—164.
- Vzťah medzi sémantickou nasýtenosťou a zrozumiteľnosťou textu. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14.—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda [1981]. s. 119—121.

Životné jubileum Jozefa Mistrika. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 48—52 (k 60. narodeninám).

1982

- K formovaniu publicistických žánrov v slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 11. Prednášky XVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 157—170.
- K štylistike reportáže. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 90—94.
- Umelecký štýl ako funkčný jazykový štýl. — In: Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 123—136.
- Cvičebné texty zo slohu. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1982. 150 s.
- Kultúra a prednes sa potrebujú. — In: Info XXVIII. Hviezdoslavovho Kubína 5. 6.—10. októbra 1982, s. 20—22.
- K vymedzeniu štýlmy. — Zápisník slovenského jazykovedca. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti, 1, 1982, č. 2, s. 7—9 (tézy prednášky).

## Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch a periodických zborníkoch: *Kultúra slova*, 15, 1981 — 16, 1982 (člen red. rady). — *Slovenská reč*, 36, 1971 — 47, 1982 (člen red. rady). — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 14, 1967/68 — 17, 1970/71 (člen red. rady). — V. zborník štúdií Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965 (člen red. rady). — Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977 (redaktor).

Zostavil *L. Dvonč*

## Životné jubileum prof. Eugena Jóna

Jeden z nestorov slovenskej jazykovedy prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., sa 20. februára tohto roku dožil v dobrom zdraví sedemdesiatich piatich rokov.

Pred piatimi rokmi sa na stránkach tohto časopisu v článku o životnom jubileu nášho jubilanta uvádzalo, že je na zaslúženom odpočinku. Prof. E. Jóna sa však ani v dôchodku neprestal venovať výskumnej činnosti, venoval sa naďalej zhromažďovaniu materiálu k dejinám slovenského spisovného jazyka a slovenskej jazykovedy. Dnes môžeme s úprimnou radosťou konštatovať, že prof. E. Jóna spojil svoj zaslúžený odpočinok so záslužnou prácou, spoluprácou na plnení úloh štátneho plánu základného výskumu, pri príprave Historického slovníka slovenského jazyka.

Dlhoročný hlavný redaktor a aj teraz člen redakčnej rady časopisu *Slovenská reč* prof. E. Jóna neprestal vedecky pracovať. V posledných rokoch pred odchodom do dôchodku pracoval v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v oddelení dejín slovenčiny a do tohto oddelenia sa po krátkom oddychu v dôchodku znovu vrátil ako vedecký pracovník konzultant, aby mohol naďalej nezištne a s neobyčajnou láskou a spoločenským taktom rozdávať zo svojich bohatých pracovných i životných skúseností a vedomostí mladším kolegom a spolupracovníkom a súčasne pomáhať pri koncipovaní hesiel slovníka slovenčiny z predpisovného obdobia, ktorý našej jazykovede a našej kultúrnej verejnosti zatiaľ veľmi chýba.

Prof. E. Jóna sa vrátil súčasne k niekoľkým zo svojich vedeckých lások: k lexikografii, k dejinám slovenského jazyka a spisovnej slovenčiny, i k prvej svojej láske — dialektológii. Popri spomenutých prácach na historickom slovníku slovenčiny do radu syntetizujúcich štúdií o dejinách spisovnej slovenčiny a slovenskej jazykovedy, ako aj štúdií a článkov o mnohých osobnostiach, ktorých život a dielo sú úzko späté s vývinom a formovaním nášho spisovného jazyka a ktorým náš jubilant venoval svoju bádateľskú pozornosť, pribudli v posledných rokoch štúdie o Pavlovi Doležalovi, o Jánovi Damborskom, o Matejovi Belovi a prof. E. Jóna v zhromažďovaní materiálu k dejinám slovenskej jazykovedy i naďalej pokračuje.

Nemožno nespomenúť, že náš vzácny jubilant sa sústreďuje aj na završenie monografie o novohradských nárečiach. Rodné ipel'ské nárečie predstavovalo objekt jeho vedeckého záujmu na začiatku jeho vedeckej dráhy. Vtedy vypracoval opis hláskoslovnia, potom sa k svojej prvej láske vracal iba príležitostne, keď mu to čas a pracovné možnosti dovoľovali. Práca v Matici slovenskej, rovnako ako povinnosti stredoškolského i vysokoškolského učiteľa a výskumná

práca vo vedeckom ústave si vyžadovali veľa úsilia, veľa drobnej mravenčej a často na prvý pohľad neviditeľnej práce. Ale aj tá menej viditeľná a neviditeľná práca prof. E. Jónu žije v jeho žiakoch. Viacerí z mladšej generácie slovenských jazykovedcov sa môžu bez zahanbenia hlásiť k svojmu učiteľovi a všetci jeho žiaci si naňho s vďačnosťou spomínajú. To preto, lebo prof. E. Jóna nebol len dobrým učiteľom a vychovávateľom, ale bol a je aj dobrým človekom.

Netreba vari znovu vymenúvať a spomínať všetky pracovné oblasti a záľuby nášho vzácneho jubilanta. Pripomenuli nám ich články pri predchádzajúcich jubileách v našom časopise (Slovenská reč, 24, 1959, s. 236—237; 34, 1969, s. 3—5; 44, 1979, s. 48—49) a v dodatku k zborníku Jazykovedné štúdie, zv. 12 z roku 1971 (Jónov zborník). Aj súpisy prác prof. E. Jónu uverejnila Slovenská reč (34, 1969, s. 5—13; 44, 1979, s. 49—52).

Prichodí nám však znovu sa pristaviť pri tomto vzácnom životnom jubileu prof. E. Jónu a úprimne sa mu poďakovať za jeho doterajšiu bohatú a mnohostrannú činnosť vo vedeckej práci i pri výchove mladších generácií slovenských jazykovedcov, za neúnavnú prácu v redakcii nášho časopisu, za jeho milý a priateľský vzťah k spolupracovníkom, za jeho neutíchajúci živý pracovný záujem. Rovnako úprimne a zo srdca mu všetci, ktorí s ním denne prichádzame do styku, želáme i naďalej dobré zdravie, životný optimizmus a úspešné záveršenie jeho bohatého a užitočného diela.

M. Majtán

## Za profesorom Vladimírom Šmilauerom

V októbri sme sa s ním rozlúčili. Neodvratne navždy: prof. PhDr. Vladimír Šmilauer, DrSc., bývalý profesor a prodekan Filozofickej fakulty Karlovej univerzity, čestný predseda Československej onomastickej komisie, čestný člen Medzinárodného komitétu onomastických vied v Leuvene, člen Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, zomrel vo veku nedožitých 88 rokov.

Odišiel popredný bohemista, ktorý sa osobitným spôsobom zaslúžil o rozvoj modernej českej a slovenskej onomastiky, ktorý viac ako štyri desaťročia pôsobil na Katedre českého a slovenského jazyka Karlovej univerzity v Prahe. Vynikal obdivuhodnou pracovitosťou, vytrvalosťou a mnohostrannosťou vedeckých záujmov.

Odišiel vzácny človek.

Odišiel človek, vedec, učiteľ, ktorý bol a zostane veľkým vzorom mimoriadnej pracovitosti, pracovného nadšenia a oduševnenia, ale zároveň aj neobyčajnej vedeckej triezvosti a statočnosti, ľudskej skromnosti a láskavosti.

Odišiel človek, ktorý sa krátko po skončení vysokoškolských štúdií aj srdcom upísal Slovensku a slovenčine. Nemožno to vari výstižnejšie charakterizovať inak než faktom, že mladý žilinský stredoškolský profesor V. Šmilauer, skôr ako sa na Slovensku stačil zohriať, už po desiatich mesiacoch publikoval v Zborníku Matice slovenskej po slovensky napísaný článok *Rozprávkateľské umenie Kalinčiakovo v Reštavrácii*, v ktorom výstižne charakterizoval ľudovosť jazyka a rozprávačské majstrovstvo tohto štúrovského autora.

Odišiel vedec, ktorý počas svojho štrnásťročného účinkovania na Slovensku položil vedecké základy slovenskému onomastickému výskumu svojím dielom *Vodopis starého Slovenska* (Praha a Bratislava 1932). Týmto naozaj klasickým a priekopníckym dielom, ktoré vo svojej komplexnosti a precíznosti, ako aj v triezvosti výkladov nebolo dodnes prekonané, vyšliapal V. Šmilauer slovenskej onomastike chodník, po ktorom sa ďalšie generácie slovenských onomastikov mohli smelšie púšťať za novým poznaním, vybudoval základy, na ktorých môže aj súčasná slovenská onomastika stáť a rásť.

V. Šmilauer významnou mierou načrel i do najstarších dejín slovenčiny, keď napísal monografickú štúdiu o slovenských jerových striedniciach (*Slovenské striednice jerové a zmena e, ě v a, o*. Praha a Bratislava 1930). Je to práca, ktorá vniesla do problematiky jerových striednic v slovenčine, a predovšetkým v strednej slovenčine nové svetlo i nové riešenia a ktorá svojimi podnetmi vyvolala ďalšie úvahy a výklady tejto dôležitej, ale aj zložitej problematiky z najstarších dejín slovenského národného jazyka.

Odišiel človek, ktorý si získal na Slovensku sympatie a obdiv aj svojím statočným postojom v polemikách opretých o výsledky vlastného výskumu starej slovenskej toponymie a starého Slovenska. Bolo to v tridsiatych rokoch nášho storočia, v čase, keď to v oficiálnej československej vede nebolo populárne ani vítané.

Odišiel vedec, ktorého rozsiahle bohemistické dielo, predovšetkým rozsiahly a moderný opis syntaxe súčasného českého spisovného jazyka *Novočeská skladba*, ale i mnohé ďalšie monografické štúdie a články, najmä onomastické, slovenská odborná verejnosť pozná, váži si ich a môže i teraz z nich tvorivo čerpať. (Súpisy prác prof. V. Šmilauera sú uvedené v zborníku *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Slavica Pragensia*. 8. Praha 1966, s. 381—413 [za roky 1919—1965], v publikácii *Onomastické práce* 3, Praha 1970, s. 11—13 [za roky 1966—1969], v časopise *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 16, 1975, s. 22—28 [za roky 1970—1974], a 21, 1980, s. 170—183 [za roky 1975—1979].)

Odišiel vedec, ktorý bol človekom s vynikajúcimi vlastnosťami, ktorý nešetril čas na dobré priateľské i otcovské rady, ktorý vychovával, rozdával svoje vedomosti a skúsenosti, neúnavne a nezištne.

Čeť jeho pamiatke!

M. Majtán

## 19. letný seminár slovenského jazyka a kultúry

Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa v dňoch 24. júla — 20. augusta 1983 konal 19. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry — *Studia Academica Slovaca*. Zúčastnilo sa na ňom 140 frekventantov z týchto krajín: Belgicko, Bulharsko, Cyprus, Egypt, Fínsko, Francúzsko, Japonsko, Juhoslávia, Kuba, Maďarsko, Malta, NDR, NSR, Poľsko, Rumunsko, Sýria, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Taliansko, USA, Veľká Británia, ZSSR. Bol to doteraz počtom frekventantov najväčší letný seminár a ukazuje sa, že v budúcnosti sa o účasť bude uchádzať ešte viac záujemcov. Podľa zamestnania bolo tohto roku najviac vysokoškolákov, pedagógov, spisovateľov. Veľkú účasť mali aj prekladatelia, redaktori, vedecí pracovníci.

Program seminára obsahoval vedecké prednášky, odborné lektorské kurzy, cvičenia a diskusie, frekventanti boli aj na vlastivedných exkurziách, stretli sa s pracujúcimi a s predstaviteľmi rozličných inštitúcií a organizácií.

Odznelo 38 prednášok s politicko-historickou, jazykovednou, literárnovednou, umenovednou, národopisnou, pedagogickou a krajinovednou tematikou. Do rámca klasických filologických tém sa zámerne už niekoľko rokov zaraďuje tematika krajinovedy, aby sa podčiarkli kontexty nášho jazyka a jazykovedy s históriou, folklórom a našou krajinou chápanou v širokom zmysle slova. Je to koncepcia, ktorou sa sleduje získať čo najširší okruh podkladov na osvojenie si súčasného slovenského jazyka a na hlbšie poznanie slovenskej kultúry.

Jazykovednou tematikou sa vo svojich prednáškach zaoberali títo autori a v tomto chronologickom poradí: J. Mistrik — *Jazyk a ľudová pieseň*, Š. Ondruš — *Život Konštantína a Život Metóda očami súčasnej jazykovedy a literárnej vedy*, M. Darovec — *Klasifikácia súvetí v súčasnej slovenskej a českej jazykovede*, J. Horecký — *Stratifikácia a diferenciacia slovenčiny*, L. Dvonč — *Dynamika a deklinácia substantív v spisovnej slovenčine*, J. Rybák — *K problematike prekladania*, L. Novák — *Špecifickosť morfológických nulovosti v slovanských jazykoch*, P. Baláž — *Fonologická sústava Štúrovej spisovnej slovenčiny*, J. Kačala — *Pracovné projekty a plány jazykovedných pracovísk*, V. Budovičová — *O vzájomnom prekladaní českej a slovenskej literatúry*, J. Sabol — *K metodologickým otázkam výskumu slovenského verša*, B. Hochel — *O nespisovnej slovnej zásobe mládeže*, J. Mlacek — *Slovenské porekadlá*, G. Horák — *O prekladaní medzi češtinou a slovenčinou*, E. Bajžiková — *Neurčité zámená v texte*. Všetky prednášky (okrem prednášky G. Horáka) boli uverejnené v zborníku *Studia Academica Slovaca* 12 (red. J. Mistrik), ktorý vyšiel v priebehu seminára. Absolventi teda dostali k dispozícii odprednášané texty v písomnej podobe. Treba poznamenať, že zborník prednášok vychádza každý rok v takom náklade, že sa ním môžu zaoberať aj zahraničné lektoráty slovenčiny a mnohé vedecké slavistické pracoviská a knižnice doma i v zahraničí.

Lektorské cvičenia zo slovenčiny sa konali v 15 krúžkoch. Kurzy pre začínajúcich viedli M. Balážová, dr. O. Kobelová, dr. E. Schwambergerová, dr. H. Šabíková, dr. M. Vajičková; pre mierne pokročilých dr. D. Augustinská, dr. M. Miškovičová, dr. D. Petrášová, dr. O. Sabolová; pre pokročilých doc. dr. M. Darovec, CSc., dr. E. Kudlička, CSc., dr. J. Sabol, CSc., dr. V. Štupáková. Tohto roku boli utvorené špeciálne lektorské kurzy: lingvistický, štylisticko-interpretatívny, prekladateľsko-tlmočnický, česko-slovenský a konverzačný.

V rámci vlastivedných exkurzií navštívili frekventanti niektoré vlastivedné pracoviská Slovenskej akadémie vied a Matice slovenskej, pozoruhodnejšie historické miesta a dostávali sa do kontaktu aj s našimi jazykovedcami, spisovateľmi a pracovníkmi kultúrnych inštitúcií. Niekoľko takýchto exkurzií a návštev sa uskutočnilo v Bratislave a mnoho na celom území Slovenska (Tajov, Martin, Orava, Trnava, Nitra, Košice atď.).

Frekventanti seminára dostali bohatú odbornú literatúru zo spoločenskovedných odborov, beletrie a iné texty, ktoré im umožnia zachovať si kontakt so Slovenskom a aj naďalej si rozširovať a prehĺbovať získané vedomosti o našom jazyku a kultúre.

D. Augustinská

## Lingvistika v 11. ročníku zborníka *Studia Academica Slovaca*

Súbory prednášok, ktoré každoročne odznievajú na letných seminároch slovenského jazyka a kultúry, pravidelne vychádzajú pod názvom *Studia Academica Slovaca*. V roku 1982 ich vydavateľ prof. dr. Jozef Mistrik, DrSc., pripravil už 11. zväzok, obsahujúci prednášky z XVIII. ročníka tohto seminára, ktorý sa konal od 25. júla do 21. augusta 1982 (Bratislava, Alfa 1982. 575 s.).

V lingvistických príspevkoch, o ktorých tu chceme referovať, sa zreteľne vyčleňujú isté tematické celky. Je tu napr. blok o slovenských nárečiach v zahraničí, ktorý pozostáva z prednášok o slovenských nárečiach v Juhoslávii od D. D u d k a (s. 69—84), o slovenských nárečiach v Maďarsku od F. G r e g o r a (s. 173—184) a o slovenských nárečiach v Poľsku od J. K r i š š á k o v e j (s. 237—249). Na dejiny slovenského jazyka sú zamerané príspevky L. N o v á k a *Čeština na Slovensku v predpisovnom období* (s. 379—393) a Š. Š v a g r o v s k é h o *Zemplínske tlač z polovice 18. stor. vo svetle doterajších výskumov* (s. 503—518). Príspevok Š. Švagróvského je venovaný zaujímavej, hoci len epizodickej udalosti v dejinách kultúrnej, resp. spisovnej slovenčiny — vzniku kalvínskych kníh v stredozemplínskom nárečí v rokoch 1750—1758, ktorú „nevieme ešte ani dnes uspokojivo vysvetliť“ (s. 509). Autor je presvedčený, že zemplínske tlač by si zaslúžili väčšiu pozornosť, než sa im doteraz venovala. Vonkajšie dejiny slovenčiny sú zastúpené ešte dvoma prednáškami. V prvej z nich P. B a l á ž sa sústredil na osobitosti Štúrovej koncepcie spisovného jazyka (s. 31—48), v druhej Š. P e c i a r (s. 417—428) podáva prehľad o novších výsledkoch slovenskej lexikografie.

Aj z prednášky V. B u d o v i č o v e j *Dvojazyková komunikácia v slovenčine* (s. 49—43) vidieť, aké užitočné a výstižné je pojmové rozlišovanie medzi dvojazykovou a dvojazyčnou situáciou J. Horeckého. Podľa autorky masové komunikačné prostriedky majú nielen vychádzať v ústrety národnostnému a jazykovému zloženiu obyvateľstva nášho štátu, ale majú napomáhať aj to, aby si všetci občania CSSR dobre rozumeli. Sociolingvistický výskum pritom ukázal, že mladšie ročníky majú oveľa lepšie rozvinutú schopnosť prijímať dvojazykovú situáciu než ročníky staršie, na čo má rozhodujúci vplyv aj striedavé slovenské a české vysielanie rozhlasu a televízie s celoštátnym dosahom.

L. D v o n ě v štúdiu o apelatívach propriálneho pôvodu v spisovnej slovenčine (s. 101—119) preberá niektoré sporné otázky z tejto oblasti. Autor pokladá za nesprávne, ak sa hovorí o apelativizácii proprii tam, kde apelatíva nevznikli z proprii priamo, t. j. konverziou. Je presvedčený, že v slovenskej jazykovede sa hranice apelatív zbytočne rozširujú na úkor proprii, čo má aj svoje pravopisné dôsledky. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu sa napr. názvy výrobkov, strojov, liekov a potravín stávajú všeobecnými podstatnými menami a píšú sa s malým začiatočným písmenom, napr. *tatraplán, iljušin, penicilín, rizling*. Pravidlá však neuvádzajú, v ktorých prípadoch sa takéto názvy nestávajú všeobecnými podstatnými menami, čo potom vedie v praxi k tomu, že akýkoľvek názov výrobku, stroja, lieku a pod. sa berie ako apelatívum a píše sa s malým začiatočným písmenom, hoci o apelatívum nemôže ísť.

J. H o r e c k ý v článku *Pomenovania motivované podobnosťou* (s. 199—205) preberá jeden zo spôsobov tvorenia pomenovaní, ktorý má veľmi starú tradíciu (porov. pomenovania súhvezdí v starej latinčine, ako *Ursus, Canis Maior*, názvy

rastlín v slovenskom ľudovom názvosloví *kozia brada*, *stračia nôžka* a pod.). Pomenovania na základe podobnosti sa nájdu aj v strojárstve (*nos*, *rameno*, *oko*, *čelo*, *manžeta*), v teórii grafov (*cesta*, *dráha*, *strom*), matematike atď. Autor ukazuje, že takéto tvorenie pomenovaní nie je príznačné iba pre jediný jazyk ani pre jediný vedný odbor. Motivačná formula „vec Y podobná veci X“ patrí k onomaziologickým univerzáliám. Z prehľadu pomenovaní motivovaných príznakom podobnosti vidieť, že ten istý príznak sa využíva aj v rámci jedného jazyka vo viacerých terminológiách. Napr. slovo *ihlica* sa vyskytuje nielen v technickej terminológii, ale aj v zoológii a botanike, *medvedík* nie je len zvierka, ale aj hmyz a rastlina. Autor ukazuje, že z hľadiska normalizácie (a teda aj terminológie) každý z významov funguje ako osobitné, samostatné pomenovanie.

Článok D. Kollára (s. 223—234) je venovaný medzijazykovej homonymii. Jadrom medzijazykovej homonymie (v chápaní autora) sú homografické a paronymické javy. Ide o závažný problém z hľadiska konfrontačného výskumu aj z hľadiska ruskej a slovenskej lexiky, ako i z hľadiska vyučovania ruštiny na slovenských školách, predovšetkým však z aspektu možnosti odstraňovať jazykovú interferenciu.

Je zrejmé, že aj štatistický výskum distribúcie jazykových prvkov v konkrétnych textoch sa uskutočňuje z dôvodov hlbšieho poznania jazykov a ich vnútorných zákonitostí. Pravda, ako upozorňuje J. Mistrík v článku *Frekvencia a sémantika slova* (s. 322—331), štatistiky treba vedieť „dobre čítať“. Možno tu odhaliť množstvo zaujímavých faktov najmä z oblasti jazykovej typológie a estetických potencií textových prvkov. Autor napr. ukazuje, že z Frekvenčného slovníka slovenčiny sa dá vyčítať, že častejšie sa používajú slová s „pozitívnou“ sémantikou (*veľký*, *vysoký*, *svetlo* oproti *malý*, *nízky*, *tma* a pod.). Podľa autorovho výkladu slová tohto „pozitívneho“ typu sú takto aspoň o jeden sémantický komponent bohatšie. To isté možno povedať napr. aj o tzv. okrúhlych číslach, lebo tie sú schopné vystupovať v texte aj ako synonymá tých čísel, ktoré sú okolo nich. Autor kladie otázku, či frekvenciu určuje sémantika slova alebo naopak, či frekvencia má vplyv na sémantiku slova. V zásade platia obidve závislosti, určujúca je však predsa sémantika.

J. Mlacek vo svojom referáte (s. 351—362) ukazuje, že nie všetky paremiologické útvary, ktoré sa uvádzajú medzi porekadlami a prísloviami, medzi ne skutočne aj patria; napr. typy *Bol jeden mních, mal veľa kníh, a nič nevedel z nich* alebo *Žijeme len raz, vypime si!* naozaj nie sú nijakými výrokmi s gnómičným zameraním. Sú to jednoducho ustálené zvraty, ktoré sa v istých situáciách vyslovujú. Autor ich definuje ako „ustálené výroky paremiologickej povahy, ktoré sa bez zovšeobecňujúcej transformácie ako celok spájajú s istými konkrétnymi situáciami“ a navrhuje ich nazývať termínom povrávky. Tento termín sa zdá vhodný aj vzhľadom na jeho jednoslovnosť a „neobsadenosť“, lebo o neobsadené termíny je aj v tejto oblasti už núdza.

J. Šabol v štúdiu *Vokálne a konsonantické alternácie spisovnej slovenčiny* (s. 437—485) aplikuje svoju novú syntetickú fonologickú teóriu (porov. minulo-ročný zborník SAS) v oblasti alternácií. Filozofickým pozadím tejto teórie je existencia rozličných „perspektív“ vzťahu jednotlivého a všeobecného (konkrétneho a abstraktného) v základných zvukových jednotkách. Skúmanie alternácií týmto spôsobom priviedlo autora k niektorým novým konštatáciám. Uvádza sa

tu napr., že v slovenskom tvarosloví sú obľúbené alternácie korelovaných spoluhlások, kým alternácie nekorelovaných spoluhlások sú na ústupe. Alternácie takýchto konsonantov sa na rozdiel od tvaroslovia systémovo uplatňujú v derivácii (porov. striedanie *k, ch, ħ, g* s tupými sykavkami: *krok/krôčik, orech/oriešok, breh/briežok, striga/strídža* a pod.).

V zborníku nájdeme ešte onomastický príspevok M. Majtána *Súčasná slovenská hydronymia* (s. 279—288), príspevok T. Nováckovej z oblasti teórie prekladu *K otázke simultánneho tlmočenia z nemčiny do slovenčiny* (s. 397—404), morfológický príspevok J. Oravca *K systému prvotných predložiek v slovenčine* (s. 409—413) a textový príspevok E. Bajzíkovej *Pripájacie jazykové prostriedky* (s. 21—29).

Spolu s nimi bolo doteraz v zborníkoch *Studia Academica Slovaca* uverejnených práve 360 prednášok, z toho asi 190 jazykovedných. Je iste obdivuhodné, že ani jedna z publikovaných tém sa doteraz nikdy neopakovala. Obdiv si však zaslúži aj pohotovosť, s akou zborníky vychádzajú, ich aktuálnosť i závažnosť jednotlivých príspevkov pre syntetický výskum slovenského jazyka.

S. Ondrejovič

Oznam redakcie. — Výbor Slovenského literárneho fondu na základe odporúčania redakcie Slovenskej reči udelil v r. 1983 šesť prémiei za štúdie a články v časopise *Slovenská reč*.

Prémii vo výške 500.— Kčs dostali autori týchto príspevkov: V. Uhlár, *Odras nárečovej lexiky v románe K. Lazarovej Vdovské domy* (s. 25—34); F. Kočiš, *Odkaz Februára v našej jazykovede* (s. 65—71); E. Tvrdoň, *F. R. Osvald a jeho výskum slovenčiny* (s. 84—93); L. Dvonč, *Podstatné mená vzoru srdce* (s. 193—199); K. Buzássyová, *Konkurencia slovotvorných typov s formantmi -(iz)ácia, -(ova)nie* (s. 268—277); J. Findra, *Jazykovo-štylistická charakteristika súčasných politických prejavov a statí* (s. 330—339).

Redakcia Slovenskej reči si váži rozhodnutie výboru Slovenského literárneho fondu stimulovať publikačnú činnosť v časopise *Slovenská reč* a ďakuje za podporu a spoluprácu.

Oprava. — V Slovenskej reči, 48, 1983, č. 2, s. 99, 6. riadok zdola, sa vyskytla v článku dr. I. Ripku tlačová chyba. Namiesto tvaru *magdaliensky* má byť správny tvar *magdaleniensky*.

**Vráca, Jazierca, Vrátna, Kamenné vráta.** — 1. V Slovníku slovenského jazyka sa pri hesle *dvercia* uvádza i variant *dverce*. Obidve substantíva sú pomnožné, ale odlišného rodu, ich synonymami sú substantíva *dvierka*, *vrátka* (napr. *záhradné dvierka*, *dvierka na peci*). V hesle *dvierka* sa uvádza, že toto slovo má tiež význam „malé dvere, dvercia, vrátka“. V tomto slovníku sa však neuvádza slovo vzniknuté kontamináciou, a to slovo *dvierca*, v ktorom sa podľa rytmického zákona po dlhej kmeňovej slabike s dvojhláskou *-ia-* uplatnila prípona *-a* (namiesto prípony s dvojhláskou *-ia*), ako to poznáme aj v porovnaní foriem *srdcia*, *polia*, *moria* s tvarmi *plúca*, *líca* a *pod*.

Tvar *dvierca* umožňuje lepšie pochopiť formu deminutíva *jazierca* od základného tvaru *jazero* a deminutíva *jazierko*. Poznáme ho v toponymizovanom terénnom názve *Jazierca*, ktorým sa označuje krátka ľavobrežná dolinka vyúsťujúca do Revúckej doliny (južnejšie od známejšej Trlenskej doliny) v chotári Ružomberka-Bieleho Potoka. V samom vyústení dolinky nad zráznou travertínovou terasou, kde v čase pred nedávnym zachytením potôčika pre vodovod do Ružomberka potešoval zrak prúd malého vodopádu (teraz už iba skromná stužka zavše tečie dolu stenou terasy), boli na viacerých miestach misovitě závrty s vodou tratiacou sa v podloží *jazierca*. Priroda dostala už predtým pozmenený ráz vybudovaním pionierskeho tábora martinských Závodov ťažkého strojárstva. Vtedy nepochopením domáceho názvu (pomnožného mena) *Jazierca* zaviedli tvarovo prístupnejší a pochopiteľnejší názov *Jazierce* (jedn. číslo str. rodu).

2. Obdobným derivačným postupom zo základného tvaru pomnožného mena stredného rodu *vráta* vo význame „brána do dvora, brána do stodoly, širšie dvere“ a z deminutíva *vrátka* vo význame „malé vráta, dvierka“, ako uvádza Slovník slovenského jazyka, vznikla podoba *vrátca*, doložená v toponymizovanom tvare v terénnom názve *Vráca* (pomn. str.), ktorá vznikla v nárečovom zjednotení spoluhláskovej skupiny *-tc- > -cc- > -c-* z pôv. podoby *Vrátca*. *Vrácami* je pomenovaná priehyba (sedlo) medzi Veľkým a Malým Chočom. Ňou vedie značkový chodník pri zostupe z Choča na Lúčky.

V Ružomberku sa chystá naproti Rybárpoľu za Váhom výstavba sídliska *Na Vrácach* (pred sídliskom Kľačno, v nárečí *Klačeň*, ako je i *Lubocheň*). K miestnemu určeniu *na Vrácach* je tiež nominatív *Vráca*, ale používa sa aj podoba *Vráce* — ako napr. sa ustálil názov vrchu *Čebrat* (muž. rodu) z pôvodného nárečia dožívajúci tvar v Ružomberku-Černovej) nenáležitým pospisovnením na *Vráce* — ako napr. sa ustálil názov vrchu *Čebrat* (muž. rodu) z pôvodného nárečového slova *Čäbrat*; porov. hrad *Čabraď* (žen. rodu) pri obci Čabradský Vrbovok. *Vráca* (príp. *Vráce*) je názvom pomerne vyššej ľavobrežnej terasy nad nivou Váhu, skultivovanej a donedávna používanej na role a lúky, ohraničenej z východu dolinou Hrabovo (s menšou vodnou nádržou), hotelom a dolnou stanicou kabínového výfahu na Máliné brdo.

Z povahy vzniku a vývinu terénnych názvov je takmer isté, že názvom *Vráca* sa pôvodne nazýval celý okolitý priestor, ale neskôr sa pre vlastné „vrátca“ (*Vráca*) ujal názov doliny *Hrabovo*, kým názov *Vráca* sa ustálil iba pre role a lúky na terase (*nad Hrabovom*).

Základné podst. meno *vráta* sa využíva v terénnych názvoch na pomenovanie tiesňav, zúžených dolín, zovretých bralnatými stráňami, pochopiteľne, najmä vtedy, ak sa ich záver roztvára do priestoru na voľnej vyvýšenine alebo aj do rozsiahlejšej kotliny, porov. napr. *Vrátna*, utešená dolina, turistický skvost v chotári Terchovej, rozkladajúca sa za tesným, neobyčajne výrazným bralnatým priechodom. Pôvodne toto boli *Vráta* a za nimi *Vrátna dolina*, teraz iba *Vrátna*.

3. Bralnaté tesniny neraz majú názov *Kamenné vráta*. Vo vrchovatých krajoch Slovenska je ich väčší počet. V literatúre patria k najznámejším *Kamenné vráta* v oblasti hradu Branč (obec Podbranč, okr. Senica), iné sú (na starej špeciálnej mape) nad obcou Bojnou (okr. Topoľčany) pri výstupe na Považský Inovec, takisto napr. v Bystričanoch (okr. Prievidza) pod Vtáčnikom.

Notári kráľovskej kancelárie i tzv. vierohodných miest (napr. aj nitrianska kapitula) zrozumiteľne slovenské názvy prekladali v latinských listinách do maďarčiny a tradíciou sa takéto názvy v písomnostiach udržiavali dlho za feudalizmu. Takýto názov *Kőkapu* (zapisovaný zložkovým pravopisom *Keukapu*) je doložený na chotárnici panstva Veľké Uherce r. 1352 medzi Kolačnom a majetkami opátstva benediktínov v Kľíži (chotár Kľížskeho Hradišťa). Historik V. Chaloupecký v diele *Staré Slovensko* (1923) tento názov využil ako „doklad“ o jestvovaní tzv. krajinskej („zemskej“) brány medzi Žabokrekmi nad Nitrou a Brodzanmi pri vstupe zo širokého a ľudnatého starého Slovenska — Ponitria do pustých, „ľudoprázdnych“ hlbokých hôr severného a stredného Slovenska na trase medzi vrchmi cez Turiec do Poľska. Tu Maďari osadili svoje strážne oddiely a podľa nich ľudia okolitých dedín nazvali túto osadu *Uherce* (pôv. pravdepodobne *Drahožica*). Názov tejto krajinskej brány, ináč listinami nedoloženej, sa po Chaloupeckom ujal aj v maďarskej historickej literatúre. No už historik Juraj Hodál v rozprave *Kláštor benediktínov v Kľíži-Hradišti* (1931) z vlastného poznania okolitých chotárných a iných názvov vedel, že súčasníci tu (pre *Kőpaku*) poznajú názov *Kamenné vráta*. V súčasnosti však v tomto hornonitrianskom nárečí po ústupe slova *vráta* (teraz brána do dvora, do pajty) nazývajú *Kamennou bránou* istý previs nad kamennou dutinou-jaskynkou, do ktorej sa ukrývali pasáci kráv najmä za dažďov (nárečový výskum autora r. 1981).

V. Uhlár

**Cejlón — Cejlónča (cejlónča).** — V *Smene* (7. 7. 1983, s. 5) sme zaregistrovali výraz *cejlonča* ako názov malého tvora, napr.: *Krst škvrnitých cejlónčiat*. — ... i dvom škvrnitým cejlónčatám... Zaujalo nás nezvyčajné tvorenie podst. mena tohto typu od názvu štátu a ostrova *Cejlón* a jeho pravopisná podoba.

V *Slovníku slovenského jazyka* VI (1968, s. 264) sa uvádza názov štátu *Cejlón* a príslušné deriváty *Cejlónčan*, *Cejlónčanka*, *cejlónsky* s dlhým *ó*. Malá encyklopédia zemepisu sveta (1977, s. 96) pri hesle *Cejlón* odkazuje na heslo *Srí Lanka* (s. 451), ktorým sa označuje republika v južnej časti Ázie na ostrove Cejlón. Aj tu sa uvádza názov *Cejlón* s dlhým *ó*. Napriek tejto kodifikácii sa prídavné meno *cejlónsky* nesprávne zapisovalo s krátkym *o*: *Vzácné mláďatá cejlónskych leopardov*...

J. Horecký v *Slovenskej lexikológii* I. *Tvorenie slov* (1971, s. 115) hovorí, že

názvy mláďat sa tvoria od základných, neodvodených podstatných mien príponou -a/-ä: *vlk* — *vľča*, *vták* — *vtáča*, *psík* — *psiča* atď. Na s. 116 pripomína, že živým variantom je podoba s príponou -ča v slovách ako *cigán* — *cigánča*, *pohan* — *pohanča*, *pán* — *pánča*, *kura* — *kurča*, *sirota* — *sirôtča* atď. G. Horák v príspevku *Petržalča — Petržalčatá* (In: Jazyková poradňa. Zv. 4, 1966, s. 214—215) hovorí, že na forme *Petržalča — Petržalčatá*, ktorou sa označuje dieťa, ľudské mláďa, je zvláštne a zaujímavé to, že je utvorená od miestneho názvu *Petržalka*, kým tzv. mláďacie podstatné mená stredného rodu sa tvoria od príslušného druhového (živočíšneho) mena. Okrem derivátu *Petržalča — Petržalčatá* uvádza G. Horák aj deriváty *Bratislavča — Bratislavčatá*, *Trnavča — Trnavčatá*, ale aj deriváty *Petržalčence*, *Bratislavčence*, *Trnavčence* (množné číslo). Okrem derivátov od miestnych názvov uvádza G. Horák aj deriváty od všeobecných podstatných mien, napr. *pánča*, *horárča*, *pastierča*, *rybárča*, ako aj od priezvisk *Hudák — Hudáča*, *Skalák — Skaláča*, ktoré pokladá za familiárne jazykové prostriedky (prítulný alebo žartovný názov dieťaťa). V príspevku *Jablča a Petržalča* (v publikácii 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, 1971, s. 243—244) G. Horák exemplifikuje názvy mláďat od miestnych názvov iba singulárnymi derivátmi *Petržalka — Petržalča*, *Žilina — Žilínča*. Š. Peciar v príspevku *Ako pomenovať dieťa narodené v Prahe?* (Kultúra slova, 11, 1977, s. 307—308) poznamenáva, že pomenovania mladých alebo malých tvorov sú v slovenčine veľmi početné, hoci sa mnohé nepoužívajú často. Možno ich tvoriť od mien ľudí všeobecných (*človieča*, *rybárča* ...) i vlastných (*Slováča*, *Maďarča*, *Peciarča* ...), od mien zvierat (*háďa*, *sŕňa* ...) od mien vlastností (*mláďa*, *plánča* ...), ako aj od miestnych názvov, napr. *Bratislavča*, *Žilínča*, *Košiča*, *Práža*. Tieto pomenovania patria medzi hovorové jazykové prostriedky.

Doklady z denníka *Smena* ukazujú, že v spisovnej slovenčine sa názvy mláďat tvoria aj od iných zemepisných názvov. Podstatné meno *Cejlónča* slúži na pomenovanie ľudskej bytosti, dieťaťa, ktoré sa narodilo, resp. žije na *Cejlón*. Sekundárne môžeme týmto výrazom (v apelatívnej podobe *cejlónča*) pomenovať i zvieracie mláďa, napr. leopardie mláďa, ktoré k nám bolo dovezené z *Cejlónu*.

Názvy mláďat typu *Bratislavča* sú v slovenčine stredného rodu a skloňujú sa podľa vzoru *dievča*. V množnom čísle sú dvojaké tvary. Pri jedných substantívach je prípona -atá (po perniciach -ätá), pri druhých je prípona -ence, pri niektorých substantívach sú však dvojaké tvary: s príponou -atá aj s príponou -ence. V Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 121) sa uvádzajú príklady na plurálové tvary zakončené na -atá (-ätá) aj na -ence, napr.: *levičatá/levičence*, *rybätá/rybence*, *psičatá/psičence*, *cigánčatá/cigánčence*, *vnúčatá/vnúčence* a i. Pri názvoch mláďat utvorených od zemepisných názvov príponou -ča prevláda v pluráli tvar s príponou -atá. Ukazuje to napr. aj názov známeho detského speváckeho zboru *Prešovčatá*. Pravopisná podoba *Cejlónča/cejlónča* (s dlhým ó) má vplyv aj na tvar G. pl. Od názvu *cejlónča* sa G. pl. tvorí bez pádovej prípony a bez predĺženia kmeňovej slabiky, pretože predchádzajúca slabika v kmeni je dlhá: *cejlónčatá — cejlónčat-Ø*. Takto sa tvorí G. pl. aj od iných názvov tohto typu: *dievčatá — dievčat*, *húsatá — húsat*, *žriebätá — žriebät*, *holúbätá — holúbät*, *vnúčatá — vnúčat* a pod.

V spisovnej slovenčine sa príponou -ča tvoria názvy mláďat aj od mnohých zemepisných názvov. Ukazuje to napr. aj tvorenie tohto substantíva od názvu *Cejlón*: *Cejlónča* (*cejlónča*). Názov *Cejlónča* označuje dieťa narodené, resp.

žijúce na *Cejlón*e a apelatívum *cejlónč*a označuje zvieracie mláďa, ktoré bolo k nám dovezené z ostrova *Cejlón*, resp. jeho matka pochádza z *Cejlón*u.

J. Jacko

**Akronym, či akronymum?** – V 1. diele Slovníka slovenského jazyka (1959, s. 20) sa uvádza slovo *akronym* s významom „umelé slovo, skratka zo začiatkových písmen alebo slabík názvu spolkov, inštitúcií ap., napr. SLUK (Slovenský ľudový umelecký kolektív)“. Je to podstatné meno mužského rodu, ktoré sa podľa svojho zakončenia skloňuje podľa vzoru *ďub*. Táto podoba sa uvádza aj v slovníkoch cudzích slov, napr. v Slovníku cudzích slov od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (3. vyd., Bratislava 1970, s. 51), v Malom Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej (Bratislava 1972, s. 24) a aj v najnovšom Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Manikovej (Bratislava 1979, s. 45). Š používaním tejto podoby sa stretávame aj inde, napr. v príspevku A. Kajanovej O tvorení akronymov, ktorý vyšiel v *Nedeľnej Pravde*, 15. 1983, č. 5, s. 7, je v názve tvar G. pl. *akronymov*, ktorý jednoznačne ukazuje, že sa vychádza z podoby *akronym* ako podst. mena muž. rodu.

Stretávame sa však aj s používaním inej podoby. J. Horecký v príspevku Niečo o akronymách (*Kultúra slova*, 14, 1980, s. 149–152) používa v názve tvar L. pl. *akronymách*, ktorý ukazuje na to, že sa nevychádza z podoby *akronym* ako maskulína, ale z podoby *akronymum* ako podst. mena str. rodu vzoru *mesto*, ktoré má v L. sg. tvar s príponou *-ách* (ako *mestách*). V príspevku sa na s. 150 výslovne aj používa podoba *akronymum* s koncovým *-um*. Podoba *akronymum* sa uvádza aj v prvom vecne usporiadanom súpise onomastickej terminológie (J. Svoboda a kol., *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 14, 1973, s. 145). Oprávnene vzniká otázka, či máme používať v spisovnej slovenčine podobu *akronym* alebo podobu *akronymum*. Všimnime si preto bližšie slová na *-nym* a *-nymum* v spisovnej slovenčine.

J. Mistrík v *Retrográdnom slovníku slovenčiny* (Bratislava 1976, s. 326) uvádza tieto slová na *-nym*, resp. *-onym*: *pseudonym*, *anonym*, *eponym*, *akronym*, *kryptonym*, *pseudogynym*. Z týchto pomenovaní najznámejšie sú slová *pseudonym* a *anonym*. Slovo *pseudonym* je tiež neživotné podstatné meno, takže ide o podobný prípad, ako je slovo *akronym*, zato podst. meno *anonym* označuje predovšetkým osobu muž. rodu (môže označovať aj anonymný list, anonymné udanie), a preto je to iný prípad, ktorý v ďalšom výklade neberieme do úvahy. Používanie podoby *akronym* ako podst. mena muž. rodu sa môže opierať práve o slovo *pseudonym* ako maskulínium, ktoré je všeobecne známe a najčastejšie používané zo skupiny slov na *-nym* (*-onym*). Omnoho častejšie sú slová, ktoré sa končia na *-um*. Patria sem najmä dobre známe výrazy *synonymum* a *homonymum*, s ktorými sa stretáva každý už na základných školách pri výkladoch o slovnej zásobe jazyka, ale aj ďalšie podobne utvorené termíny, ktoré sú známe skôr iba v odbornej literatúre, napr. *antroponymum*, *toponymum*, *kozmonymum*, *hodonymum*, *ojkonymum* atď. (o celom systéme takýchto termínov hovorí M. Majtán v príspevku *Onomastické termíny podľa objektov pomenúvaných vlastnými menami*, *Kultúra slova*, 13, 1979, s. 153–159). V nedávnej minulosti sa v českej a potom aj v našej literatúre venovala pozornosť otázke, či sa niektoré základné onomastické termíny majú používať v podobe na *-nym* a či na *-nymum*.

V. Šmilauer v poznámke Toponym alebo toponymum? (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 4, 1963, s. 49) hovorí o tom, že existujúce podoby *pseudonym* a *kryptonym* stoja bližšie k západným jazykom, podoby na *-um* zas bližšie ku klasickým jazykom. Sám sa prihovára za podoby na *-nym*, aby sa čeština priblížila k ostatným slovanským jazykom, v ktorých sú takéto podoby. Čo sa týka slovenčiny, vyslovili sme sa k tejto otázke v príspevku K podobe onomastických termínov typu toponymum (Kultúra slova, 1, 1967, s. 342–345). Konštatovali sme, že v spisovnej slovenčine sú zaužívané termíny na *-um* či *-nymum*, nie na *-nym*. Na rozdiel od pôvodného návrhu na slovanskú onomastickú terminológiu, v ktorej sa najprv uvádzali podoby na *-nym*, v definitívnom znení tejto terminológie (Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 14, 1973, s. 1–280) sú termíny typu *antroponymum*, *etnonymum*, *toponymum* atď. Zdá sa, že sa v spisovnej slovenčine ukazujú dve skupiny pomenovaní. Na jednej strane sú to špeciálne lingvistické, príp. onomastické termíny, ktoré sú zakončené na *-um*, napr. *synonymum*, *homonymum*, *antroponymum*, *toponymum*, *etnonymum* atď. Na druhej strane sú to niektoré pomenovania, ktoré nemožno takto presne špecifikovať z hľadiska vednej disciplíny; tie sa používajú skôr v podobe bez koncového *-um*. Sem patria spomínané výrazy *pseudonym*, *kryptonym* a príp. aj niektoré menej známe výrazy tohto typu. Zdá sa nám preto, že podľa tejto „príslušnosti“ by sa mala skôr používať podoba *akronym* než forma *akronymum* (nie je to iba úzko onomastický termín).

V konkrétnej jazykovej praxi treba však počítať s kolísaním medzi pomenovaniami na *-nym* a *-nymum*. Prejavuje sa to nielen pri slove *akronym*, ale napr. aj pri pomenovaní *kryptonym*. Možno uviesť konkrétny doklad na používanie podoby *kryptonymum* namiesto *kryptonym*: Za argot možno smelo pokladať napr. aj *k r y p t o n y m á* (Nové slovo, 26, 1983, č. 7, príloha, s. 2).

Čo sa týka češtiny, treba ešte spomenúť, že Slovník spisovného jazyka českého (1. diel, Praha 1960) ani najnovší Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Praha 1978) slovo *akronym* ani *akronymum* nespomínajú.

Na záver môžeme konštatovať, že v doterajších slovenských lexikografických dielach sa spomína podoba *akronym*, ktorá sa opiera najmä o podobu slova *pseudonym*. Odporúčame naďalej počítať s touto podobou ako kodifikovanou, aj keď v bežnej jazykovej praxi pod vplyvom slov typu *synonymum*, *homonymum* atď. sa vyskytuje aj podoba *akronymum*.

L. Dvonč

**Názov Zimbabwe a jeho deriváty.** – Dňa 18. apríla 1980 bola vyhlásená nezávislosť krajiny s názvom *Zimbabwe*. Jej územie bolo dlhé roky britskou kolóniou a nazývalo sa Rodézia.

Československo a Zimbabwe sú spriatelene krajiny. Vlády oboch republík nadviazali diplomatické vzťahy a vzájomne spolupracujú. Z toho dôvodu sa v hromadných oznamovacích prostriedkoch často vyskytuje názov krajiny *Zimbabwe* a názvy štátu *Republika Zimbabwe* alebo *Zimbabweanska republika*. V adjektívnom deriváte od názvu *Zimbabwe* sa v hromadných oznamovacích prostriedkoch najčastejšie používa podoba *zimbabweanský*, zriedkavejšie podoba *zimbabwský*.

V denníku Pravda sme sa stretli iba s podobou prídavného mena *zimbabweanský*, napr.: *Prezident ČSSR G. Husák poslal blahoprajný telegram prezidentovi*

*Zimbabweanskej republiky... — ...predsedovi vlády Zimbabweanskej republiky... — ...ministromi zahraničných vecí Zimbabweanskej republiky... (18. 4. 1981, s. 1) — Prezident Zimbabweanskej republiky... — ...nezavislá Zimbabweanska republika... (21. 4. 1981, s. 4) — Spoločné československo-zimbabweanske komuniké. — Za zimbabweanskú stranu. — Včera predpoludním zavítali zimbabweanski hostia... — ...prijali spoločné československo-zimbabweanske komuniké... — Cesta zimbabweanske delegácie... (25. 5. 1983, s. 1—2) — ...v zimbabweanskom hlavnom meste Harare. — ...na počesť zimbabweanskej delegácie... — Na spoločných čs.-zimbabweanských rozhovoroch... — Zimbabweanska vláda ocenila aj požiadavku... (26. 5. 1983, s. 2) — V hlavnom meste Zimbabweanskej republiky... (16. 7. 1983, s. 5)*

Aj v nedeľnej Pravde sme zachytili iba podobu prídavného mena *zimbabweansky*, napr.: *Zimbabweanska opereta. — Prvá zimbabweanska opereta... — Zimbabweanska republika bola vyhlásená začiatkom roku 1980... (3. 6. 1983, s. 24) — Ako oznámilo zimbabweanske ministerstvo ciest a dopravy... (1. 7. 1983, s. 24)*

V Smene sme popri podobe *zimbabweansky* zaznamenali aj podobu *zimbabweuský* napr.: *Zimbabweanska republika je mladým štátom... (26. 5. 1983, s. 2) — Zo spoločného čs.-zimbabweuského komuniké (25. 5. 1983, s. 7). V deníku Práca sme zaregistrovali iba podobu *zimbabweuský*, napr.: Spoločné československo-zimbabweuské komuniké (25. 5. 1983, s. 2) — ...pri návšteve zimbabweuských najvyšších predstaviteľov... (26. 5. 1983, s. 3). Podobu prídavného mena *zimbabweuský* sme zachytili aj vo Východoslovenských novinách: Záver návštevy zimbabweuských hostí v ČSSR (25. 5. 1983, s. 1).*

Od názvu *Zimbabwe* odporúčame tvoriť prídavné meno príponou *-iansky*, pretože slovotvorný základ je zakončený na skupinu dvoch spoluhlások *bw*. Touto príponou sa tvoria prídavné mená aj od domácich miestnych názvov, ktorých slovotvorný základ sa končí na dve spoluhlásky, napr.: *Detva — detviansky*, *Pozba — pozbiansky*, *Rakša — rakšiansky*, *Zádubnie — zádubniansky* a i. Pridaním prípony *-ský* k slovotvornému základu (*zimbabwe-*) sa utvára skupina troch spoluhlások *-bws-*, ktorá nie je ľahko vysloviteľná. Príponou *-iansky* sa tvoria prídavné mená aj od niektorých cudzích zemepisných názvov, napr.: *Tepke — tepčiansky*, *Visla — visliansky* a i.

S podobou obyvateľských mien od názvu *Zimbabwe* sme sa v prostriedkoch masovej informácie a propagandy nestretli. Obyvateľské meno mužského rodu od názvu *Zimbabwe* treba tvoriť takým istým spôsobom, ako sa tvoria príslušné deriváty od domácich názvov, napr. *Detva — Detvan*, *Gortva — Gortvan*, *Nitra — Níran*, *Brodno — Brodňan*.

Od názvu *Zimbabwe* treba v slovenčine tvoriť prídavné meno príponou *-iansky*: *Zimbabweanska republika*. Obyvateľské mená od názvu *Zimbabwe* majú podobu *Zimbabwean*, *Zimbabweanka*.

J. Jacko

**SLOVENSKÁ REČ**, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 49. 1984, číslo 2. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka J. Macherová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984.  
Kčs 8,—.